

ISSN: 2147-6071

EISSN: 2147-7035

SEYYAD

**Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi**

CENTER FOR POLITICAL,
ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH

**Siyaset, Ekonomi ve Yönetim
Araştırmaları Dergisi**

SEYAD

**ISSN: 2147-6071
E-ISSN: 2147-7035**

**Cilt/Volume: 10 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)**

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Research Journal of Politics, Economics and Management is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Research Journal of Politics, Economics and Management provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the SEYAD. No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) is assumed by the editors or by the Publisher.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

ASOS
indeks

ICJ JOURNALS
MASTER LIST

ACARINDEX

MIAR

DRJI

Editör/Editor in Chief Danışma Kurulu/Advisory Board

Doç. Dr. Mücahit AYDIN Prof. Dr. Abdulmenaf Turan (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants Prof. Dr. Adem Çaylak (Kocaeli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Veysel İNAL Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Sayı Editörü/Issue Editor Prof. Dr. Bülent Güloğlu (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Enes TEKŞAN Prof. Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi)

Dil Editörü (Türkçe)/Language Editor (Turkish) Prof. Dr. Ferit İzci (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Arş. Gör. Yunus Emre TURAN Prof. Dr. Fuat Erdal (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)

Dil Editörü (İngilizce)/Language Editor (English) Prof. Dr. Halis Çetin (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Arş. Gör. Mustafa ÇALIŞKAN Prof. Dr. Haluk Alkan (İstanbul Üniversitesi)

Yayın Kurulu/Editorial Board Prof. Dr. Muhittin Ataman (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Temel GÜRDAL (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Osman Pehlivan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Engin ÖNER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Önder Kutlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY (Durham University) Prof. Dr. Şakir Görmüş (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Tank VURAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi) Doç. Dr. Dinara Zubaidullina (Başkurd Devlet Üniversitesi)

Web Sayfası Sorumlusu Doç. Dr. Faruk Taşçı (İstanbul Üniversitesi)

Arş. Gör. Enes TEKŞAN Doç. Dr. Furkan Beşel (Sakarya Üniversitesi)

Tasarım/Design Dr. Öğr. Üyesi Aysun Yaralı Akkaya (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Banş Kandeğer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Yazışma Adresi/Corresponding Adress Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)

Serdivan/Sakarya Dr. Öğr. Üyesi Sait Ebinç (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

+90 (532)769 5899 Dr. Ebubekir Mollaahmetoğlu (İstanbul Üniversitesi)

Web Adresi/ Web Page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta/ e-mail: seyad@sakarya.edu.tr

- 1 **Bist Katılım Endeksinin Fıkhi Tarama Metodolojileri
Çerçevesinde Değerlendirilmesi**
Critical Evaluation Of Bist Participation Index In The Context Of Shari'ah
Screening Methodologies
Leyla ERGENE / Salih ÜLEV
Araştırma Makalesi / Research Article
- 31 **Selçuklu Devleti Kuruluş Döneminde (1040-1092) Türk Devlet
Anlayışında Pers Etkileri**
The Persian Influence of the Turkish State During the Foundation Period
(1040-1092)
Abdulvahap AKINCI & Ahmet BURAK
Araştırma Makalesi / Research Article
- 53 **Civil War and The Challenges Ahead in South Sudan**
Güney Sudan'da İç Savaş ve Önündeki Zorluklar
Fatoumatta SARR
Araştırma Makalesi / Research Article
- 71 **Katılım ve Geleneksel Bankalarda Karlılığın Banka Risk
Duyarlılıkları Üzerine Olan Etkisinin Analizi**
An Analysis of the Impact of Bank Profitability On Risk Sensitivity of
Islamic and Conventional Banks
Resul AYDEMİR & Huzeyfe Zahit ATAN
Araştırma Makalesi / Research Article

EDİTÖRDEN

SEYAD, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2014 yılından bu yana tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir.

SEYAD yapılacak araştırma ve bilimsel çalışmaların bilim çevreleri, piyasa ve ilgilenenlerce paylaşılmasını, müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. SEYAD ekibi olarak amacımız ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel makaleler yayınlanmasını sağlamaktır.

SEYAD olarak her yıl yayın politikamız doğrultusunda yeni adımlar atıyoruz. 2021 sayısından başlamak üzere dergimizde yayına kabul edilen tüm makalelere DOI numarası vermeye başladığımızı söylemekten gurur duyuyoruz. Ayrıca çok kısa bir süre içerisinde alanda önde gelen indekslerde indekslenmeye başlayacağımızı da ifade etmekten mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayısına 10'nun üzerinde akademik çalışma gelmiş, titiz bir hakemlik süreci sonucunda bu çalışmalardan 4 tanesi akademik olarak yayına yeterli bulunmuştur. Bu süreçte özveriyle gayret eden dergi ekibimize, n inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendirmek suretiyle dergimize destek olan hakemlerimize çok teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Mücahit AYDIN

Yazım Kuralları

- Dergimize ISNAD Metniçi Atıf Sistemi (2. Edisyon) ile hazırlanan çalışmalar kabul edilmektedir.
- Her makalenin başına 150-250 kelime aralığında Türkçe ve İngilizce özet konulmalıdır.
- Özetle birlikte 5 adet anahtar kelime verilmelidir.
- Dergiye gönderilen makaleler kaynakça dahil 10 bin kelimeyi geçmemelidir.
- Makaleler, tüm tablolar, şekiller, kaynakça ve ekler dâhil 20 sayfayı aşmamalıdır.
- Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda ve MS Word programında Dergipark üzerinden gönderilir.
- Ana metin Sağ ve Sol'dan 3 cm girintili olacak şekilde hizalanmalıdır.
- Ana metin, Times New Roman yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
- Ana başlıklar 14 punto bold, alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.

Submission Requirements

- Studies prepared with the ISNAD In-Text Citation System (2nd Edition) are accepted for our journal.
- Turkish and English abstracts in the range of 150-200 words should be included at the beginning of each article.
- Keywords not exceeding 5-6 words should be given together with the summary.
- Articles submitted to the journal should not exceed 10 thousand words including references.
- Articles should not exceed 20 pages, including all tables, figures, references and appendices.
- Articles are sent in A4 paper size and MS Word program via dergipark. The main text should be prepared using Times New Roman font.
- Main headings should be 14 point bold, subheadings should be 12 point bold.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Yayın sürecinin başlangıç aşaması olan çalışmanın dergi sayfasına yüklenmesi ile sayılarda yayınlanması süreci içerisinde yer alan tüm safhalarda yer alan başta editör olmak üzere, editör yardımcıları, yayın ve danışma kurulları, son okuyucular, hakemler, yazarlar ve diğer dergi çalışanları, gizlilik ve tarafsızlık politikasına uygun olarak etik kurallar çerçevesinde hareket etmelidirler. Bu noktadan hareketle, yazın çalışmasını hazırlanması aşamasından itibaren, çalışmanın dergi sayısında yayınlanması safhasına kadar olan süreç içerisinde yer alan herkesin, aşağıda yer alan etik ilkeler uyması beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik ilkelere ilişkin yönerge COPE tarafından yayınlanan rehber ve politikalar referans alınarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgiler için, <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines> sayfasını inceleyebilirsiniz.

Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörlerinin Sorumlulukları

- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, ön değerlendirme sürecinde, makalelerin ve diğer çalışmaların dergi politikasına, amacına ve kapsamına uygunluğuna ilişkin incelemeleri tam ve doğru olarak, makale değerlendirme süreci öncesinde kontrol etme hakkına sahiptir.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, başta fikri mülkiyet hakkı olmak üzere gerekli etik olmayan davranışlara yönelik önlemleri almak zorundadır.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, olumsuz karar verilmesi durumunda, çalışmanın özgün değeri, yöntemi, amacı ve kapsamı, alan yazınına katkısı göz önünde bulundurarak gerekçeli mektup ile yazarın şahsına yazılı olarak bildirmek zorundadır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, kabul veya reddettiği çalışmalar veya yazar(lar) ile ilgili olarak, çıkar çatışması içerisinde bulunmamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, yazarların ve hakemlerin kişisel bilgilerini, etik ilkeler kapsamında korumakla yükümlüdür.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, makale değerlendirme sürecinde yansızlık kuralına riayet etmelidir. Hakemlerin ve yayın sürecinde yer alan diğer kişilerin yönlendirilmesine engel olmalıdır. Değerlendirme sürecinin zamanında tamamlanmasını sağlamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, değerlendirme sürecinde çalışmaları, uzmanlık alanları ve çalışma konusu ile ilgili olarak en az bir çalışma sahibi iki hakeme göndermektedir.
- Editör, çalışmaları değerlendirecek olan hakemlerin belirlenmesinde tam yetkiye sahiptir. Çalışmalar ile ilgili olarak nihai kararı vermekle yetkilidir.
- Editörler ve diğer yayıncı organları, çalışmaların intihal içerip içermediğini, veri sahteciliği veya manipüle edilmiş atıfların olup olmadığı konusunda, inceleme yapmak, hakemlerin önerilerini veya değerlendirmelerini dikkate alarak gerekli durumlarda, ilgili yazarlar hakkında gerekli kurum veya kuruluşları bilgilendirmekle yükümlüdür. Ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan doğan zarar ve tazminatların sorumluluğu yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, çalışmaların intihal sorunu olup olmadığını, ön kontrol sırasında tespit ederek gerekli bilgilendirmeleri yazarlara yapmalıdırlar.
- Editörler ve yayın kurulu gerekli gördüğü durumlarda, hakemler tarafından istenilen gerekli düzeltmelerin ölçülü ve yerinde olup olmadığının kontrolünün yapmak, istenilen düzeltmelerin yapıp yapılmadığını kontrol etmelidir.

Hakemlerin Sorumlulukları

- Çalışmaların ön değerlendirmesi yapılması sonrasında hakemlerin görüşleri önceliklidir.
- Hakemler kendilerine gönderilmiş olan çalışmaları, zamanında değerlendiremeyecekse veya çalışma konusunun başka bir hakem tarafından değerlendirilmesinin daha uygun olduğunu düşünüyor ise derhal editöre bilgi vermelidir.
- Hakemler, çalışmaları yansız ve tarafsız bir biçimde değerlendirmelidir.
- Hakemler, değerlendirme yapılan çalışmalara ilişkin verileri, herhangi bir şekilde üçüncü kişiler ile paylaşmamalıdır. Bu durumdan doğan sorumluluk hakemin şahsına aittir.
- Hakemler çalışmaları objektif bir biçimde değerlendirmelidirler. Değerlendirmeler yapılırken, yapıcı nitelikte olunmalı ve değerlendirme süreci bitiminde ilgili dosyayı yok etmemelidirler.
- Hakemler değerlendirme aşamasında, çalışmaların uygun metodoloji kapsamında olup olmadığı, aksi halde uygun yöntemin önerilmesinden sorumludurlar. Çalışmaları ölçülü bir biçimde yapıcı nitelikte eleştirmeli, küçümseyici ve hakaret içerikli eleştirilerden uzak durmalıdır.
- Hakemler değerlendirme işlemini, kendilerine tanınan değerlendirme süresi içerisinde yapmalıdırlar.
- Hakemler gerekli gördükleri takdirde, çalışmanın kalitesini arttırmak amacı ile çeşitli diğer çalışmalardan, alıntı yapılmasını isteyebilme hakkına sahiptir. Ancak bu durumda gereklilik ve ölçülülük açısından, hakemlerin taleplerinin değerlendirmesi editöre aittir.

Yazarların Sorumlulukları

- Çalışmalar özgün, alan yazınına katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Yazarlar, çalışmalarında yazım kurallarına, atıf ve kaynakça gösterimine özen göstermelidir. İntihal ile ilgili sorumluluk yazar(lar)a aittir. İntihal ile ilgili bir zarar ortaya çıktığında gerekli tazminatlar yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Çalışmalar, sadece hakem değerlendirmesi öncesinde, editör ve yayın kuruluna bildirilmesi koşulu ile geri çekilebilir.
- Yazarlar çalışmalarında, dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep, yaş, siyasi düşünce vb. gibi herhangi bir ayrımcı dil kullanmamalıdır. Yazarlar çalışmalarında, değerlendirmelerini ve önerilerini, tarafsızlık ve akademik etik içerisinde yapmalıdır.
- Çalışmalara, emeği olmayan üçüncü kişilerin yazar olarak isimleri yazılmamalıdır.
- Çalışmalar değerlendirme sürecine alınmasından itibaren, yazarlara ilişkin varsa eksik bilgiler tamamlanmalı ancak herhangi bir yazar ekleme veya çıkarma isteğinde bulunulmamalıdır.
- Çalışmalar bilimsel toplantı veya tezlerden çıkarılmış makaleler ise çalışmanın ilk sayfasında dip not olarak belirtilmelidir.
- Çalışmanın değerlendirilmesi sürecinde, hakemler tarafından veri ve bilgi istenmesi durumunda, editörler aracılığı ile gerekli bilgiler ilgili kişilere iletilmelidir. Yazarlar değerlendirme sürecinde veya yayınlanmış olunan çalışmalarda, değişiklik yapılmasını gerekli gördüğü durumlarda, ivedilik ile Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörlük ofisi ile iletişime geçmelidir.
- Dilimlenmiş şekilde olan çalışmalar Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD) tarafından kabul edilmemektedir. Yazarlar Dilimlenmiş şekilde çalışma hazırlamamalı ve paralel zamanlar içerisinde farklı dergilere , değerlendirilmek üzere gönderilmemelidir.
- Değerlendirme aşamasında, yazar(lar) çalışmaları ile bir yanlışlık olduğunu fark ederse ivedilik ile editör ile iletişime geçmelidir. Uydurma veriler ile ortaya koyulan sonuçlardan doğan zararlar, yazarların şahsına aittir.

Ethical Principles and Publication Policy

Following the policy of confidentiality and impartiality, especially the editor, assistant editors, editorial and advisory boards, end readers, referees, authors, and other journal employees, who are involved in all stages of the process of uploading the work, which is the initial stage of the publication process, to the journal page and publishing in the issues. Should act within the framework of ethical rules. From this point of view, everyone involved in the process, from preparing the literature study to the publication of the study in the journal issue, is expected to comply with the following ethical principles.

The directive on ethical principles below has been prepared regarding the guidelines and policies published by COPE. For detailed information, you can visit <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.

Editors / Assistant Editors / Issue Editors Responsibilities

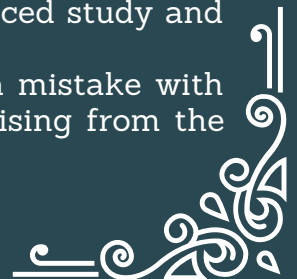
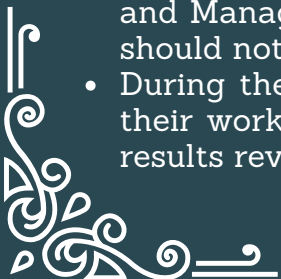
- Research Journal of Politics, Economics and Management, Editors, Assistant Editors, Issue Editors have the right to check the review of articles and other studies regarding their compliance with the journal's policy, purpose, and scope completely and accurately before the article evaluation process.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors must take precautions against necessary unethical behaviors, especially intellectual property rights.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors, in case of a negative decision, must notify the author in writing, with a reasoned letter, taking into account the original value, method, purpose, and scope of the study, and its contribution to the field.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should not have a conflict of interest regarding accepted or rejected works or author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors are obliged to protect the personal information of authors and referees within the scope of ethical principles.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors must comply with the impartiality rule in the article evaluation process. It should prevent the referrals of referees and other people involved in the publication process. Ensure timely completion of the evaluation process.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors send their work to two referees who have at least one study in the evaluation process related to their fields of expertise and study subject.
- The editor has full authority to determine the referees who will evaluate the studies. It is authorized to make the final decision regarding the studies.
- Editors and other publisher bodies are obliged to examine whether the studies contain plagiarism, data fraud, or manipulated citations and inform the necessary institutions or organizations about the relevant authors, when necessary, considering the suggestions or evaluations of the referees. Responsibility for damages and compensations arising from negativities that may arise belongs to the author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should determine whether the studies have plagiarism problems during the pre-check and inform the authors.
- When the editors and editorial board deem it necessary, they should check whether the necessary corrections requested by the referees are measured and appropriate and whether the desired corrections have been made.

Referees Responsibilities

- After the preliminary evaluation of the studies, the opinions of the referees are prioritized.
- If the referees cannot evaluate the studies sent to them promptly or think it is more appropriate to evaluate the study subject by another referee, they should inform the editor immediately.
- The referees should evaluate the studies impartially and impartially.
- The referees should not share the data of the evaluated studies with third parties in any way. The responsibility arising from this situation belongs to the referee.
- Reviewers should evaluate the studies objectively. While making assessments, they should be constructive and destroy the relevant file during the assessment process.
- During the evaluation phase, the referees are responsible for whether the studies are within the scope of the appropriate methodology, and otherwise, they are responsible for recommending the appropriate method. They should criticize their work in a moderately constructive manner and avoid condescending and insulting criticism.
- The referees must do the evaluation process within the evaluation period given to their cats.
- If the referees deem it necessary, they have the right to request citations from various other studies to increase the study's quality. However, in this case, in terms of necessity and proportionality, the evaluation of the requests of the referees belongs to the editor.

Authors Responsibilities

- Studies should be original and contribute to the literature.
- Authors should pay attention to spelling rules, citation, and bibliography in their works.
- Responsibility for plagiarism belongs to the author(s). In case of damage related to plagiarism, the necessary compensations belong to the author(s).
- Studies can only be withdrawn, provided that they are notified to the editor and editorial board before the referee evaluation.
- In their works, the authors do not use language, religion, race, gender, sect, age, political thought, etc. should not use any discriminatory language such as
- Authors should make their evaluations and suggestions in their studies with objectivity and academic ethics.
- The names of third parties who do not contribute to the studies should not be written as authors.
- After the studies are included in the evaluation process, any missing information about the authors should be completed, but no request should be made to add or remove any authors.
- If the studies are articles published in scientific meetings or theses, they should be indicated as footnotes on the study's first page.
- If the referees request data and information during the evaluation process of the study, the necessary information should be conveyed to the relevant persons through the editors. The authors should immediately contact the Editorial Office of the Journal of Politics, Economics, and Management Research when they deem it necessary to make changes in the evaluation process or the studies published.
- Studies in the sliced form are not accepted by the Journal of Politics, Economics, and Management Studies (SEYAD). Authors should not prepare a sliced study and should not be sent to different journals for evaluation in parallel.
- During the evaluation phase, if the author(s) realizes that there is a mistake with their work, they should immediately contact the editor. Damages arising from the results revealed by fabricated data belong to the authors.

BİST KATILIM ENDEKSİNİN FİKHİ TARAMA METODOLOJİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Critical Evaluation Of Bist Participation Index In The Context Of Shari'ah Screening Methodologies

<https://doi.org/10.54429/seyad.1070303>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Leyla ERGENE

Doktora Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Ekonomisi ve Finansı ABD
ergene.leyla@gmail.com
Orcid ID:0000-0002-2146-0888
Sakarya / Türkiye

Salih ÜLEV

Dr. Öğr. Üyesi,
Sakarya Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi,
İslam İktisadi ve Finans Bölümü,
salihulev@sakarya.edu.tr
Orcid ID:0000-0002-0653-6821
Sakarya / Türkiye

Atıf / Citation

Ergene, Leyla - Ülev, Salih . "Bist Katılım Endeksinin Fikhi Tarama Metodolojileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 10/1 (2022), 1 - 30.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 08.02.2022

Kabul Tarihi: 24.03.2022

Yayın Tarihi: 30.06.2022

Bist Katılım Endeksinin Fıkhi Tarama Metodolojileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Özet

Türkiye’de 2011 yılından beri yayımlanan katılım endeksleri, 12 Kasım 2021 itibariyle Borsa İstanbul (BİST) tarafından yayınlanmaya başlamıştır. BİST katılım endekslerine dahil edilecek şirketleri belirlemede Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulunun yayımladığı “Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı” esas alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı TKBB Standardında açıkça yer almayan hususların ve katılım endekslerinin uygulama safhasındaki muhtemel sorunların neler olduğunu tespit ederek öneriler geliştirmektir. Çalışmanın kapsamına, BİST katılım endeksinin uygulama safhasındaki sorunlar ile birlikte, hisse senetlerini satın alacak yatırımcılar nezdinde oluşabilecek sorunlar da dahil edilmiştir. Çalışmada, TKBB standardı ve endeks uygulama safhasını karşılaştırmalı olarak inceleyen ikili bir bakış açısı benimsenmiştir. Ayrıca, BİST Katılım Endeksleri temel kuralları çerçevesinde, katılım endeksleri yayıncı değişikliği değerlendirilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Uygulamada karşılaşılan sorunların tespitinin ve çözüm önerileri sunulmasının hem literatüre hem de İslami sermaye piyasalarının gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami Hisse Senetleri, Fıkhi Tarama Metodolojileri, BİST Katılım Endeksleri, TKBB Pay Senedi Standardı, Durum Çalışması Deseni.

Abstract

Participation indices, published in Turkey since 2011, started to be published by Borsa Istanbul (BIST) as of 12 November 2021. To determine companies that will include in BIST participation indices, "Share Certificate Issuance and Trade Standard" published by Participation Banks Association of Turkey (TKBB) Advisory Board is adopted as a primary criterion. The aim of this study is to determine the issues that are not explicitly included in the TKBB Standard and the possible problems in the implementation phase of participation indices and to develop suggestions. In addition to the problems in the implication phase of BIST participation indices, problems that may arise for investors who will buy stocks are included in the study's scope. A dual perspective that comparatively examines the TKBB standard and implementation phase of the indices has been adopted in the study. Moreover, participation indices' publisher changes have been evaluated within the framework of the BIST participation indices' basic rules. In the study, a case study design was adopted among qualitative research designs and document analysis was used as a data collection technique. Determining the problems faced in practice and proposing solutions will contribute to both literature and the development of Islamic capital markets.

Keywords: Islamic Stocks, Shari’ah Screening Methodologies, BIST Participation Indices, TKBB Share Stock Standard, Case Study Design.

JEL Classification Codes: G12, G23, Z12.

Giriş

Dünyada konvansiyonel sermaye piyasaları hızla gelişirken, İslami sermaye piyasalarının gelişimi, ancak İslam Fıkıh Akademisi'nin 14 Mayıs 1992 tarih, 63 (1/7) Karar No'lu fetvasının ardından başlamıştır. 1990'lı yılların sonlarında ise, FTSE Russel ve Dow Jones gibi kurumların katkılarıyla fıkhi tarama metodolojileri geliştirilerek, İslami endeksler ya da diğer bir ifadeyle Şer'i endeksler (Islamic Index / Shariah Index) yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye'de ise İslami endeksler, Katılım 30 Endeksi adıyla, 6 Ocak 2011 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra bu endeksi, 9 Temmuz 2014 tarihinde yayınlanmaya başlayan Katılım 50 ve Katılım Model Portföy Endeksleri takip etmiştir (Ülev ve Özdemir, 2015). Bizim Menkul Değerler A.Ş. (BMD)'nin oluşturduğu endeksler, 12 Kasım 2021 itibariyle Borsa İstanbul tarafından BİST Katılım 30, BİST Katılım 50, BİST Katılım 100, BİST Katılım Tüm ve BİST Sürdürülebilirlik Katılım Endeksleri isimleriyle yayınlanmaya başlamıştır. BİST Katılım endekslerinde yer alacak şirketleri belirleme çalışmalarında, TKBB'nin danışma kuruluyla iş birliği yapılarak danışma kurulu tarafından 26 Ağustos 2020 tarihinde yayımlanan "Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı" temel alınmıştır.

Hisse senedi alım-satım işlemlerine ve İslami endekslerin oluşturulmasına dayanak olan metodolojiler "filtreleme, tarama veya izleme metodolojileri" olarak isimlendirilmektedir. Bu çalışmada, öncesi ve sonrasını ele aldığı için "tarama" kavramı kullanılacaktır. Tarama metodolojileri hususunda, örneğin Dow Jones, Financial Times, Standard & Poor's, Morgan Stanley gibi endeks sağlayıcılarının kendi danışma kurullarının uyguladığı standartlar, AAOIFI standartları gibi birçok standart düzenlenmiş olup, global olarak tek bir standart olmadığı gibi, Türkiye'de de yakın zamana kadar bu alanda tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Hisse senedi alım-satım işlemlerinde global endeks sağlayıcılar ya da Türkiye'de katılım bankalarının bazıları AAOIFI Faizsiz Finans Standartlarını uygulamayı tercih ederken, bazıları ise kendi danışma kurulu üyelerinin oluşturduğu kuralları uygulamayı tercih etmektedir (Dede, 2017; Camgöz, 2018). Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası borsalarda İslami endekslerde yer alan şirketlerin hisse senetlerini satın alacak olan yatırımcıların aklında soru işaretleri oluşabilmektedir. TKBB merkezi danışma kurulunun konumu düşünüldüğünde, TKBB Yönetim Kurulu'nun 02.04.2018 tarih ve 253 sayılı kararı ile kabul edilen, "Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ" gereğince, kurul tarafından

yayımlanan standardın Türkiye’de katılım bankalarınca uyulma zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak bununla birlikte, bu standardın BİST tarafından benimsenmesi, TKBB danışma kurulunun en muteber kurul olarak kabul edilerek benimsendiğine işaret etmektedir ki, bu durum standardın İslami endeks oluşturmada güçlü bir konumda olduğunu göstermektedir.

TKBB danışma kurulu standartlarının BİST tarafından benimsenmesi ile standardın uygulama safhası tecrübe edilecektir. Bu noktada BİST tarafından uygulama safhasına ilişkin bilgiler internet sitesinde paylaşılmıştır. Şirketlerin TKBB standardında belirlenen kriterlere uyup uymadığının belirlenmesi için hangi şirket bilgilerinin kullanılacağı açıklanmıştır. Bu bilgilerden bazıları şirketlerin kamuoyuyla paylaştığı bilanço, gelir tablosu gibi bilgilerden oluşmakta iken bir kısmı da şirketlerin kamuoyuyla paylaşmadığı bilgilerden oluşmaktadır. Bu tür bilgilerin şirketlerden soru formları aracılığıyla toplanacağı ifade edilmiştir (BİST, 2021a). Şirketlerden toplanacak bu tür bilgilerin kontrol aşamasının nasıl olacağı, sadece şirket beyanlarının yeterli kabul edilip edilmeyeceği, yanlış bilgi verilmesi durumunda nasıl bir uygulama yapılacağı ve bu hisse senetlerini satın almış olan yatırımcıların fiikhen nasıl davranması gerektiği gibi hususlar açık değildir.

Bu çalışma, BİST katılım endeksinin hem genel olarak fihki tarama metodolojileri çerçevesinde değerlendirilmesini hem de TKBB Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardında açıkça yer almayan hususları ve katılım endekslerinin uygulama safhasındaki muhtemel sorunların neler olabileceğini tespit ederek öneriler sunmayı amaçlamaktadır. BİST katılım endeksinin uygulama safhasındaki sorunların kapsamı, hisse senetlerini satın alacak yatırımcılar nezdinde oluşabilecek sorunları da içerecek şekilde geniş tutulmuştur. Çalışmada TKBB standardı ve endeks uygulama safhasını karşılaştırmalı olarak inceleyen ikili bir bakış açısı benimsenmiştir. Özellikle TKBB standardının oluşmasında başat rol oynayan AAOIFI endeks standardı ve dünyadaki büyük endeks yapıcı kuruluşların kriterlerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden faydalanılmıştır.

Çalışma, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde İslami endekslere ilişkin literatür incelenmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Üçüncü

bölümde İslami endekslerin tarama metodolojilerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde katılım endeksi yayıncı değişikliği fikhî tarama metodolojileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. Literatür

Literatür içerisinde İslami endekslerle ilgili çalışmalar, finansal alanda ve fikhî konulara ilişkin çalışmalar olarak iki kategoride incelenmiştir. Finansal analizlerin fikhî analizlerin önüne geçtiği ve fikhî konulara ilişkin çalışmalardan görece daha fazla olduğu görülmektedir. Finansal konulara ilişkin çalışmalar genellikle, İslami endekslerle konvansiyonel endekslerin performansını mukayese etmekte veya İslami endekslerle konvansiyonel endeksler ve çeşitli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Örneğin, Hussein (2004) FTSE İslami endekslerinin konvansiyonel muadilleriyle performansını karşılaştırırken, Hussein (2007) FTSE ve Dow Jones İslami endekslerini birlikte ele alarak birbirleriyle mukayese etmiştir. Hassan ve Girard (2011) ise Dow Jones İslami Piyasa Endekslerini konvansiyonel muadilleriyle karşılaştırmıştır. Abu-Alkheil vd. (2017) FTSE, DJ, MSCI, S&P ve Jakarta İslami endeksleri gibi çok sayıda endeksi çalışmalarına dahil etmiştir. Trabelsi ve Naifar (2017) gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalardaki İslami hisse senedi endekslerini konvansiyonel muadilleriyle karşılaştırmıştır. Çelik vd. (2018) ise büyük endeks sağlayıcılarından MSCI'ın oluşturduğu İslami endeksleri MSCI'ın konvansiyonel endeksleriyle mukayese etmiştir. Güçlü (2020a) farklı ülkelerdeki (Türkiye, Malezya, ABD ve İngiltere) İslami endeksleri analiz etmiştir. Mubarak ve Bisma (2020) ise Endonezya'daki Jakarta İslami endekslerini, Asutay vd. (2021) benzer şekilde ABD, Avrupa ve Asya-Pasifik pazarlarına ait İslami endekslerini çeşitli ekonometrik analiz yöntemleriyle analiz ederek bu endekslerin performansını konvansiyonel muadilleriyle mukayese etmiştir. Bu çalışmalar genellikle İslami endekslerin konvansiyonel muadillerinden daha iyi performans gösterdiğini iddia etmektedir. Literatürde Türkiye'deki katılım endekslerini performans açısından ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. Yıldız (2015) ve Seçme vd. (2016) Katılım 30 Endeksi ile BİST 100 Endeksinin performanslarının mukayesesi sonucunda Katılım 30 Endeksi'nin performansının daha iyi olduğunu tespit etmişlerdir. Bayram ve Othman (2019) Katılım 50 Endeksi ile BİST 100 endeksinin performanslarını karşılaştırmıştır. Analiz sonucunda, Yıldız ve Seçme vd.'nin bulgularının aksine her iki endeksin performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit

edilmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak, Sakarya vd. (2018), Buğan vd. (2019) ile Özkan ve Çakar (2020) Türkiye İslami hisse senedi piyasalarında zayıf formda etkin piyasa hipotezinin geçerliliğini araştırmıştır. Buğan vd., Sakarya vd. ile Özkan ve Çakar'ın bulgularının aksine, Türkiye İslami hisse senedi piyasasında zayıf formda etkin piyasa hipotezinin geçerli olmadığını tespit etmiştir.

İslami endeksler ile konvansiyonel endeksler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, endeksler arasındaki korelasyon, eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisinin analiz edildiği görülmektedir. Örneğin, Forte ve Miglietta (2007) FTSE İslami endeksini, El Khamlichi vd. (2014) Dow Jones, Financial Times, Standard & Poor's ve Morgan Stanley İslami endekslerini konvansiyonel muadilleri ile karşılaştırmıştır. Majdoub ve Mansour (2014) Türkiye, Endonezya, Pakistan, Katar ve Malezya olmak üzere beş gelişmekte olan ülkenin İslami endekslerinin, Rizvi ve Arshad (2018) Dow Jones İslami endekslerinin, Djedović ve Djedović, (2019) Bosna-Hersek'te SASE-BB İslami endeksinin, Güçlü (2020) Türkiye, Malezya, A.B.D. ve İngiltere İslami hisse senedi endekslerinin konvansiyonel muadilleri ile ilişkisini analiz etmiştir. Analiz sonuçları genellikle İslami endeksler ile konvansiyonel muadilleri arasında ilişki bulunmadığını göstermektedir. Bazı çalışmalarda ise, farklı İslami endekslerin birbirleri ile olan ilişkisi analiz edilmiştir (Abdul Rahim vd., 2009; Zandi v.d., 2014; Djedović vd., 2020; Kamışlı ve Esen, 2020; Alshubiri, 2021). Çalışmaların bazıları endeksler arasında ilişki olduğunu bazıları ise olmadığını iddia etmektedir. Türkiye'deki katılım endekslerini ele alan çalışmalara bakıldığında, Şarkaya İçellioğlu (2018) Katılım 30 Endeksi ile BİST 100 Endeksi arasındaki ilişkinin analizinde her iki endeks arasında kısa ve uzun dönemli ilişkiler tespit etmiştir. Akkuş ve Zeren (2019) ise, Katılım 30 Endeksi ile Tüketici Güven Endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Yıldız vd. (2020) Katılım 30 Endeksi ile temel endekslerin analizi sonucunda, alternatif endekslerin Katılım 30 Endeksine kıyasla daha verimli olduğunu tespit etmiştir.

İslami endeksler ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda ise, endeksler ile faiz, döviz kuru, TÜFE, dış ticaret, ham petrol fiyatları gibi makroekonomik değişkenler kullanılmıştır (Hakim ve Rashidian, 2004; Yusof ve Abd.Majid, 2007; Shamsuddin, 2014; Akhtar vd., 2017; Umar vd., 2018; Mongi, 2019; Antonio vd., 2021; Sukmana vd., 2021; Tuna vd., 2021). Çalışmalar, genellikle İslami

endekslerin, faiz dışındaki değişkenlerle arasında ilişki olduğunu fakat faiz değişkeniyle ilişkisi olmadığını göstermektedir. Literatürde Türkiye’de katılım endekslerinin makroekonomik değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmalara örnek olarak Savaşan vd. (2015) , Ülev ve Özdemir (2015), Saraç ve Ülev (2017), Ülev ve Aydın (2019), Metin girmek için buraya tıklayın veya dokununuz. Yiğiter ve Tanyıldızı (2020), Sarıtaş ve Bayram’ın (2021) çalışmaları gösterilebilir. Bu çalışmaların sonuçları da genellikle literatürle benzer şekilde, katılım endekslerinin faiz değişkeniyle ilişkisi olmadığını, ancak diğer makroekonomik değişkenlerle ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Fıkhi analizi ele alan çalışmalarda, genellikle hisse senetlerinin fıkhi tarama metodolojilerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve önerilerde bulunulması üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, dünya genelinde fıkhi tarama metodolojilerinin standartlaştırılmamış olması nedeniyle oluşan sorunlara değinilen, eleştiri ve önerilerde bulunulan şu çalışmalar örnek verilebilir: Htay vd. (2013), fıkhi tarama metodolojilerinin farklı Şer’i endeks sağlayıcıları tarafından yürütülmesi nedeniyle, dünya genelinde tarama metodolojileri ile uygulama arasında tutarsızlıklar görüldüğünü ifade etmektedir. Standartlaştırılmış bir uygulamanın olmamasının, İslami hisse senedi piyasalarının ilerlemesini engellediğini ve gelecekte yatırımcıların güvenini azaltabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, dünyanın önde gelen beş Şer’i endeksi arasındaki farklılıkları araştırmayı ve mevcut Şer’i tarama normlarını eleştirel olarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Gamaleldin (2015), hisse senedi incelemesinde kullanılan fıkhi tarama metodolojilerinin arkasındaki araçları ve mantığı keşfetmeye ve uluslararası menkul kıymetlere yapılan yatırımı daha yüksek seviyelere çıkarmak için hisse senedi taramasında birleşik bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Yıldırım ve İlhan (2018), çeşitli kurumlar tarafından uygulanmakta olan, hisse senedi taramasında kullanılan fıkhi tarama metodolojileri ile ilgili eleştirilere yönelik önerilerde bulunmayı amaçlamış ve farklılıkların standartlaştırılması için çözümler sunmaya çalışmıştır. Halil (2021) çalışmasında, Bangladeş ve Malezya’daki fıkhi tarama metodolojilerini karşılaştırarak, eleştirel olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. İnceleme sonucunda, her iki ülkenin fıkhi tarama metodolojilerinde farklılıklar olduğu ve bu farklılıklar nedeniyle Bangladeş’te şeriat endeksine dahil olan bir şirketin Malezya’da şeriat endeksine dahil olmayabileceği ya da tam tersi de geçerli olabileceği görülmüştür.

Fıkhi bazı çalışmalarda tarama metodolojileri uygulanan eşik değerler, hesaplama yöntemlerinde “toplam varlıklar-piyasa değeri” kullanımındaki farklılıklar yönünden eleştirilmiştir. . Örneğin Khatkhatay ve Nisar (2007) çalışmasında, üç kuruluş tarafından belirlenen fıkhi tarama metodolojilerinin eleştirel ve analitik değerlendirmesini yapmış ve önerilerde bulunmuştur. Tarama oranlarında piyasa değerinin kullanılmasının uygun olmadığı, özellikle bunun yerine toplam varlıkların kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. İslami bankaların, finans şirketlerinin ve sıkı bir şekilde Şeriat'a göre faaliyet gösteren diğer şirketlerin artan mevcudiyetiyle, şirketlerin sermaye yapılarında faize dayalı olmayan borçlara sahip olma olasılığı nedeniyle borç finansmanı düzeyine ilişkin %33 oranının en az %20 oranında küçültülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Benzer şekilde, kazanılan faiz gelirleri seviyesinin de %40 küçültülerek %5'ten %3'e indirilmesi önerilmiştir. Adam ve Abu Bakar (2014), fıkhi tarama metodolojilerinde yer alan kriterleri, süreçleri ve sıkıntıları tartışmayı ve fıkhi tarama metodolojilerinin uygulama sürecine katkıda bulunmak için olası çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, “İş Ekranı Durum Modeli” oluşturulmuştur. Birden fazla iş kolunda faaliyet gösteren şirketlerle ilgili olarak, bağlı ortaklıklar ana şirketten farklı bir faaliyet yürütebilir. Şirketin ana faaliyeti şeriat uyumlu kabul edilebilir, ancak bağlı kuruluş aksini gösterebilir. Dolayısıyla, fıkhi tarama metodolojilerinin otomatik uygulanması, şeriat uyumlu statüsünün yanlış verilmesi kararına yol açabilir. Bu nedenle, önerilen modelin fıkhi tarama metodolojilerinin uygulanma işlemini güçlendireceği umulmaktadır. Engkuchik (2016), Malezya Menkul Kıymetler Komisyonu (SCM)'nun fıkhi tarama metodolojilerini ele almıştır. İnceleme sonucunda, SCM tarafından benimsenen daha az katı fıkhi tarama metodolojilerinin gerekçesinin, teorik veya portföy çeşitlendirme çalışmaları ve sosyal açıdan sorumlu yatırım ve şeriat uyumlu ampirik bulgulardan elde edilen kanıtlarla desteklenmediğini savunmaktadır. Hashim vd. (2017), yeni geliştirilen ISRA-Blomberg metodolojisine odaklanarak hisse senetlerinden elde edilen gelirler için fıkhi tarama metodolojilerini ve kazanç arındırma sürecini eleştirel olarak incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca endüstrinin karşılaştığı fıkhi tarama metodolojilerinin tarama ve arındırma uygulamalarındaki sorunları da tartışmıştır. Güçlü tarama kriterleri ve hisse senetlerinin kapsamlı analizinin, İslami sermaye piyasası katılımcılarının güvenini artıracaklarını ifade etmiştir. Hanif (2019), seçilmiş sekiz kurumun fıkhi tarama metodolojilerini, İslami iş ilkeleri ışığında eleştirel olarak analiz etmiştir. Sonuç olarak,

haram unsurlar için tolerans sınırlarındaki değişiklikler, hesaplama yöntemlerinde “toplam varlıklar-piyasa değeri” kullanımındaki farklılıklar, yetersiz gelir arındırma mekanizması gibi hususlarda birden fazla zayıflık olduğu ifade edilmiştir. İlâveten, İslami finans piyasasının genişlemesine karşılık gelen tolerans limitlerinde revizyon eksikliği olduğu, şüpheli pazarlama ve satış uygulamaları ve çevresel zararlar gibi bazı önemli alanların taramada göz ardı edildiği belirtilmiştir. İslami hisse senedi piyasaları için bir fihhi tarama metodolojisi uyumluluk sıralaması mekanizması önerilmiştir. Raghibi ve Oubdi (2020)’ye göre mevcut fihhi tarama metodolojileri, esas olarak sabit eşik değerlere dayandıklarından dolayı esneklikten yoksundur. Dolayısıyla, bu metodolojiler, her bir borsanın ve her bir endüstrinin özelliklerini tamamen göz ardı ettikleri için verimsiz bir hisse senedi endeksine yol açmaktadır. Eşik değerler, Kur’an veya Sünnetle açıkça bağlantılı olmaktan ziyade, çağdaş finans meseleleri ile ilgili olarak alimlerin içtihatlarına dayandığı için keyfi olarak konulduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çözüm, sermaye yapısı ve nakit tutma üzerine optimal finansal teoriyi mevcut tarama metodolojilerine dahil etmek olacaktır. Bu nedenle çalışmada, her sektörün optimal finansal yapısına dayalı yeni bir fihhi tarama metodolojisi önerilmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak; Camgöz (2018), İslami prensiplere uygun hisse senedi yatırımları hakkında geliştirilen fihhi tarama metodolojilerini analitik olarak sunmuş ve tanıtmıştır. Bunun için, Dow Jones (DJ), Morgan Stanley Capital International (MSCI), Financial Times Stock Exchange (FTSE Russel), Standard & Poor’s (S&P Global) gibi uluslararası örnekleriyle birlikte Shariah Advisory Council Malaysia (SAC Malezya) ve Katılım Endeksi metodolojileri incelenmiştir. Aayedh vd. (2019), Kuala Lumpur Shariah Index (KLSI) tarafından kullanılan fihhi tarama metodolojisi değerlendirmelerinin arkasındaki gerekçeyi ve Malezya’daki Halka Açık Şirketler (PLCS) tarafından şer’i uyumlu statü elde etme niyetini incelemiştir. Ayrıca, fihhi tarama metodolojisi değerlendirmesine ilişkin öneriler de sunmuştur.

Bazı çalışmalarda ise, fihhi tarama metodolojilerinin hisse senedi performansları üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Ashraf ve Khawaja (2016), fihhi tarama metodolojilerinin farklılık içermesi nedeniyle, bu farklılıkları vurgulayarak, portföy oluşturulması ve performansları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Analiz sonucunda, değişen fihhi tarama metodolojilerinin hem portföy kompozisyonunu hem de getiri performansını etkilediği görülmüştür. Jamil vd. (2018), Malezya’da hem 2013 yılında

yenilenen fihhi tarama metodolojisini hem de önceki metodolojiyi kullanarak, hisse senetlerinin şeriata uygun ve şeriata aykırı olarak sınıflandırılmasının hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Sonuç olarak, hisse senetlerinin şariat uyumlu listesine dahil edilmesinin hisse senedi getirilerinin artmasına, listeden çıkarılmasının ise, hisse senedi getirilerinin azalmasına yol açtığı bulgusu elde edilmiştir.

Yapılan literatür incelemesinde, İslami endekslerle ilgili olarak çoğunlukla ekonometrik analizler yapıldığı, fihhi çalışmalarda ise genellikle hisse senetlerinin fikhî tarama yöntemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve önerilerde bulunulması üzerinde durulduğu görülmektedir. Türkiye’de İslami endeks kriterleri üzerine yapılan çalışmalar ise oldukça kısıtlıdır. BİST duyurusunda, hesaplanmaya başlanacak endeksler ile ilgili olarak, yatırımcıların katılım finans prensiplerine uygun çalışan şirketlere yatırım yapmalarının yanında hem şirketlerin hem de yatırımcıların katılım finans prensiplerine yönelik farkındalıklarının artırılması ve katılım finans kuruluşlarından finansman sağlama imkanlarının genişletilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir (BİST, 2021b). Bu bağlamda, uygulamada karşılaşılan sorunların tespitinin ve çözüm önerileri sunulmasının hem literatüre hem de İslami sermaye piyasalarının gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, araştırma deseni olarak durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışmaları, yeni program ve uygulamaları değerlendirmek için uygun araştırma desenlerinden biridir (Creswell, 2019, 271). Yin (2003)’e göre, keşifsel doğası bulunan çalışmalar için en uygun araştırma deseni durum çalışmasıdır. Bu çalışma, Türkiye için yeni bir uygulama olarak ifade edilebilecek olan BİST katılım endekslerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. BİST katılım endeksinin oluşturulma süreçlerinin nasıl olduğu, benimsenen fihhi kriterlerin ne tür yenilikler getirdiği, katılım endekslerinin uygulama safhasındaki muhtemel sorunların neler olabileceği tespit edilerek öneriler sunulmaktadır. Çalışmada TKBB standardını ve endeks uygulama safhasını karşılaştırmalı olarak inceleyen ikili bir bakış açısı benimsenmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda BİST katılım endeksi ile ilgili kamuoyuyla paylaşılan

dokümanlar, TKBB danışma kurulunun standartları ve İslami endekslerle ilgili yapılmış önceki çalışmalar incelenmiştir.

3. İslami Hisse Senedi Endeksleri Tarama Metodolojileri

Endeks kavramı, “bir veya daha fazla değişkenin hareketlerinden ibaret olan oransal değişimi ölçmeye yarayan bir finansal gösterge” olarak tanımlanmaktadır (BİST, 2022). Hisse senedi endeksi ise, “genellikle belli bir hisse senedi örneğine bağlı olarak, piyasanın toplam performansını yansıtmak amacıyla oluşturulan istatistikî bir gösterge”dir (Dağlı, 2000). İslami hisse senedi endekslerini, dini hassasiyeti olan yatırımcıların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, borsalarda işlem gören şirketlerin hisse senetlerinin, fihki kurallara göre oluşturulan tarama metotları kullanılarak seçilmesi suretiyle oluşturulan endeksler olarak tanımlayabiliriz. İslami endeks yayınlayan kurumlar, ilgili şer’i denetleme kurulunca onaylanan şirketlerin hisse senetlerini endeks kapsamına almaktadır. Tarama metotları ise, şirketlerin faaliyet alanlarına ilişkin nitel kriterler ve finansal oranlarına ilişkin nicel kriterlere dayanmaktadır. Nitel kriterleri sağlayan şirketler, ikinci aşamada nicel kriterlere tâbi tutulmaktadır. Endeksler belirli aralıklarla kontrol edilerek, kriterleri sağlamayan şirketler endeksten çıkarılmaktadır (Buğan, 2017). Konvansiyonel finans sisteminin hâkimiyetinden dolayı şirketler bazen faizli işlemler yapmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum İslam hukuku alimlerinin bu tür işlemler için bir üst sınır getirmeleriyle sonuçlanmış ve bu tür işlemlerden kaynaklanan gelirlerin nasıl arındırılacağı açıklanmıştır. Örneğin, AAOIFI standartlarına göre, nitel ve nicel tarama kriterleri aşağıda belirtildiği gibidir:

Hisse senedi satın alınacak şirketin amacı ve ana faaliyet alanı meşru olmalıdır. Ancak, ana faaliyet alanı uygun olmakla birlikte, bazen faizli işlem ya da diğer mahzurlu malların alım-satımını yapan şirketlerin hisse senetleri ile muamelede bulunmak, “sıkıntıların giderilmesi, umumi ihtiyaç, genel zorunluluk, çokluk-azlık kaidelerinin uygulanması” dayanak gösterilerek, aşağıdaki şartlar doğrultusunda bu genel kuraldan istisna edilmiştir (AAOIFI, 2015; IIFA, 1992):

1. Şirketin ana sözleşmesinde faiz ya da diğer mahzurlu mal veya hizmet ticareti gibi işlemlerde bulunacağını belirten bir madde yer almamalıdır.
2. Şirketin fihken meşru olmayan işlemlerden elde ettiği gelir, toplam gelirinin %5’ini aşmamalıdır.

3. Şirketin aldığı faizli kredinin toplamı, tüm hisse senetlerinin toplam piyasa değerinin %30'unu aşmamalıdır.

Şirketin konvansiyonel bankalardaki faizli hesaplara yatırdığı paraların toplamı, tüm hisse senetlerinin toplam piyasa değerinin %30'unu aşmamalıdır.

Yukarıda belirtilen oranların tespitinde şirketin en son bilançosu esas alınmaktadır. Şirketin mahzurlu gelirlerinden hisse senedi başına düşen kazancın, mahzurlu gelir oranı esas alınarak elden çıkarılması gerekmektedir.

Endeks kriterleri temelde benzer olmakla birlikte, endeks sağlayıcılarının şer'i danışma kurullarının kararlarına göre, şirketlerin ana faaliyet alanlarının belirlenmesi, caiz görülmeyen sektörler, caiz görülmeyen sektörlerden elde edilen gelirlerle ilgili oranlar ve finansal oranların hesaplanması ve belirlenen limitlerle ilgili olarak farklı uygulamalar da bulunmaktadır. Tablo 1 ve Tablo 2'de farklı endeks sağlayıcılarının benimsediği faaliyet alanı ve finansal oran kriterleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu farklı uygulamalar eleştirilere neden olmaktadır. Eleştirilerin odağındaki konular şunlardır:

- Şirketlerin bir endekse göre yatırım yapılabilir konumda iken, diğer bir endekse göre yatırım yapılamaz konumda olması çelişkilere yol açmaktadır. Bu çelişkilerin ortadan kaldırılabilmesi için, endekslerin standartlaştırılması önemlidir (Htay vd., 2013; Yıldırım ve İlhan, 2018; Halil, 2021).
- Finansal rasyoların hesaplanmasında paydanın "piyasa değeri" mi yoksa "bilançoda yer alan toplam varlıkları" mı olması gerektiği diğer bir eleştiri konusudur. Piyasa değeri, hisse senedi fiyatında meydana gelen değişimlere bağlı olarak dalgalanmaktadır. Toplam varlık değeri ise, sadece bilanço bilgilerine dayandığı için şirket hakkında tam bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle şirketin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Khatkhatay ve Nisar 2007; Hanif, 2019).
- Finansal izleme kriterlerinde %30 ya da %33 olarak üst sınır belirlenmesinde ve faaliyet alanına yönelik izleme kriterlerinden haram unsurlar için belirlenen %5 sınırı ile ilgili olarak İslam'ın ana kaynaklarında doğrudan bir dayanak yoktur (Khatkhatay ve Nisar 2007; Raghbi ve Oubdi, 2020).

Tablo 1: Global Endekslerin Nitel Tarama Kriterleri

FAALİYET ALANLARI	DJ	FTSE	MSCI	S&P	SAC
Alkol Üretim ve Ticareti	X	X	X	X	X
Tütün Ürünleri Üretim ve Ticareti	X	X	X	X	X
Esrar ve Esrar Ürünleri Üretim ve Ticareti			X		
Domuz ve Domuz Eti Üretim ve Ticareti	X	X	X	X	X
Helal Olmayan Gıdalar		X			X
Konvansiyonel Finansal Hizmetler	X*	X*	X*	X*	X*
Silah ve Savunma Üretimi		X	X		
Kumar	X	X	X	X	X
Müzik	X	X	X	X	
Oteller		X	X		
Sinema	X	X	X	X	
Yetişkin Eğlencesi			X		
Yayıncılık	X**			X**	
Reklamcılık	X***			X***	
Müstehcen İçerik	X	X	X	X	
Vadeli Altın ve Gümüş Ticareti	X			X	
Şeriate Uygun Olmayan Eğlence ve Diğer Faaliyetler					X
Hisse Ticareti, Borsacılık, Şeriata Uygun Olmayan Faaliyetlerden Alınan Kira ve SAC Tarafından Belirlenen Şeriat İlkelerine Uygun Olmayan Diğer Faaliyetler					X ****

Kaynak: Buğan (2017)'dan yararlanılarak, Dow Jones, FTSE, MSCI, S&P ve SCM web sitelerinden alınan bilgilerle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

* Tüm endeks sağlayıcıların kriterlerinde İslami kurallara uygun faaliyet gösteren finansal kurumlar hariç tutulmuştur.

** DJ ve S&P İslami endekslerinde gazeteler, haber kanalları, spor kanalları, çocuk kanalları ve eğitici içerik yayınlayan kanallar hariçtir.

*** DJ ve S&P İslami endekslerinde sadece İslam'a uygun olmayan konularda yapılan reklamlar yasaklanmıştır.

**** Bu faaliyetlerden elde edilen gelirler için sınırlama %20'dir.

Tablo 2: Global Endekslerin Nicel Tarama Kriterleri

	FİNANSAL ORANLAR	EŞİK DEĞERLER
	Kaldıraç Oranı: Toplam Borç / Son 24 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%33
DJ	Likidite Oranları: (Nakit + Faiz İçeren Menkul Kıymetler) / Son 36 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%33
	Alacaklar / Son 36 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%49
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler / Toplam Gelir	%5

	Kaldıraç Oranı: Toplam Borç / Toplam Varlıklar	%33,33
FTSE	Likidite Oranları: (Nakit + Faiz İçeren Menkul Kıymetler) / Toplam Varlıklar	%33,33
	(Alacaklar + Nakit) / Toplam Varlıklar	%50
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler / Toplam Gelir	%5
	Kaldıraç Oranı: Toplam Borç / Toplam Varlıklar	%33,33
MSCI	Likidite Oranları: (Nakit + Faiz İçeren Menkul Kıymetler) / Toplam Varlıklar	%33,33
	(Alacaklar + Nakit) / Toplam Varlıklar	%33,33
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler / Toplam Gelir	%5
	Kaldıraç Oranı: Toplam Borç / Son 36 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%33
S&P	Likidite Oranları: (Nakit + Faiz İçeren Menkul Kıymetler) / Son 36 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%33
	Alacaklar / Son 36 Aylık Ortalama Piyasa Değeri	%49
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler / Toplam Gelir	%5
	Kaldıraç Oranı: Faizli Borçlar / Toplam Varlıklar	%33
SCM	Likidite Oranları: Faiz İçeren Menkul Kıymetler / Toplam Varlıklar	%33
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler / Toplam Gelir	%5
	Yasaklanan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler (Faaliyet Alanı Tablosunda Belirtili) / Toplam Gelir	%20

Kaynak: Dow Jones, FTSE, MSCI, S&P ve SCM web sitelerinden alınan bilgiler kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3.1. TKBB Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardına Göre Tarama Metodolojisi

Farklı endeks sağlayıcılarının kriterlerine ek olarak, 2020 yılında Türkiye için TKBB tarafından “Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı” yayımlanmıştır. Söz konusu standartta tarama metodolojisine esas teşkil eden kararlar aşağıdaki gibidir. Şirketin faaliyet alanı bakımından yapılan değerlendirmede, aşağıda belirtilen faaliyet alanlarıyla iştigal eden şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmak fıkhen uygun değildir:

“Alkollü içki üretim ve ticareti, tıbbi amaç dışında uyuşturucu maddelerin üretim ve ticareti, kumar ve kumar hükmündeki faaliyetler, domuz ve domuz ürünlerinin üretim ve ticareti, geleneksel finans hizmetleri, para ve/veya para hükmündeki varlıklar arasında yapılan vadeli işlemler, ahlaka ve İslami değerlere aykırı yayıncılık, İslami değerlerle bağdaşmayan eğlence, otelcilik vb. faaliyetler, çevreye ve canlılara büyük zararı olan faaliyetler, insan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler, sağlığa zararlı tütün ürünlerinin üretim ve ticareti” (TKBB, 2020).

Şirketin faaliyet alanı tespit edilirken ilk olarak şirket ana sözleşmesine bakılmaktadır. Şirketin kâr payı dağıtması ya da tasfiye edilmesi sürecinde sahibine öncelik hakkı veren imtiyazlı pay senetlerinin alım-satımının yapılması fıkhen caiz değildir. Fıkhen uygun faaliyet alanında işgal etmekle birlikte, faizli ya da fıkhen caiz olmayan işlemlerde bulunan şirketlerin pay senetlerinin alım-satımını aşağıda belirtilen şartların sağlanması durumunda caiz kabul edilmektedir:

- Şirket ana sözleşmesinde, yukarıda belirtilen faaliyet alanlarından herhangi biri ile işgal edeceğine dair beyan bulunmamalıdır.
- Şirketlerin faizli işlem yapmaması esas olmakla birlikte zaruret oluşması halinde;
 - a) Şirketin faizli borçları, toplam varlıkları ve piyasa değerinden büyük olanının %33'ünü;
 - b) Şirketin faizli varlık ve hakları, toplam varlıkları ve piyasa değerinden daha büyük olanının %33'ünü aşmamalıdır.
 - c) Şirketin fıkhen uygun olmayan faaliyetlerden elde ettiği gelirler, toplam gelirinin %5'ini aşmamalıdır. İnsan hak ve onurunu çiğneyen, ahlaki değerlere uygun olmayan fuhuş, insan ve organ ticareti gibi faaliyetler bu istisnaya dahil değildir.

Şirketin, söz konusu kriterlere uygunluğu tespit edilirken en son bilançosu dikkate alınmaktadır. Yukarıda belirtilen eşik değerlerin aşılması durumunda, bu aşım tutarının belirtilen eşik değerlerin %10'unu geçmemesi şartıyla üç ay (bir bilanço dönemi) beklenmektedir. Takip eden dönemde aşım devam ediyorsa şirket pay senedi endeksten çıkarılmaktadır. Yukarıda belirtilen istisnalar çerçevesinde, yasaklanan faaliyetlerden gelir elde eden şirketlerin pay senetlerini elinde bulunduran gerçek ve tüzel kişilerin, bilanço dönemi sonunda kendi paylarına düşen mahzurlu geliri hesaplayıp, kesinlikle kullanmayarak hayır hizmetlerine harcamaları gerekmektedir. Bu gelirin hesaplanmasında, enflasyon oranına kadar olan kısım muaf tutulacaktır.

TKBB standardı esas alınarak, BİST Katılım Tüm Endeksinde yer alacak payların belirlenmesine ilişkin kurallar şöyledir (BİST, 2021a):

- a) TKBB standardında belirtilen kriterlere uygun olan ve payları ilgili endeks döneminde ana pazar, yıldız pazar veya alt pazarda yer alan şirketler BİST Katılım Tüm endeksine dahil edilmektedir. Endeks kapsamına dahil edilecek payları belirlemek için yapılacak değerlendirmede, oluşturulan soru formuyla şirketlerden talep edilen bilgiler esas alınmaktadır. Soru formları “Katılım Prensipleri Soru Formu” ve “İmtiyazlı Paylara İlişkin Soru Formu” olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Katılım Prensipleri Soru Formu’nda nitel ve nicel tarama kriterlerinin tespitine yönelik 14 adet soru bulunmaktadır. İmtiyazlı Paylara İlişkin Soru Formu’nda ise, kâr payı, tasfiye payı, rüçhan hakkı, oy hakkı, yönetim kurulunda temsil edilme, borç talep etme ve intifa senedi imtiyazları ile belirtilenler dışındaki diğer imtiyazların tespitine yönelik sorular bulunmaktadır.
- b) Standarda uygun olmayan faaliyetlerde bulunan şirketler, faaliyetlerinin standarda uygun olduğuna dair kamuoyuna açıkladığı kaynaklarında bilgi vermeleri durumunda, Danışma Kurulu’nun onaylaması durumunda endekse dahil edilebilecektir.
- c) Kâr dağıtımını ya da tasfiyede imtiyaz tanıyan paylar ya da intifa senetleri endekse alınmayacaktır.
- d) Ana sözleşmesinde belirtilmekle birlikte, fiilen sigorta acenteliği faaliyetinde bulunmayan şirketlerin payları endekse dahil edilir.
- e) Endeks kapsamında yer almakla birlikte, Değerleme Günü itibarıyla Soru Formu girişini yapmayan ya da eksik yapan şirketler ve finansal tablolarını KAP’ta yayınlamayan şirketler yeni Endeks Döneminden itibaren endeksten çıkarılır.
- f) Endeks dönemi içerisinde yeni işlem görmeye başlayan şirket payları, endeks kriterlerini sağlaması durumunda, takip eden 20. işlem günü endekse dahil edilir.
- g) Şirket payları, standartta belirtilen eşik değerlerin aşılmaması durumunda endekse dahil edilmektedir.
- h) Endeks kapsamındaki şirketler, bir önceki dönemsel değerlemede eşik değerlerin aşılmamış olması kaydıyla, mevcut dönem değerlemesinde eşik değerlerin %10’unu aşmazsa, sonraki dönem değerlemesine kadar endekste yer alamaya devam eder. Aksi takdirde, ilgili şirket payları endeksten çıkarılır. Ana sözleşmesinde TKBB

standardına uygun faaliyetlerde bulunacağını ifade eden şirketler, uygun pazarlardan birinde işlem görmeleri durumunda ilave hiçbir kritere bakılmaksızın endekse dahil edilir.

TKBB Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı, belirlenen nitel ve nicel kriterler açısından AAOIFI Faizsiz Finans Standartları ile karşılaştırıldığında, TKBB standardının genel olarak AAOIFI standardı ile paralel olmakla birlikte, şirketlerin faizli borçları ve faizli varlıklarına ilişkin eşik değerlerin farklı olduğu görülmektedir. AAOIFI standardında %30 olarak belirlenen eşik değerler, TKBB standardında %33 olarak belirlenmiştir.

4. Katılım Endekslerinin Yayıncı Değişikliğinin Değerlendirilmesi

Katılım endeksleri temel kurallarına ilişkin duyurular incelendiğinde, BİST tarafından yayınlanan duyurunun, BMD tarafından yayınlanan duyurunun aksine daha kapsamlı ve detaylı olduğu görülmektedir. Şirketlerin seçileceği pazarların, BMD'ye göre daraltılarak, Yıldız Pazar, Ana Pazar ve Alt Pazar'da yer alan şirketlerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Şirket verilerinin toplanma usulü ise, BMD'de şirketin SPK mevzuatına göre açıklamakla yükümlü olduğu ve Kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) kamuya açıkladığı mali tabloları ve açıklamalarına dayanmakta iken, BİST'te mali tablolara ilaveten, oluşturulan soru formları ile şirketlerden faaliyetleri ve finansal kriterlerin hesaplanmasına temel teşkil edecek detaylı bilgiler talep edilmektedir. Şirketlerden toplanacak bu tür bilgilerin kontrol aşamasının nasıl olacağı, sadece şirket beyanlarının yeterli kabul edilip edilmeyeceği, yanlış bilgi verilmesi durumunda nasıl bir uygulama yapılacağı ve bu hisse senetlerini satın almış olan yatırımcıların fiikhen nasıl davranması gerektiği gibi hususlar açık değildir.

Faaliyet alanı kriterleri karşılaştırıldığında, BİST tarafından uygulanan kriterlerin kapsamının BMD tarafından uygulanan kriterlerin kapsamından daha geniş ve detaylı olduğu görülmektedir. Veri toplama usulü ve faaliyet alanı kriterlerine ilişkin uygulamalar, BİST tarafından şirketlerin seçiminde daha hassas davranılmaya çalışıldığını göstermektedir. Faaliyet alanı tespitinde ise hem BMD hem de BİST kurallarına göre şirket ana sözleşmesi esas alınmakla birlikte, BMD'ye göre şirketin fiilen katılım bankacılığı ilkelerine aykırı faaliyetler ile işigal etmediği sabit ise listeye dahil edilmektedir. BİST'e göre ise ana sözleşmesinde standarda uygun faaliyette bulunacağını

beyan eden şirketler temel kurallarda belirtilen pazarlardan birinde işlem görmeleri halinde ilave hiçbir kritere bakılmaksızın endeks kapsamına alınabilmektedir.

BMD kurallarında imtiyazlı hisse senetleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmaması nedeniyle bu tür hisse senetlerinin endekse dahil olduğu düşünülmektedir. BİST kurallarına göre ise, şirket paylarında veya intifa senetlerinde kâr dağıtımını ya da tasfiye durumunda diğer pay sahipleri aleyhine olan imtiyazların bulunması halinde ilgili paylar endekse alınmamaktadır. Gerek TKBB danışma kurulu standartları gerekse AAOIFI standartlarına göre kâr payı dağıtımında ve tasfiyede sahibine imtiyaz sağlayan hisse senedi ihracı fıkhen caiz değildir. Bu bağlamda BİST'in daha hassas olduğu görülmektedir.

Finansal izleme kriterleri karşılaştırıldığında, her iki endeks sağlayıcısının benimsediği kurallara göre, İslami değerlere uygun olmayan faaliyetlerden sağlanan gelirlerin toplam gelire oranı %5 olmakla birlikte, finansal rasyolara ilişkin eşik değerler BMD'de önceleri %30 iken daha sonra bu oran %33'e çıkartılmıştır. Aynı şekilde paydada önceleri piyasa değeri yer alırken hem piyasa hem de aktif değeri yer almaya başlamıştır. Bu anlamda BİST katılım endeksinde benimsenen kriterlerin BMD'deki son durumu devam ettirdiği söylenebilir. Literatür incelemesinde fıkhi tarama kriterleri ile ilgili en çok eleştirilen noktalardan biri, belirlenen %5 ve %33 gibi oranların tespit edilme gerekçelerinin tatmin edici olmamasıdır. Verilen gerekçelerde, faizin Kur'an ve sünnetle yasaklanması nedeniyle haram olması esas olmasına vurgu yapılmakla birlikte, konvansiyonel finansal sistemde faizli işlem den kaçınmanın zorluğu ve zorunluluklar nedeniyle böyle bir istisna getirilmesinin İslami finansal piyasaların gelişmesi açısından kaçınılmaz görüldüğü ifade edilmektedir. Aksi takdirde endekse alınacak firma sayısı oldukça azalacaktır. Ancak bununla birlikte, eşik değerlerin kademeli olarak düşürülmesi, şirketleri İslami değerlere uymaya daha fazla teşvik edebilecektir. Bu açıdan fıkhi kurullar, bu eşik değerleri kademeli olarak düşüreceğini, en nihayetinde faizli kredi kullanmayan, faizli mevduat hesabı bulundurmeyen ve mahzurlu geliri olmayan şirketlerin endekse alınacağını ilan ederek, yönlendirici olmalıdır.

Piyasa değeri hesaplaması BMD'de sermayeyi temsil eden toplam pay sayısının, pay fiyatı ile çarpılması suretiyle hesaplanırken, BİST'te ortalama piyasa değeri hesaplaması uygulamasına geçilmiştir. Değerleme periyodu ise, BMD'de piyasa değeri verileri için

Aralık, Haziran ve Eylül aylarında ayın ilk Cuma, Mart ayında ayın ikinci Cuma gününden itibaren geriye doğru bir yıl iken, BİST’te ise, Günlük Ortalama İşlem Hacmi, Düzeltilmiş Fiyatlar esas alınarak, Mart ve Ağustos aylarının son işlem gününden geriye doğru 6 aydır. BMD’de 4 endeks dönemi mevcut iken, BİST’te 2 endeks dönemi bulunmaktadır. Bu konularda, BİST uygulamalarının daha esnek olduğu söylenebilir.

İslami değerlere uygun olmayan faaliyetlerden elde edilecek gelirlerin arındırma uygulamasının nasıl yapılacağı hususunda BMD kurallarında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. BİST kurallarında da açıklama bulunmamakla birlikte, dayanak alınan TKBB Standardında arındırma hakkında açıklama mevcuttur. Bununla birlikte, endekste bulunan fakat herhangi bir endeks döneminde izleme kriterlerini sağlayamaması nedeniyle endeksten çıkarılan şirketlerin hisselerini elinde bulunduran yatırımcıların nasıl bir işlem yapması gerektiği ve bu durumda arındırma hesaplamasında hangi tarihin (hisse satın alma tarihi, endeksten çıkış tarihi) ve hangi fiyatın (hisse alış fiyatı, satış fiyatı) esas alınacağı hususu açık değildir. Benzer şekilde, katılım endekslerini BİST yayınlamaya başladığında, imtiyazlı hisse senetleri ihraç etmesi nedeniyle endekslerden çıkarılan şirketlerin hisse senetlerini ellerinde bulunduran yatırımcıların da nasıl bir işlem yapması gerektiği ve arındırma hesaplamasının nasıl yapılacağı belirsizdir.

BMD kurallarında danışma kurulunun BMD tarafından oluşturulacağı belirtilmekle birlikte, danışma kuruluna seçilen kişilerin nitelikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. BİST’in birlikte çalışacağını bildirdiği TKBB Danışma Kurulu üyeleri ve nitelikleri hakkında TKBB websitesinde bilgi mevcuttur. Bu açıdan BİST’in şeffaf ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, BİST Katılım Endeksi kuralları BMD Katılım Endeksi kurallarına göre daha katı olmakla birlikte, İslami esaslara uygun şirket seçiminde daha hassas olduğu düşünülmektedir. BİST Katılım endeksi tarama kriterleri Dow Jones, FTSE, MSCI, S&P ve SCM İslami endeks tarama kriterleri ile karşılaştırıldığında ise, BİST tarama kriterlerinin belirtilen endekslerin nicel tarama kriterleri ile aynı olduğu ancak, faaliyet alanının belirlenmesine yönelik nitel kriterlerde “çevreye ve canlılara büyük zararı olan faaliyetler” ve “insan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler” kriterleriyle diğer endekslerden farklılaştığı görülmektedir. Katılım

endekslerinin yayınının BMD'den BİST'e geçmesiyle birlikte tarama metodolojileri ve endeks temel kurallarına ilişkin değişiklikler Tablo:3'te verilmiştir:

Tablo 3: BMD ve BİST Katılım Endeksleri Temel Kuralları

	BMD	BIST	Açıklama
Şirketlerin Seçileceği Pazarlar	BİST yıldız pazar ve ana pazarda işlem gören şirketlere ilave olarak, kolektif yatırım ürünleri ve yapılandırılmış ürünler pazarında işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları endeks kapsamındadır.	Payları ana pazar, yıldız pazar veya alt pazarda işlem gören şirketler endeks kapsamındadır.	Yeni endekste Pazar sayısı azaltılmıştır.
Şirketlerin Verilerinin Toplanma Usulü	Şirketlerin SPK mevzuatına göre açıklamakla yükümlü olduğu veriler ve KAP'ta yayınladığı mali tablolar kullanılmaktadır.	Soru formları yoluyla şirketlerden istenir. Ayrıca, KAP'ta ilan edilen şirket mali tabloları kullanılır.	Yeni endekste KAP'taki tablolara ek olarak, şirketlerden soru formları ile ilave bilgiler istenmektedir.
Faaliyet Alanı Kriterleri	Faizli finans, ticaret, hizmet, aracılık, alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğlence, tütün mamulleri, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti gibi faaliyetlerle iştigal etmeyen şirketler endeks listesine alınır.	Alkollü içki, uyuşturucu madde, domuz, tütün ürünlerinin üretimi ve ticareti, kumarla ilgili faaliyetler, para ve/veya para hükmündeki varlıkların vadeli işlemleri, çevreye ve canlılara zararlı olan faaliyetler, insan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler, katılım finans esaslı olanlar hariç tüm mali sektör faaliyetleri, ahlaka ve İslami değerlere aykırı basın yayın faaliyetleri, İslami değere uygun olmayan otelcilik, film, müzik, organizasyon ve diğer her türlü eğlence sektörü faaliyetleriyle iştigal etmeyen şirketler endeks listesine alınır.	Yeni endekste faaliyet alanı kriterlerine tıbbi gayeler dışında uyuşturucu maddelerin üretim ve ticareti, çevreye ve canlılara büyük zararı olan faaliyetler ile insan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler ilave edilmiştir.

Faaliyet Alanı Tespiti	Şirketin ana sözleşmesi dikkate alınmaktadır. Ana faaliyetlerinden biri yukarıdaki kriterlerden en az biri ile ilgili ise ve şirketin ana sözleşmesinde katılım finans prensiplerine uygun faaliyet göstereceğine yönelik bir ibare yoksa şirket listeden çıkartılır.	Şirket ana sözleşmesi dikkate alınır. Ana sözleşmesinde Standarda uygun faaliyette bulunacağını beyan eden şirketler endeks kapsamına uygun bir pazarda işlem görmeleri halinde ilave hiçbir kritere bakılmaksızın endeks kapsamına alınabilir.	Yeni endekste faaliyet alanı kriteri sadeleştirilmiştir.
İmtiyazlı Pay Senetleri	İmtiyazlı pay senetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.	Şirket paylarında ya da intifa senetlerinde, diğer pay sahipleri aleyhine olarak, kâr ya da tasfiye payı imtiyazı bulunmamalıdır.	Yeni endekste imtiyazlı pay senetlerinin bulunmayacağı açıkça beyan edilmiştir.
Finansal İzleme Kriterleri	Toplam faizli kredilerin, piyasa değeri ya da aktif toplamdan büyük olanına oranı %33'ten, faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değeri ya da aktif toplamdan büyük olanına oranı %33'ten, uygun olmayan faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerinin toplam gelirlerine oranının %5'ten az olması gerekmektedir.	Faizli borçların, toplam varlıklar veya ortalama piyasa değerinden büyük olana oranının %33; faizli varlıkların, toplam varlıklar veya ortalama piyasa değerinden büyük olana oranının %33; Standart'ta belirtilen mahzurlu gelirlerin toplam gelirlere oranının %5 olarak belirlenen eşik değerleri aşmamalıdır.	Yeni endekste BMD kriterleri uygulamasına devam edilmektedir.
Piyasa Değeri Hesaplaması	Piyasa değeri, sermayeyi temsil eden toplam pay sayısının pay fiyatı ile çarpılması suretiyle hesaplanır.	Ortalama piyasa değeri, değerlendirme dönemi sonu itibarıyla sermayeyi temsil eden pay sayısının değerlendirme dönemine ait düzeltilmiş fiyatların (kapanış) aritmetik ortalaması ile çarpılması suretiyle hesaplanır.	Yeni endekste ortalama piyasa değeri hesaplaması uygulamasına geçilmiştir.
Değerleme Periyodu	Piyasa değeri verileri için Aralık, Haziran ve Eylül aylarında ayın ilk Cuma, Mart ayında ayın ikinci Cuma gününden itibaren geriye doğru bir yıldır.	Günlük ortalama işlem hacmi, düzeltilmiş fiyatlar esas alınarak, Mart ve Ağustos aylarının son işlem gününden geriye doğru 6 aydır.	Şirketlerin değerlendirme periyodu uzatılarak 6 aya çıkarılmıştır.
Değerleme Günü	En son mali tablolar dikkate alınarak, piyasa verileri için her ayın birinci ve üçüncü Cuma günüdür.	Soru formu verileri kullanılarak, Mayıs ve Ekim aylarının ilk işlem gününden önceki beşinci işlem günüdür.	Değerleme günü değişmiştir.

Endeks Dönemi	Katılım 50 ve Katılım 30 Endeksleri için Ocak-Mart, Nisan-Haziran, Temmuz-Eylül ve Ekim-Aralık olmak üzere 4 endeks dönemi vardır. Katılım Model Portföy Endeksi için her ay 2 endeks dönemi vardır.	Katılım 30, Katılım 50, Katılım 100 ve Katılım Tüm endeksleri için Mayıs-Eylül ve Ekim-Nisan olmak üzere 2 endeks dönemi bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik Katılım Endeksi için Ocak-Mart, Nisan, Mayıs-Haziran, Temmuz-Eylül, Ekim-Aralık olmak üzere 5 endeks dönemi vardır.	Endeks dönemleri 2'ye düşürülmüştür. Sürdürülebilirlik Katılım Endeksi için ise endeks dönemi 5 olarak belirlenmiştir.
Dönemsel Değişikliklerin İlanı	Katılım 50 ve Katılım 30 endeksleri için endeks dönemi başından en az 2 iş günü önce; Katılım Model Portföy Endeksi için her değerlendirme gününü takip eden ilk iş günü ilan edilir.	İlgili endeks dönemi başından; tüm endeksler için en az 2 işlem günü önce ilan edilir.	Yeni endekste uygulama değişikliği olmamıştır.
Hesaplanma ve Yayım Saatleri	Fiyat Endeksleri Borsa İstanbul'un seans saatleri süresince her 10 saniyede bir hesaplanır ve yayımlanır. Getiri Endeksleri için günün sonunda bir kez hesaplanır ve yayımlanır.	Katılım 30, Katılım 50, Sürdürülebilirlik Katılım Endeksleri seans süresince her 1 saniyede, BIST Katılım 100 endeksi ise her 10 saniyede bir hesaplanarak yayımlanır.	Yeni endekste, BİST Katılım 100 endeksi hariç, hesaplama ve yayım süresi 1 saniyeye düşürülmüştür.
Arındırma Uygulaması	Arındırma uygulaması hakkında bilgi bulunmamaktadır.	TKKB Standardında arındırma uygulaması hakkında bilgilendirme mevcuttur.	Arındırma uygulamasına ilişkin hesaplama yöntemi açıklanmıştır.
Danışma Kurulu	BMD tarafından oluşturulur ve ilan edilir. Nitelikleri hakkında bilgi yoktur.	TKBB Danışma Kuruluyla iş birliği yapılmıştır.	Yeni endeksin belirlenmesinde çalışılacak danışma kurulu bildirilmiştir.
Sınırlama Oranı	Bir payın ağırlığı %10 ile sınırlanmıştır.	Sınırlama Oranı %10, Ağırlık Eşiği %15'tir.	Yeni endekste sınırlama oranına ilaveten ağırlık eşiği getirilmiştir.
Şirketin Değerlemeye Alınması İçin Gereken İşlem Süresi	Asgari 10 gün işlem görmüş olmak.	Asgari 20 gün süreyle işlem görmesi şarttır.	Yeni endekste işlem görme süresi uzatılmıştır.

Şirket Birleşmeleri	Endekste bir şirket, endekste yer almayan bir şirketi devralır veya devrolursa, oluşan yeni şirket, ana faaliyet alanı kriterine uygun ise endekste kalmaya devam eder. Endekste yer alan iki veya daha fazla şirketin birleşmesi veya devri sonucu ortaya çıkan şirketin payları endekste kalmaya devam eder.	Endekste bir şirket, endekste olmayan bir şirketi devralır veya devrolursa, oluşan yeni şirketin soru formuna tekrar giriş yapması istenir. Temel şartları taşıması ve uygun bir pazarda işlem görmesi halinde şirket payları endekste kalmaya devam eder. Aksi halde endeksten çıkarılır. Endekste olan iki ya da daha fazla şirketin birleşmesi veya devri sonucunda oluşan şirketin payları endekse uygun bir pazarda işlem görmesi halinde endeks kapsamında kalır.	Yeni endekste, endeks kapsamında bulunan bir şirketin kapsam dışı bir şirketle devir işlemi olursa, yeni şirketin soru formu girişi yapması talep edilmekte ve durumu kriterlere göre değerlendirilmektedir.
----------------------------	--	---	--

Kaynak: BMD-Katılım Endeksleri Temel Kuralları (2015) ve BİST-Piyasa Değeri Ağırlıklı Pay Endeksleri Temel Kurallarında (2021) yer alan bilgiler kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, TKBB Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardında açıkça yer almayan hususların ve katılım endekslerinin uygulama safhasındaki muhtemel sorunların neler olabileceği sorusuna geçerli bir yanıt aranmıştır. Yapılan literatür taramasında, İslami endekslerle ilgili olarak çoğunlukla ekonometrik analizler yapıldığı, fihhi çalışmalarda ise genellikle hisse senetlerinin fikhî tarama yöntemleri incelenerek karşılaştırıldığı görülmüştür. Türkiye’de İslami endeksler alanında yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın, fihhi tarama kriterleri ile ilgili uygulamada karşılaşılan sorunları ele alması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada, TKBB standardı ve BİST katılım endeksinin uygulama safhasını karşılaştırmalı olarak inceleyen ikili bir bakış açısı benimsenerek, muhtemel sorunların neler olabileceği tespit edilmeye ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de İslami endeksler 2011 yılından beri hesaplanmaktadır. İslami endekslerin fihhi tarama metodolojileri ile ilgili kriterler fihhi ve teknik yönlerden halen tartışılmaktadır. Günümüz konvansiyonel finans sistemi içinde, İslami prensiplerin birebir uygulanması halinde İslami endekslere seçilecek firma sayısı oldukça azalacak, belki sıfıra düşecektir. Bu nedenle, İslam hukukçuları tarafından hisse senedi izleme kriterleri düzenlenmiştir. Ancak, uygulanan metodolojiler konusunda genel kabul görmüş ortak bir uygulamanın bulunmaması, yatırımcılar açısından olumsuz algı oluşturmakta ve

güvensizliğe yol açmaktadır. Bu nedenle, global düzeyde endeks izleme kriterlerinin standartlaştırılması ve eşik değerlerin de İslami hisse senedi piyasalarının gelişmesine göre kademeli olarak düşürülerek, İslami prensiplere uymada hassasiyetin artırılması gerekmektedir.

Katılım endekslerinin yayıncılığının BMD'den BİST'e devredilmiş olması BİST'in ürün çeşitliliğini artırmış olması önemli bir husustur. Ayrıca bu değişiklik, şirketlerin ve yatırımcıların İslami finans esaslarına yönelik farkındalıklarının artmasını sağlayacak ve yapılan düzenlemeler İslami sermaye piyasalarına olan güvenin artmasına katkı sunacaktır. Bununla birlikte, BİST tarafından endekste yer almak isteyen şirketlere gönderilen soru formlarının toplanması ve kullanılması sürecinde daha sağlıklı ve şeffaf bir uygulamanın yapılması gerekmektedir. Bu anlamda, soru formlarının, hali hazırda şirketlerden belli bilgileri toplayan bir kurum olarak SPK tarafından toplanması önerilebilir. Soru formlarına verilen cevapların KAP'ta yayınlanması hem şeffaflığı artırmada hem de operasyonel süreci kolaylaştırmada faydalı olacaktır. Bu tür bir şeffaflığın sağlanmasının, İslami sermaye piyasalarına olan güveni artırma anlamında katkısı olacaktır. Çalışmanın, durum tespiti yapılması ve çözüm yolları araştırılmasının teşviki açısından hem literatüre hem de İslami sermaye piyasalarının gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- AAOIFI. Faizsiz Finans Standartları. İstanbul: TKKB Yayınları, 2015.
- Abdul Rahim, Fahmi et al. “Information Transmission Between Islamic Stock Indices in South East Asia”. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 2/1 (April 3, 2009), 7–19. <https://doi.org/10.1108/17538390910946230>
- Abu-Alkheil, Ahmad et al. “Dynamic Co-Integration and Portfolio Diversification of Islamic and Conventional Indices: Global Evidence”. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 66/ (November 1, 2017), 212–224. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2017.02.005>
- Adam, Noor Latiffah - Abu Bakar, Nordin. “Shariah Screening Process in Malaysia”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 121/ (March 2014), 113–123. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1113>
- Akhtar, Shumi et al. “Impact of Interest Rate Surprises on Islamic and Conventional Stocks and Bonds”. *Journal of International Money and Finance* 79 (December 1, 2017), 218–231. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.09.003>
- Akkuş, Hilmi Tunahan - Zeren, Feyyaz. “Tüketici Güven Endeksi ve Katılım-30 İslami Hisse Senedi Endeksi Arasındaki Saklı İlişkinin Araştırılması: Türkiye Örneği”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 54/1 (2019), 53–70. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.02.1060>
- Alshubiri, Faris. “Portfolio Returns of Islamic Indices and Stock Prices in GCC Countries: Empirical Evidence From the ARDL Model.” *SAGE Open* 11/2 (2021), 1–16. <https://doi.org/10.1177/21582440211018460>
- Antonio, Muhammad Syafii et al. “The Impact of Oil Price and Other Macroeconomic Variables on the Islamic and Conventional Stock Index in Indonesia”. *International Journal of Energy Economics and Policy* 11/5 (August 20, 2021). 418–424. <https://doi.org/10.32479/ijeep.10911>
- Ashraf, Dawood - Khawaja, Mohsin. “Does the Shariah Screening Process Matter? Evidence from Shariah Compliant Portfolios”. *Journal of Economic Behavior and Organization* 132/ (December 1, 2016), 77–92. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.10.003>
- Asutay, Mehmet et al. “Examining the Performance of Islamic and Conventional Stock Indices: A Comparative Analysis”. *Asia-Pacific Financial Markets*. <https://doi.org/10.1007/s10690-021-09351-7>
- Ayedh, Abdullah Muhammad Ahmed et al. “Challenging the Current Shariah Screening Methodology Assessments in Kuala Lumpur Shariah Index (KLSI)”. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences* 9/4 (February 6, 2019), 243–268. <https://doi.org/10.6007/ijarafms/v9-i4/6844>
- Bayram, Kamola - Othman, Anwar Hasan Abdullah. “Islamic Versus Conventional Stock Market Indices Performance: Empirical Evidence from Turkey”. *IQTISHADIA* 12/1 (June 19, 2019), 74–86. <https://doi.org/10.21043/iqtishadia.v12i1.4631>
- Bizim Menkul Değerler A.Ş. BMD - Katılım Endeksleri Temel Kuralları. (2015).

- BIST. BIST Piyasa Değeri Ağırlıklı Pay Endeksleri Temel Kuralları (2021).
- BIST. “Borsa İstanbul A.Ş. Katılım Endeksleri Hesaplamaya Başlıyor”. (2021b). <https://borsaistanbul.com/tr/duyuru/3871/borsa-istanbul-katilim-endeksleri-hesaplamaya-basliyor>, (Erişim Tarihi: 21.12.2021).
- BIST. “Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasası”. (2022) https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla_Borsa_ve_Sermaye_Piyasasi.pdf, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Buğan, Mehmet Fatih. “İslami Hisse Senedi Endeksleri”. İslam Ekonomisi ve Finansı. 249–271. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 1. Baskı., 2017. <http://jofeb.org/index.php/jofebViewproject>
- Buğan, Mehmet Fatih et al. “Katılım 30 Endeksi İçin Zayıf Formda Etkin Piyasa Hipotezinin ARFIMA-FIEGARCH Model İle Analizi”. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 219–241.
- Camgöz, Mevlüt. “İslami Hisse Senedi İzleme Teknikleri: Tasviri Bir Yaklaşım”. *İktisat Bilimevi Üç Aylık Ekonomi Siyaseti ve Kültür Dergisi* 1 (2018), 50–68. <https://www.researchgate.net/publication/326830794>
- Çelik, İsmail et al. “İslami Hisse Senedi Endeksleri Arasında Getiri ve Volatilité Yayılımı: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Piyasalarda Çok Değişkenli VAR-EGARCH Uygulaması”. *MUFİDER* 1/2 (2018), 89–100.
- Creswell, John W. Eğitim Araştırmaları Nicel ve Nitel Araştırmaların Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi. ed. Halil Ekşi. EDAM, 2nd Ed., 2019.
- Dağlı, Hüseyin. “Hisse Senedi Piyasa Endeksleri ve Türkiye”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/4 (2000), 189–206.
- Dede, Kenan. *Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları*. İstanbul: TKBB Yayınları, 2017.
- Djedović, Edin et al. “Modelling Volatility Spillover Between Conventional and Islamic Stock Index in Malaysia”. *Human Research in Rehabilitation The International Journal for Education/Rehabilitation and Psychocial Research* 10/2 (September 2020), 26–32. <https://doi.org/10.21554/hrr.092002>
- Djedović, Edin - Djedović, Irfan. “Impact of Conventional Stock Market Index on Islamic Stock Market Index in Bosnia and Herzegovina”. *Human Research in Rehabilitation The International Journal for Interdisciplinary Studies* 9/1 (April 2019), 73–81. <https://doi.org/10.21554/hrr.041909>
- Dow Jones. Dow Jones Indices: Index Methodology (2021). <https://www.spglobal.com/spdji/en/documents/methodologies/methodology-dj-islamic-market-indices.pdf>, Erişim Tarihi: 25.12.2021
- Engkuchik, Engku Ngah S. “A Review of Securities Commission of Malaysia’s Revised Shariah Stock-Screening Criteria”. *Journal of Islamic Banking and Finance* 4/1 (2016), 71–80. <https://doi.org/10.15640/jibf.v4n1a8>
- Forte, Gianfranco - Miglietta, Federica. “Islamic Mutual Funds as Faith-Based Funds in a Socially Responsible Context”. Doi: 10.2139/Ssrn.1012813.

- FTSE. FTSE Global Equity Shariah Index Series Ground Rules, (2021). www.ftserussell.com. Erişim Tarihi: 25.12.2021
- Gamaleldin, Farid. “Shariah-Compliant Stocks Screening and Purification”. *Research Gate*, 1–44. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3063.0249>
- Güçlü, Fatih. “İslami ve Konvansiyonel Hisse Senedi Endekslerinin Oynaklıkları Üzerine Bir İnceleme”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2020), 1070–1088.
- Güçlü, Fatih. “İslami ve Konvansiyonel Hisse Senedi Piyasaları Arasında Ortalama ve Varyansta Nedensellik İlişkisi: A.B.D., İngiltere, Malezya ve Türkiye Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 11/1 (2020), 23–40.
- Hakim, Sam - Rashidian, Manochehr. “Risk & Return of Islamic Stock Market Indexes”. *Economic Research Forum Annual Meeting Sharjah UAE*. 1–13, 2004.
- Hanif, Muhammad. “Shariah Screening Process of Capital Markets: An Evaluation of Methodologies”. *Journal of King Abdulaziz University, Islamic Economics* 32/1 (2019), 23–42. <https://doi.org/10.4197/Islec.32-1.2>
- Hashim, Ashraf Md. et al. “ISRA-Bloomberg Sharī ah Stock Screening and Income Cleansing Methodologies: A Conceptual Paper”. *ISRA International Journal of Islamic Finance* 9/1 (July 10, 2017), 27–42. <https://doi.org/10.1108/IJIF-07-2017-004>
- Hassan, M. Kabir - Girard, Eric. Faith-Based Ethical Investing: The Case of Dow Jones Islamic Indexes (2011). 1–41. <http://ssrn.com/abstract=1808853> <http://ssrn.com/abstract=1808853>
- Htay, Sheila Nu Nu et al. “Towards Standardization of Shari’ah Screening Norms and Practices”. *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 2/11 (2013), 23–30. <https://www.researchgate.net/publication/318654479>
- Hussein, Khaled A. “Ethical Investment: Empirical Evidence From FTSE Islamic Index”. *Islamic Economic Studies* 12/1 (2004), 21–40.
- Hussein, Khaled A. “Islamic Investment: Evidence From Dow Jones and FTSE Indices”. Proceedings of 6th International Conference on Islamic Economics and Finance, 2007.
- IIFA. (International Islamic Fiqh Academy), Financial Markets (Shares, Options, Commodities, and Credit Cards), (1992). <https://iifa-aifi.org/en/32438.html>. (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Jalil, Md. Abdul. “Stock Screening Methodologies in Bangladesh and Malaysia: A Comparative Study”. *Journal of Integrated Sciences* 1/2 (2021), 44–58.
- Jamil, Nor Suhaira et al. “Does Shari’ah Screening Methodology Matter?” *International Journal of Engineering & Technology* 7/3.35 (2018), 110–113. www.sciencepubco.com/index.php/IJET
- Kamışlı, Serap - Esen, Ethem. “İslami Hisse Senedi Endeksleri Arasındaki Oynaklık İlişki Yapısı”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 18/1 (March 19, 2020), 108–121. <https://doi.org/10.11611/yead.607940>

- Khamlichi, Abdelbari el et al. "Are Islamic Equity Indices More Efficient Than Their Conventional Counterparts? Evidence From Major Global Index Families". *The Journal of Applied Business Research* 30/4 (2014), 1137–1150.
- Khatkhatay, M. H. - Nisar, Shariq. "Shariah Compliant Equity Investments: An Assessment of Current Screening Norms". *Islamic Economic Studies* 15/1 (2007), 47–76.
- Majdoub, Jihed - Mansour, Walid. "Islamic Equity Market Integration and Volatility Spillover Between Emerging and US Stock Markets". *North American Journal of Economics and Finance* 29 (2014), 452–470. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2014.06.011>
- Mongi, Arfaoui. "The Global Influence of Oil Futures-Prices on Dow Jones Islamic Stock Indexes: Do Energy-Volatility's Structural Breaks Matter?" *International Journal of Emerging Markets* 14/4 (September 20, 2019), 523–549. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-11-2017-0471>
- MSCI. MSCI Islamic Index Series Methodology, (2019). https://www.msci.com/eqb/methodology/meth_docs/MSCI_Islamic_Indexes_Methodology_May2019.pdf, Erişim Tarihi: 25.12.2021
- Mubarok, Faizul - Bisma, Muhammad Faturrahman. "Modeling of Jakarta Islamic Index Stock Volatility Return Pattern with Garch Model". *Al-Tijary Jurnal Ekonomi Dan Bisnis Islam* 6/1 (2020), 17–30. <https://doi.org/10.21093/at.v6i1.2468>
- Özkan, Oktay - Çakar, Recep. "Türkiye'deki İslami Endekslerin Zayıf Form Bilgisel Etkinlikleri". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 38/4 (December 31, 2020), 805–822. <https://doi.org/10.17065/huniibf.700420>
- Raghibi, Abdessamad - Oubdi, Lahsen. "Shari'ah-Compliant Stock Screening: A Financial Perspective". *Journal of Islamic Banking and Finance* 37/1 (2020) 86–98.
- Rizvi, Syed Aun R. - Arshad, Shaista. "Understanding Time-Varying Systematic Risks in Islamic and Conventional Sectoral Indices". *Economic Modelling* 70 (April 1, 2018), 561–570. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.10.011>
- SAC. (2021). <https://www.sc.com.my/development/icm/shariah-compliant-securities/shariah-compliant-securities-screening-methodology>, Erişim Tarihi: 25.12.2021
- Sakarya, Şakir et al. "Zayıf Formda Piyasa Etkinliğinin Katılım Endekslerinde Test Edilmesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20/1 (June 1, 2018), 101–113. <https://doi.org/10.5578/jeas.67163>
- Saraç, Mehmet - Ülev, Salih. "Investing in Islamic Stocks: A Wiser Way to Achieve Genuine Interest-Free Finance". *JKAU: Islamic Econ* 30 (2017), 61–72. <https://doi.org/10.4197/Islec>
- Sarıtaş, Tufan - Bayram, Erdi. "Dış Ticaretin Katılım Endeksine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı". *Maliye ve Finans Yazıları* 115/ (2021), 59–76.

- Şarkaya İçelliöğlü, Cansu. “Sermaye Piyasalarında İslami Endeksler ve Geleneksel Endeksler Arasındaki İlişkiler: Katılım 30 Endeksi ve BİST 100 Endeksi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19/2 (2018), 132–145.
- Savaşan, Fatih et al. “The Effect of Exogeneous Shocks on Participation Index of Borsa İstanbul: Permanent or Temporary”. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 81–92.
- Seçme, Z. Oğuz et al. “Katılım Endeksi Getiri, Performans ve Oynaklığının Karşılaştırmalı Analizi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* October (2016), 107–128.
- Shamsuddin, Abul. “Are Dow Jones Islamic Equity Indices Exposed to Interest Rate Risk?” *Economic Modelling* 39/ (2014), 273–281. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.03.007>
- S&P. S&P Shariah Indices Methodology, (2021). Accessed December 26, 2021. www.spglobal.com
<https://www.spglobal.com/spdji/en/documents/methodologies/methodology-sp-shariah-indices.pdf>, Erişim Tarihi: 25.12.2021
- TKBB. (Standart No:1). Katılım Finansı Standartları: Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı (2020).
- Trabelsi, Nader - Naifar, Nader. “Are Islamic Stock Indexes Exposed to Systemic Risk? Multivariate GARCH Estimation of CoVaR”. *Research in International Business and Finance* 42 (December 1, 2017), 727–744. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.013>
- Tuna, Vedat Ender et al. “The Effect of Oil Market Shocks on the Stock Markets: Time-Varying Asymmetric Causal Relationship for Conventional and Islamic Stock Markets”. *Energy Reports* 7/ (November 1, 2021), 2759–2774. <https://doi.org/10.1016/j.egyr.2021.04.057>
- Ülev, Salih - Aydın, Mücahit. “The Effects of Market Interest Rate on Islamic Indices: A Heterogeneous Panel Data Analysis of Participation 30 Index Companies”. *Turkish Journal of Islamic Economics* 6/1 (February 15, 2019), 35–50. <https://doi.org/10.26414/a042>
- Ülev, Salih - Özdemir, Mücahit. “Katılım Endeksi İle Piyasa Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”. *International Congress on Islamic Economics and Finance*. 47–54, 2015. <https://www.researchgate.net/publication/312045836>
- Umar, Zaghum et al. “Does Shariah Compliance Make Interest Rate Sensitivity of Islamic Equities Lower? An Industry Level Analysis Under Different Market States”. *Applied Economics* 50/42 (September 8, 2018), 4500–4521. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1458191>
- Yiğiter, Şule Yüksel - Tanyıldızı, Halil. “Temel Ekonomik Faktörlerin Katılım 30 Endeksine Etkisi: Şubat 2011-Mayıs 2018 Örneği”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 7/ (October 30, 2020), 183–197. <https://doi.org/10.21733/ibad.658564>
- Yin, Robert K. *Case Study Research Design and Methods*. London: Sage Publications, 3rd Ed., 2003.

- Yıldırım, Ramazan - İlhan, Bilal. “Fıkhi Filtreleme Metodolojisi - Yeni Bir Fikhî Yaklaşım”. *Uuslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2018), 83–101. <https://doi.org/10.32957/ijisef.439177>
- Yıldız, S. Baha. “Katılım 30 Endeksi İle BİST 100 Endeksi’nin Performanslarının Değerlendirilmesi”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 52/606 (2015), 41–53. www.islamiforex.net,
- Yıldız, Selim Baha et al. “Katılım 30 Endeksi İle Temel Endekslerin Karşılaştırmalı Analizi”. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics* 15/4 (2020), 2547–2562. <https://doi.org/10.47644/turkishstudies.46746>
- Yusof, Rosylin Mohd - Abd.Majid, M. Shabri. “Stock Market Volatility Transmission in Malaysia: Islamic Versus Conventional Stock Market”. *J. KAU: Islamic Econ* 20/2 (2007), 17–35.
- Zandi, Gholamreza et al. “Stock Market Screening: An Analogical Study on Conventional and Shariah-Compliant Stock Markets”. *Asian Social Science* 10/22 (October 30, 2014), 270–279. <https://doi.org/10.5539/ass.v10n22p270>

SELÇUKLU DEVLETİ KURULUŞ DÖNEMİNDE (1040-1092) TÜRK
DEVLET ANLAYIŞINDA PERS ETKİLERİ

The Persian Influence of the Turkish State During the Foundation Period (1040-1092)

[doi](https://doi.org/10.54429/seyad.1071150) <https://doi.org/10.54429/seyad.1071150>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Abdulahap AKINCI

Doç. Dr.,
Kocaeli Üniversitesi,
İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü,
abdulahap.akinci@kocaeli.edu.tr,
Orcid ID:0000-0001-9973-1118

Ahmet BURAK

Doktora Öğrencisi,
Kocaeli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
brkahmet2@gmail.com,
Orcid ID:0000-0001-6673-2691

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

Akinci, Abdulvahap. - Burak, Ahmet. "Türk Devlet Geleneği, Pers Devlet Anlayışı, Persler, Yönetim Anlayışı, Selçuklu Devleti". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2022), 31 - 52.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 10.02.2022

Kabul Tarihi: 09.03.2022

Yayın Tarihi: 30.06.2022

Selçuklu Devleti Kuruluş Döneminde (1040-1092) Türk Devlet Anlayışında Pers Etkileri

Öz

Devletlerin yönetim anlayışları tarihi süreç içerisinde elde ettikleri birikim ve karşılaşılan diğer devletlerin etkisi ile olgunlaşır. Günümüz devlet geleneklerini ve bu geleneklerde etkili olan faktörleri anlamak için tarihi sürecin irdelenmesi gerekmektedir. Binlerce yıllık Türk tarihinde de devlet anlayışı zaman içerisinde olgunlaşmış ve günümüze gelmiştir. Türk devlet geleneği üzerinde etkili olan devlet anlayışlarından biri de Fars medeniyeti olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti kuruluş döneminde iki farklı millet ve medeniyetin yönetim anlamında birbirinden neden ve ne şekilde etkilendiğinin izah edilmesi hedeflenen bu çalışmada, Türklerin ve Farslıların milli özellikleri de incelenmiştir. Tarihte imparatorluk hüviyetine sahip ilk devlet olan Persler ve Orta Asya göçebe toplumu döneminden başlayarak Türklerin, toplumun devlet aygıtına bakışı kapsamında ve devletin ayakta kalması adına uygulamaları ele alınmış, netice itibarıyla aralarındaki benzerlikler ortaya konulmuştur. Coğrafi alanın ortaklığı gibi farklı etmenler ışığında oluşan kültürel etkileşimin kuruluş dönemi Büyük Selçuklu Devleti'nden günümüz Türkiye'sine kadar uzanan ve ortak ve kadim İslam medeniyetinin etkisi ile Türkiye – İran ilişkileri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Geleneği, Pers Devlet Anlayışı, Persler, Yönetim Anlayışı, Selçuklu Devleti

Abstract

The governance of states is matured by the accumulation of the historical process and the influence of other states encountered. To understand today's state traditions and the factors that have influence in these traditions, the historical process needs to be considered. In thousands of years of Turkish history, the state mentality has grown over time and has come to the present. One of the state insights that had an effect on the Turkish state tradition was the Persian civilization. The national characteristics of the Turks and the Persian were also examined in this study, which was aimed at explaining why and how two different nations and civilizations were affected by each other in terms of governance during the great Seljuk State establishment. Starting from the period of Persians and Central Asia nomadic society, the first state in history to have empire movings, the Turkish practices of the community as part of the public's view of the state device and the state's survival, and the similarities between them were revealed as a result. Evaluations have been made on the impact of the common and ancient Islamic civilization and on the relations of Turkey – Iran, from the great Seljuk State to today's Turkey, in the founding period of cultural interaction in the light of different factors such as the partnership of the geographical area.

Keywords: Turkish State tradition, Persian State understanding, Persians, Governance concept, Seljuk State

Giriş

Günümüz siyaset anlayışı, çok uluslu devletlerin farklı yöntemler ve amaçlarla işbirliği halinde olabileceği, çok kutuplu bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin geleceğe yönelik atacağı adımların, geçmişte aynı coğrafya üzerinde ortak kültürün paydaşı olduğu ülkelerle olan etkileşimini göz önünde tutmakla mümkündür. İran, mevcut ülkeler içerisinde en köklü devlet anlayışına ve kültüre sahip olan ülke olması hasebiyle, konu çerçevesinde daha önemli yere sahiptir.

Orta Asya'dan batıya doğru göç eden Türklerin Anadolu'yu yurt edinmek üzere giriştikleri mücadelelerin sonucu kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Türk tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Anadolu'da kurulan bu devlet, kendisinden sonra kurulan devletleri büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının temelini oluşturan Büyük Selçuklu Devleti, devletin idaresi konusunda farklı kültürlerden etkilenmiştir.

Kurulduğu coğrafyada asırlar boyu süren kadim Pers kültürü, Selçukluların yönetim alanında da bu millettten etkilenmesine neden olmuştur. Göçebe yaşam şekline alışık olan Türkler için bu durum, yurt edinme amacıyla göçülen Anadolu'da kalıcı olmaları açısından önemlidir. Özellikle Pers asıllı vezirler ve devlet memurları aracılığıyla etkileşim ve yayılım hızı artan devlet anlayışı, birçok alanda kendini belli etmiştir.

Orta Asya'da oluşan Türk devlet anlayışı ve Perslerin devlet anlayışı, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde bu iki anlayışın nasıl bir etkileşimde olduğunu ele alan bu çalışma, sonuç itibarıyla kendi bölgelerinde hâkim ve lider olmayı hedefleyen Türkiye ve İran'ın, bugün aldıkları siyasi pozisyonları anlamaya yardımcı olma iddiasını taşımaktadır. Konu hakkında bilgileri aktarırken; Perslerin ve Türklerin devlet tarih ve yönetim geleneklerini ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde yönetim alanında Perslilerle olan etkileşimlerini anlatan dergi, makale, tez ve kitaplar incelenmiştir.

1. Türklerde Devlet Anlayışı

Türklerde devlet geleneği oldukça eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Güngör (1996)'e göre, "Bir yerde Türk varsa, devleti de vardır, devleti yoksa Türk yoktur". Başka milletlerde bu durum söz konusu değildir. Türklerin kurmuş oldukları devletlerin sayısı üzerinde farklı yaklaşımlar görülmektedir. Kafesoğlu (1999, 22-27) Türklerin uzun

tarihleri içinde 15 imparatorluk, 38 devlet, 33 beylik, 4 atabeylik, 16 hanlık ve 5 tane cumhuriyet kurduklarını belirtmektedir. Buna karşın Güvenç (1994, 95) Türklerin kurdukları devletlerin sayısının 10'u geçmediğini iddia etmektedir. Sayı ne olursa olsun, kurulan çok sayıda devlet Türklerin teşkilatçı bir millet (Özkan, 2019, 225) olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Türk devlet geleneğinde devlet kutsaldır. Bu durum Osmanlı'da “Din-ü Devlet, Mülk ü Millet” şeklinde ifade edilmiştir (Turan, 1979: 41). Millet varlık gayesi din ve devlet olarak görülmektedir. Bu değerler için gerek gördüğünde ölür. Devlet ile vatan ve millet özdeşleştirilmektedir. Devletin olduğu yerde din ve millet de varlığını sürdüremeyecektir (Akıncı, 2013, 232).

Türklerde devlet tarihi, millet tarihi ile başlamaktadır. Göktürkler, devletin kurucusu olarak milleti kabul etmiş, milletin içinden çıkan devlet yöneticisinin de milleti korumakla ve halkın hayatını tertip etmekle mükellef tutmuştur. Bu anlamda Türkler devlet, halka hizmet amaçlıdır. Millet kurduğu devlet ve halkı için çalışan devlet Türk siyasal anlayışında devlet-millet işbirliğinin önemini vurgulamaktadır (Güney, 2002, 9).

Türklerde devletin sonsuzluğu inancı tarihin her döneminde var olmuştur. Bu durumun ispatı olarak sıkça bazı durumlara atıfta bulunmaktadır. 1027 tarihinde Gazneli Mahmud'a Uygur Kağanı gönderdiği bir mektupta “Tanrı yeryüzü ülkelerinin hâkimiyetini bize verdi” demektedir. Aynı şekilde Selçuklu Sultanı Sancar'ın söylemiş olduğu “Allah dünyayı bizim tasarrufumuza tevdi ve emanet etmiştir. Bütün emirler ve hükümdarlar bizim memurlarımızdır” şeklindeki yaklaşım da (Güngör, 1996, 136) aynı anlayışın başka bir ifadesidir.

Türk devlet geleneğinin bir diğer özelliği de, Osman Turan'ın üzerinde ciddi çalışmalar yapmış olduğu (1959 ve 1979), “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi”dir. Bu anlayışa göre Türk kağanları kendilerini dünyanın hâkimi olarak Tanrı'nın görevlendirdiğini düşünmekteydiler. Bu durumu İbrahim Kafesoğlu (1999, 67-68) şu şekilde aktarmaktadır: “Türk devlet başkanı, bu inanişe göre, yeryüzündeki bütün insanları adil, faydalı, evrensel törenin himayesine almağa kendini görevli sayıyordu. Bu Tanrı iradesinin gerçekleştirilmesi gerekirdi. Ta Asya Hunlarından itibaren, Osmanlılar dahil, her Türk devletinde bir ideal halinde yaşayan ve Çin kaynakları ile Gök-Türk kitabelerinde “Dört-köşe” (...) deyimi altında (4 cihete ayrılan dünya üzerinde hakimiyet)

zikredilen bu teori, tarihi kayıtlarda (...) ayrıca destan ve efsanelerde (Buku Han efsanesi ve Oğuz Kağan destanı) görüldüğü üzere “güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar” ibaresi ile formüle edilmiştir. (...) 70 yaşını aşkın iken hasta halinde Kanuni Sultan Süleyman’ı son Macaristan seferine sevk eden de bu Tanrı emri idi; sınır tanımaz Türk fütuhat felsefesinin (sonraları “Kızıllema”) itici gücü de bu inanç olmuştur”.

Osman Turan, İslam sonrası dönemde de Türkler, Allah cihan hâkimiyetini kendilerine verdiğini inanmaya devam ettiler. Türkler kendilerini sadece bir milletin veya dinin değil, bütün din ve milletlerin hamisi olarak görmekteydiler (Turan, 1979, 38-39). Türk cihan hâkimiyetinin özelliklerini şu şekilde özetliyor (Turan, 1979, 40): “Esasen Türk cihan hâkimiyeti adalete, insanlık duygularına ve milletin arzularına dayanmasa idi, Türk kudretinin tarih boyunca yaşaması da mümkün olamazdı. Burada mukayese için sadece Türklerin Hindistan’da dokuz asır hüküm sürdüğünü, İngilizlerin ise, bütün kıtada, ancak bir asır kalabildiklerini hatırlatmak yerinde olur. (...) Zira Türk hâkimiyeti Avrupalılarınkinden farklı olarak yerli halklara ikinci sınıf veya esir muamelesi yapmıyor; istismar gayesi de gütmüyordu”.

Taneri (1993, 275) Türk devlet geleneğinin dört temel ilkesi olduğunu savunmaktadır. Bunlar: “1- gelenekçilikle ilericiiliğin bağdaşması: Hamlecilik 2- adalet ilkelerine riayet. 3- halka sosyal hizmet vermek. 4- Irkçılıktan uzak, insani esaslara dayalı politika”.

Bu temellendirmenin özü, Türkler için önemli olan ailedir. Kafesoğlu (1999, 72), eski Türklerde toplumu ayakta tutan en önemli kurumlardan birinin aile yapısı olduğunu belirtmiştir. Aile, siyasi oluşumun temelidir. Zor şartlarda aile reisi, anne ve çocukların birbirine bağlılığı, ailenin ayakta kalmasını sağlar. İşte devlette, büyük bir ailedir. Türkler, bu minvalde devletlerini görür ve kendilerini kurdukları aileyi korumakla yükümlü tutar (Tekin, 2019, 85). Aile ise reisini bir baba gibi görüp, itaat ve saygı konusunda bu çerçevede hareket etmiştir.

İşbirliği çerçevesinde oluşan ilişkinin temelinde örf ve adetlerin büyük bir yeri vardır. Özellikle büyüğe saygı, küçüğe sevgi şeklinde yerleşmiş olan kültürel bakış, devletin millete zulmetmemesini, milletin ise devlete isyan etmemesini sağlar nitelikte olup; bu tip durumların cereyan etmesi, affedilmeyecek hadiseler olarak nitelik kazanmıştır (Güney, 2002: 9). Türkler açısından töre çok önemliydi. Arvasi (1994, 323), Türklerde töre kavramının çok büyük bir öneme sahip olduğunu ve gelenek kavramından farklı bir

anlam taşıdığıının altını çizmektedir. Ona göre töre kavramı Türk milli vicdanında yer etmiş olan “Umumi Hukuk Prensipleri” anlamında kullanılmaktaydı.

Türk töresi, zorlu şartların getirdiği zorunlu disipline olma ilkesi bağlamında, kat’i kurallardan oluşmuştur. Törenin bu yapısı, devletin ayakta kalıp varlığını devam ettirebilmesini sağlamıştır. Yazılı olmayan törelere göre kurulan Türk devletleri, kuruluşundan idaresine kadar her alanda törelere uymak zorundaydı. Kağanlar, hakanlar ve yargıçlar töreye göre hüküm koymakta ve hüküm konulan kişi töreye itiraz edememektedir (Tekin, 2019, 89). Sosyal hayatı düzenleyen kaide ve kuralların tümü için kullanılan töre geleneğinin, Türklerde etkin bir şekilde işlemesi, yönetimde ve siyasette hesap verebilirlik mekanizmalarının işlediğinin bir göstergesi sayılabilir (Alodalı ve Usta, 2017, 169).

Töre Türk toplumunda ve devlet anlayışında bir nevi maya görevini üstlenmekte, sosyal yaşamı da bu bağlamda kontrol etmekteydi. Türk töresi ancak “yukarıda mavi göğün yıkılması, aşağıda kara yerin yayılması” (Kafesoğlu, 1999a, 19; Turan, 1979, 158) durumunda mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Türk töresinin kıyamete kadar devam edeceğine inanılmaktaydı.

Türkler, devlet müessesesinin gerekliliğini, devletin koruyucu ve bütünleştirici yönünü ve devletin varlığının önemine erkenden idrak edebilmiş bir toplumdur. Törelere ve yasalara bağlı bir şekilde teşkil olunan devlet anlayışı, göçebe hayatlarında Türkleri, istila ve yıkımdan ziyade düzen tertip edip huzur ve barışı tesis etmek üzerine gelişmiştir (Demirel, 2017: 426). Tabiatla var olan düzeni devam ettirmenin hikmeti üzere, bu düzeni devam ettirebilmenin bilgisini edinmek Türkler için önemlidir. Düzenin devamını sosyal hayata aktarmak için devlet lideri olan hakan devlet birliğini sağlayarak, milletini hâkim millet haline getirmek ve yüceltmek, dünya milletlerinin ise huzurunu sağlamak ana vazifesidir (Saltuklu, 2019, 4). İslam öncesi bu anlayış, İslam sonrası Türk devletlerinde cihad ve İlayı Kelimetullah (Allah’ın adını yüceltme) kaideleriyle birleşerek daha da kuvvetlenmiştir.

Devlet anlayışının ve yönetim felsefesinin temelinde, mitolojiler, destanlar atasözleri ve sözlü anlatım yoluyla canlılığını koruyan milli hatıralar vardır. Türklerde ise tarihsel süreç kitabeler vasıtasıyla sağlanır. Bu bağlamda Gök-Türk ve Uygur kitabeleri, Türk devletinin kuruluş amacını, millet devlet ilişkisinin hangi seviyede olduğunu, hukuk anlamında törenin devlet için gerekliliğini, iktidarın kaynağının neye dayandırıldığını,

devlet yöneticisi olan hakanın konumunu, yöneticilerin hangi özelliklerde olması gerektiği ve nasıl davranması gerektiği üzere bilgiler vermektedir (Güney, 2002, 7). Sözlü anlatımların ötesinde yazılı kaynakların mevcut olması, Türk idari anlayışının sonraki nesillere aktarımı konusunda tutarlı bilgilere ulaşma anlamında büyük bir öneme sahiptir. İnsanın yaşamı boyunca geçirdiği yenilikler ve değişimler, devletler içinde geçerlidir. Türk devlet anlayışı da, İslamla birlikte bir değişime uğramış; devletin kaynağı Kur'an ve Hadis olmak üzere iki temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlarla birlikte dini kitaplar, siyasetnameler, lâyhalar, nasihatnameler, tasavvufla ilgili eserler, vecize kitapları, fermanlar ve fetvalar da Türk yönetim anlayışını etkilemiştir (Güney, 2002, 8). Müslüman dünyasında çok büyük izler bırakmış olan Kâbûsnâme, Siyâsetnâme, Şâhnâme Dîvân gibi eserlerde kullanılmış olan tarihi malzemelerin Sasani tarihinden geldiği görülmektedir (Kaçar, 2019, 227-228). Dolayısıyla söz konusu eserler yoluyla Sasani birikimi diğer toplumlara ve bu arada Türklere de aktarılmıştır.

Türklerin İslamla tanışması olarak bilinen Talas Savaşı (751), İslam ordularının büyük güce ulaştığı döneme denk gelmektedir. Abbasi Devleti dönemine denk gelen bu süreç, İslam Devleti'nin sınırları geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Türkler, bir nevi kendi devlet anlayışlarına uygun bir yapıyla karşılaşmışlardı.

Türklerin daha önceden Müslümanlığı kabul etmemiş olmalarında Emevilerin yaklaşım tarzı etkili olmuştur. "1-Emeviler, Türk milli ruhuna göre hareket etmesini bilememişlerdir. 2- Emeviler'in ırkçı siyasetleri, Türkler'in İslamiyeti tanımalarını önlemiştir. 3- Emeviler zamanında, Maverâünnehr bölgesinde yapılan seferler dini gayeden uzaklaşmıştır" (Boyunağa, 1970, 179-180).

Orta Asya'dan başlayarak Türkler, İslam öncesi ve sonrasında; Asya'nın güneyine, batısına, Avrupa'nın içi kısımlarına ve doğusuna çeşitli sebeplerle göçler ve seferler yapmışlardır. At üstünde hayvanlarına otlaklar bulmak için ya da cihat ve gaza amaçlı çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu göçler sırasında Türkler, birçok siyasi oluşum ve devlet örgütlenmesi kurmuştur. Hunlar, Gök-Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar bu devletlerden en büyük ve önemlileridir (Güney, 2002, 8). Bununla birlikte göçler aracılığıyla, devletin oluşturulacağı coğrafyanın idari anlayışından da hem etkilemiş hem de etkilenilmiştir (Özkan, 2019, 223). Etkiler, Türk devlet anlayışının zenginleşmesini ve diğer toplumlarla olan uyumunu kolaylaştırmıştır.

Türklerin devlet anlamında kullandığı kelime, Orhun Abidelerinde “il” olarak verilmiştir. Bu tabir, eski Türklerde “tutmak” fiili eklenerek, “il tutmak”, yani bugünkü anlamda devlet idare etmek anlamında kullanılmıştır (Güney, 2002, 8). İl, aile çekirdeğinden başlayıp boy ve budunu da içine almış ve kapsamış gelişmiş siyasi yapıdır (Demirel, 2017, 427). Bu devlet yapıları töre hükümleri ile devlet veya millet meclisleri aracılığıyla kontrol edilmekteydi (Kafesoğlu, 1999, 18).

Bozkırda yaşayan Türklerin devlet anlayışını oluşturan maddi temellerden ikisi demir ve atır. Kafesoğlu'na göre eski Türkleri göçebe olarak tanımlamak doğru değildir. At ve demircilik ona göre göçebelere mevcut değildi. At ve demircilik eski Türklerde maddi kültürün temellerini oluşturmaktaydı. Aynı şekilde şehir hayatına dayalı ve toprağa bağlı kültürler, Türk kültürüne benzememektedir (Kafesoğlu, 1999, 47-48). Bozkırda yaşayan Türkler kendi devlet ve teşkilat yapılarını göçebe ve yerleşik toplumlara da vermişlerdir (Turan, 1979, 52).

Türklerin bulunmuş olduğu coğrafya ve madenler açısından durumu değerlendirmek, aynı şartlar altında yaşayan diğer milletlerin de bu iki argümanı kullanması anlamına gelmesidir. Ancak bunun böyle olmadığı, toplumların farklılıklarını oluşturduğu ana sebebin, sosyal anlayış ve psikolojik bakış açısı olduğu aşikârdır. Türkler; yüksek olmasının vermiş olduğu özgüvenden; sürekli göçebe yaşamının gerektirdiği bir yerden başka bir yere hızlı şekilde hareket etme istemini yerine getirebilmesi açısından ata büyük kıymet vermişlerdir. Hareket etme kabiliyeti ile birlikte savunma ihtiyacının da oluşması, demirin de önemini ortaya koymuştur (Güney, 2002, 9). Demircilik faaliyetleri sayesinde savaşçılık özelliklerini desteklemiş, savaş silahlarını üretebilmişlerdir (Tekin, 2019, 85). At ve silahın varlığı, savaşçı bir toplum olma hüviyetini kazanmada Türkler için büyük öneme sahiptir. Hem Orta Asya döneminde hem de göç edilen bölgelerde savaşların kazanılması, bu iki aracın tecrübesi her zaman avantaj sağlamıştır.

Bozkırda hayatın ve mevcut coğrafyanın getirmiş olduğu zorluklardan biri de, bir arada yaşayabilme ve toplu halde yaşamının belirli bir düzenle idame ettirilmesi meselesidir. Türkler bu zorluğu, töre ve nizamcılıkla yenmişlerdir. Türkler toplumsal hukuku törenin, halkın bütünüyle uygulama gayretiyle yenmiştir. Bununla birlikte özellikle onluk sistemin mevcut bulunduğu askeri teşkilat ve bazı sosyal müesseseler, nizamcı bir anlayışla idare olunmaktaydı. Töre ve nizamcılık, bilhassa devlet idaresinin yürütülmesi açısından

Türklerde büyük öneme sahiptir (Güney, 2002, 9). Ayrıca Orta Asya ikliminin sert olması da, insanlar üzerinde psikolojik olarak etki yapmış, Türkleri sert ve disiplinli bir yaşam şekline yönlendirmiştir (Tekin, 2019, 83). Sosyal ve askeri anlamda bu düzen, yurt tutulan her yerde Türklerin bir arada kalabilmesini ve geniş coğrafyalara yayılırken devlet şuurunu yitirmemelerine yardımcı olmuştur.

Türklerin at sırtında, çok geniş arazilerde ve sürekli hareket halinde olması, temelinde iktisadi bir meseledir. Yaşamın idamesi açısından, otlatılan hayvanların beslenmelerine dikkat edilmeli ve onların güvenlikleri sağlanmalıdır. Mevsimsel değişiklikler, bölgesel kıtlıklar, sürekli göçleri doğurmuş, Türk insanı da geniş coğrafyaları görüp, oralarda yaşama alışkanlığı edinmiştir. Bu durumun etkisi,

- Daha geniş ufuklu olabilme
- Kalabalık sürülerin en az zararlı bir yerden başka yere sevkini idare edebilme
- Sulak ve verimli arazileri muhafaza edebilmek için askeri yönden güçlü olmak
- Büyük hayvan sürüleri arasında bir karmaşa olduğunda bunu çözebilecek bir heyeti oluşturabilmek ve bu heyet karşısında hakların müdafaasını sağlayabilmek için daima mücadeleye hazır olmak gibi milletin karakterini oluşturmasıdır. Hâkimiyet anlayışını, hayatının her alanında kullanan Türkler, sosyolojik ve kültürel zenginlik ile kendi medeniyetlerini oluşturmuşlardır.

Yukarıda anlatılan durumlar, Türkleri devlet kurup idaresini gerçekleştirmek açısından büyük bir etki oluşturmuştur. Geniş coğrafyada bulunmanın getirmiş olduğu bir durum olarak, kendi emirleri altına aldıkları toplulukları idare etmek için dünyada ilk siyasi kadroları oluşturan toplum olmuşlardır. Bu siyasi teşkilatlanma belirli bir sıralama ile oluşmaktadır. Güney (2002: 16), bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

Türk devlet anlayışının temelini inanılan din, yaşanılan coğrafyanın koşulları ve sosyal yaşantının vardır. Türk milletinin devleti ve devlet lideriyle olan bağı hem İslam öncesi dönemde hem de İslam sonrası dönemde, bütün bu koşulları göz önünde bulundurulduğunda hep güçlü kalmıştır. Devlete ve lidere manevi anlamlar yüklenmesi, toplumun birlikteliğini güçlendirmiştir. Maddi gayelere, bu manevi temel doğrultusunda hareket edilmiştir.

2. Perslerin (İranlıların) Devlet Anlayışı

Bu bölüme başlamadan önce, çalışmadan Persler olarak adlandırılan kavramın, yalnızca Pers İmparatorluğunu kapsamadığını, bir millet kavramı çerçevesinde kullanılıp bugünkü İranlıların soylarından bahsedilmektedir.

İran Paleolitik Çağ'dan itibaren insanların yaşadığı bir coğrafyadır (Karakterir, 2018, 2). Persler tarihte ilk kez Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında hüküm süren imparatorluğu kurmuş millettir. Bu durumun beraberinde getirdiği zorluklar mevcuttur. Haklarında bulunan kaynakların farklı diller ve üsluplarla anlatımı bunların başında gelir. Ancak tarih anlatımlarında yazıyı kullanmaları, onlar hakkında bilgilere ulaşmayı kolaylaştırmıştır (Beldan, 2018, 9). Bu anlamda birçok devletle olan münasebetlerini, farklı dillerde olan bilgilerin varlığından da teyit edebiliriz. Hem devletin kurulduğu coğrafya hem de yayılmacı devlet politikası bu anlamda büyük etkiye sahiptir.

Pers İmparatorluğunun ilk kurucusu II. Kyros'tur. Kyros Media Krallığı'na son vererek imparatorluğun temelini atmıştır (Beldan, 2018, 10). Daha sonra II. Kyros'un geniş coğrafyalara yayılan fetihleri ve ülkenin sınırlarının genişlemesi gelmektedir (Yılmaz ve Ayarış, 2020, 415).

Perslerde kralın sınırsız yetkileriyle beraber yedi kişiden oluşan ve imparatorluğun büyük boylarının temsil edildiği bir danışma meclisi vardı. Kral, tanrıdan aldığı otoriteyle yönetim ve kurumların üzerindeki kişiydi. Çoklu yönetimi, bireyler üzerinden ilerletmekte, farklı kültürlerin idaresini bu aracılıkla sağlamaktaydı. Krallar kendine ait koymuş olduğu kanunları kamusallaştırmaya çalışmış, kendinden öncekilerin koymuş olduğu kurullarla uyumluluğunu göstermek çabasına girmişlerdir. Hükümdar, kendi aile ve sülalesini kamusallaştırıp, devletin idari kademelerine onları getiriyordu (Arslan, 2010, 43-44). İdarede güvenli yol olarak görülebilecek bu yöntem, avantajları olduğu kadar dezavantajları da olan bir yöntemdir. Nitekim birçok devlet, akraba bağlarının zayıflaması ya da aile bireyleri arasındaki iktidar kavgalarından yıkılmıştır.

Pers imparatorluğunun genişlemesi, beraberinde yönetsel anlamda zorlukları getirmekteydi. II. Kyros bu sorunu çözmek, yerel birimlerde güvenliği sağlamak ve vergilerin düzenli şekilde toplanmasını sağlamak için satraplık sistemini kurmuştur. Bu sistem hazinenin güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır (Memiş, 2007, 198). İmparatorluk giderlerinin karşılanması ve ülkenin huzuru açısından bu büyük bir önem taşımaktaydı.

Satraplık sisteminde önemli noktalardan biri de yerel yönetim anlayışını etkilemesine rağmen bu sistemde, coğrafi bölgeler ya da hükmedilen alanlardan ziyade, etnik kökene dikkat edilmiştir (Tekin, 2008, 97). Satraplar, askeri ve sivil anlamda bulunmuş oldukları bölgelerde lider pozisyonunda görev yapmışlardır (Duran, 2015, 65). Bu sistem, Pers İmparatorluğu'nda bürokratik yapının gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Daha sonraki dönemlerde de, İranlı devlet adamlarının kendi ülkelerinde olduğu gibi diğer ülkelerde de görev almalarının zeminini hazırlamıştır.

Perslerin siyasi kültürünü oluşturan anlayışın temelinde Zerdüştlük yatmaktadır. Kral, tanrının kanunlarına dayandırdığı otoritesiyle tanrı adına yöneticilik yapardı. Tanrı fikrinin kuralları; bir tanrı, bir evren ve bir hukuk şeklindedir. Sistem hukuk koyucu olan tanrı ve yönetici olan kralın öncelikleri mevcuttur. Sistem içerisinde birden fazla dini anlayışı barındırabiliyordu. Yönetim ise özerklikleri tanıyor, kabileler ve etnik unsurlara müsaade ediyordu. Sistemi imparatorluk bürokrasisi ve askeri birlikler idare ediyordu. Geniş bir coğrafyaya hâkim olmaları nedeniyle, idari merkezleri güçlü bir orduya sahip olmakla beraber zayıftır (Arslan, 2010, 36).

Persler ilk dönemlerinde hâkimiyet altına aldıkları toplulukların yerel özgürlüklerini, hukuk sistemlerini ve hukuk sistemlerini geri vermiştir. Ancak daha sonra bu uygulama imparatorluğun bütünlüğünü tehlikeye atabilecek adımlarla birlikte ortadan kaldırılmıştır (Arslan, 2010, 36). Farklı etnik yapıları ve dini birliklere verilen özerk yetkiler, bir süre sonra o toplulukların bulunmuş olduğu coğrafyalarda bağımsız hareket etme niyetine girmesine sebep olmaktadır. Sonuç itibarıyla mali ve askeri anlamda tehlike arz etmekte olan bu durum engellenmek istenmiştir.

Perslerde, güçlerini makamlarından alan memurların varlığı, Hammurabi zamanından gelen bir sistemdir. Bu memurlar, buldukları vilayetlerin büyüklüklerinden dolayı yerel anlamda tam anlamıyla bir hâkimiyet kuramıyorlardı. Vilayet valisi bu hâkimiyeti, yerel erkler, tapınak rahipleri ve kent yüksek memurları gibi araçlarla sağlamaya çalışıyordu (Arslan, 2010, 37). Bir nevi yerel idare, yönetimi kolaylaştırmak adına kendine paydaşlar bulmuştur.

İdareciler ve onlara yerel anlamdaki küçük idari mekanizmalar görenek tarafından sıkı bir denetim çerçevesinde işlemekteydi. Düzenleme en başta bu şekilde oluşturulmuş ve devamlılığı sağlanmıştır. Göreneğin bu durumu hem merkezi idarenin adaletsizlik yapıp,

vergi gibi hassas konularda hata yapmasını engelliyor hem de karşı tarafın da her seferinde pazarlık için başkaldırmasını engelliyordu. Tabii bütün bu işlerin yolunda gitmesinin temel nedeni imparatorluğu büyük askeri gücü idi. Büyük Pers ordusu, yerel anlamda oluşabilecek tehlikeleri varlığıyla, hareket etmeden engellemekteydi (Arslan, 2010, 38). Caydırıcı güç olarak güçlü bir ordu, bu anlamda devletin mali ve idari işlerliğine de fayda sağlamaktadır.

Büyük bir ordunun sevkiyatı ve yiyecek ihtiyacını karşılamamanın zorluğunu, Asurlar döneminde yapılan yollar aracılığıyla çözüme kavuşturan Persler, kendilerinden önce bu yollarda hüküm süren Med'lerden elde ettikleri savaş araçlarından da bu anlamda istifade ettiler (Arslan, 2010, 38).

Eski İran geleneğinde, hükümdar mutlak otoriteydi. Onun emrinin yerine getirilmesinin önünde herhangi bir engel oluşmazdı. Hükümdarı denetleyecek herhangi bir mekanizma da bulunmamaktadır. Pers imparatorlarının adaletli olması ile ilgili bilgileri olması ışığında, hükümdarların bu adaleti herhangi bir hukuksal mekanizmayla idare ettiği söylenemez. Çünkü perslerde bugünkü anlamda bir hukuk da yoktu (Arslan, 2012, 231). Bu bağlamda maddi bir denetimin olmaması, durumu tamamen vicdani yükümlülüklerle devretmiştir. Yani hükümdarın kişiliği, idarenin en büyük taşıyıcı gücüydü.

Perslerde, hükümdarın mutlak otoritesini yumuşatan etmenler vardı. Bunların başında milli din gelmekteydi. Anlayışa göre hükümdar, Ahuramazda'nın iradesi sayesinde lider olmuştur. Bundan dolayı da hükümdar, Ahuramazda'nın buyruklarına uygun şekilde halkı idare etmekle mükelleftir. Ancak bu uygunluğu da, kontrol edecek herhangi bir mekanizma bulunmamaktaydı (Arslan, 2012, 231). Yani inanç anlamında da hükümdar, yine vicdaniyla baş başa kalmıştır.

Yine mutlak otoriteyi yumuşatan etmenlerden bir diğeri de, halk içerisinde yer edinmiş dini örf, adet ve geleneklerin varlığıydı. Hiçbir hükümdar bunları çiğneyip, bunları hiçe sayan işler yapamazdı.

Perslerden sonra İran coğrafyasında kurulan Sasani devletinde mutlak monarşik ve teokratik bir idare sistemi mevcuttu. Hükümdarın cismani ve ruhani yetkileri kendinde toplamasının yanında, kanun koyma yetkisi yalnızca ona aitti. Hükümdarın buyruğu, sorgulanmadan ve herkes tarafından yerine getirilmek zorunda idi. Bununla birlikte İran tarihinde, yönetimden uzaklaştırılan ve hatta öldürülen hükümdarlarda mevcuttu. Daha

sonraları mutlak monarşik yönetim yumuşama başlamıştır. Seçime dayalı bir yönetime geçilmiş ancak seçebilme hakkı yalnızca Sasani hanedanını verilmiş; hanedan içerisinde de belirli ileri gelenlerle seçim hakkı sınırlandırılmıştır (Arslan, 2012, 234-235). Bir nevi halkın önündeki seçenekler, ortaya idari anlamda bir farklılık çıkarmak için yeterli değildi.

Sasanilerde, hükümdarın başında bulunduğu güçlü bir bürokratik yapı bulunmaktaydı. İdarisi hükümet merkezinden şekillenen bu sistemde hükümdardan sonra başvezir gelmekteydi. Belirli işleri hükümdara danışır, bazılarını ise re'sen yerine getirirdi (Arslan, 2012, 235).

Sasanilerde, her ayın ilk haftası toplanan divana, halktan ve sıradan olan herhangi biri bizzat katılıp, divana şikâyetlerini sunmaktaydı. Tebaası içinde adaleti tesis etmek ve zayıfın güçlü karşısında ezilmesini engellemeye dönük bu işlem, Sasanilerden sonra da devam etmiştir. Divan-ı Mezalim ve Daru-l Adl adındaki bu divanlara, adaletin tesisi için büyük önem arz ediliyor ve halk gelip burada şikâyetlerini dile getiriyordu (Arslan, 2012, 236). Perslere nazaran bu yöntem, hükümdarın yönetim anlayışını etkilemede önemlidir. Toplumda adaletin sağlanması, idareye olan güveni sağlamakla birlikte, devletin idaresini de kolaylaştırmaktaydı. Çünkü halkın devlete olan güveni, yönetim sisteminin işletilebilmesi açısından elzemdir.

İran devlet geleneğinde adaletin sağlanması, mutlak otorite olan hükümdarın vicdanına bırakılmıştır. Çünkü kendisini denetleyecek herhangi bir siyasi ve adli makamın olmaması; Divan-ı Mezalim'e getirilen şikâyetlerin çözümünün yalnızca hükümdarın iki dudağının arasında olması, adalet anlamında tek umudun, hükümdarın yumuşak huylu olmasına bağlandığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Arslan, 2012, 236). Perslerden gelen bu anlayış, özünde hükümdara verilen ilahi anlama bağlıdır. Çünkü ilahi olan durumun sorgulanması ve denetlenmesi manen uygun görülmemiştir.

3. Selçuklularda Pers Etkileri

Türkler İslam dinini kabul etmeye başladıkları ilk dönemlerde farklı Müslüman ülkelerin askeri gücü olarak hizmet verdiler. Söz konusu devletlerin güç kaybetmeleri sonrasında ise Türkler kendi devletlerini kurmaya başladılar (Heper, 2006, 48-49).

Türkler İslam'ı kabul ettikten sonra gerek yaşam tarzlarında gerekse devlet yapılarında ciddi değişiklikler kendini göstermeye başlamıştı. Sâ mânîlerin güç kaybettiği bir dönemde, Sâ mânîler vasıtası ile Müslüman olmuş olan liderler, devletin sonunu getirerek paylaşmışlar ve böylece Karahanlılar ve Gazneliler Devletleri kurulmuş oldu (Arıkan, 2010, 1).

Kurulan ilk Türk devletlerinde halkın büyük bir bölümünün yerleşik dil olan Farsça konuşması ve İslam'ın yanında geleneksel İrani bazı özellikleri de taşımaya devam etmekteydi. İlmi ve dini eserlerde ise Arapça kullanılmaktaydı. Türkler kurdukları devletlerde yaşayan yerli ahalinin alışılmış adetlerine dokunmama yolunu tercih ettiler. Sadece toplumda huzursuzluğa yol açan durumlara yönelik müdahalelerde bulunmuştur. Türkler İslami isimler ve unvanlar kullanmaya başlamanın yanında o topraklarda mevcut olan yönetim teşkilatını korumuşlardır. Söz konusu idari yapının işletilmesinde ise yerli unsurlardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Mesela Selçuklu Devleti'nde vezirlerin tamamına yakını İranlıydı (Kafesoğlu, 1999, 149-150). Türklerin kurdukları yeni devletlerde mevcutta kullanılmakta olan idari yapıyı devralmaları ve yönetimde İranlılardan yoğun bir şekilde faydalanmış olmaları iki gerekçeyle açıklanabilir. Bir taraftan İranlıların devlet geleneğinin daha gelişmiş olduğunu ve diğer taraftan Türklerde eğitilmiş insan sayısının düşük olduğu söylenebilir (Akıncı, 2013, 154).

Büyük Selçuklu Devleti, temelleri Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuk Bey tarafından 1020 tarihinde atılıp, yeğenleri Tuğrul Bey ve Çağrı Bey tarafından bağımsız bir devlet hüviyetine kavuşmuştur. Devlet, dönemi içerisinde dünyanın en büyüğü haline gelmiş ve eyalet sistemiyle idare olunmuştur (Yaman, 2018, 157). Sınırların genişlemesiyle beraber devletin idari yapısının güçlenmesi için farklı uygulamalara gidilmiştir. Bu uygulamalar, Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra kurulacak olan Türk devletlerine de örnek teşkil etmiştir.

Kurulduğu bölge itibariyle kadim Pers medeniyeti sınırlarına isabet eden Büyük Selçuklu Devleti, idarenin işlerliğini kolaylaştırmak adına da yine Perslerin devlet anlayışından etkilenmiş; idari anlamda Persli bürokratlardan faydalanmıştır.

Selçuklu Devleti'nin tıpkı Asya Türk ve İran-İslam devletlerinde görülen ülüş sistemi benzeri bir şekilde hanedanın üyeleri arasında alt yönetim merkezleri şeklinde

örgütlendiği görülmektedir. Dönem incelendiğinde özerk ya da muhtar bir idari sistemin mevcudiyeti dikkati çekmektedir (Özcan ve Yenen, 2010, 59).

Orta Asya'dan göç eden Türkler, İran toprakları üzerinden geçerek ya da o topraklarda kalmak koşuluyla pek çok devlet kurmuşlardır. Aynı coğrafya üzerinde kurulan devletlere bakıldığında, etkin kültür ve siyasal anlayışın hâkim olduğu yapı üzerinde inşa edilen her sistemin, kendini var eden etmenleri bünyesinde barındırması normal bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında, Gaznelilerin yine İran topraklarını içine dahil edecek şekilde büyük bir devlet haline gelmesi; Gazneli Mahmut'un sarayda İranlı şair ve yazarları himaye ederek İran kültürünü bir nevi koruma altına almış olması, etkileşimin gücünü artırmış ve bunu doğal bir hale getirmiştir (Özkan, 2019, 226).

İmâmiyye Şîası Büyük Selçuklular döneminde yayılmaya devam etmiştir. Bunda en belirleyici olan öge Selçuklu Devleti'nin idari yapısıdır. Yüzyıl kadar süren Şii Büveyhi yönetimi döneminde idari mevkiler için şiiler eğitilmişlerdir. Selçuklu Devleti ilk kurulduğu dönemde bu şii eğitimli kitleye karşı olumsuz bir tutum takınmış olsa da, zamanla bu durum değişmiştir. Tuğrul Bey ve Alparslan döneminde bir kişi devlet idaresinde görev almaya çalışıldığında iyice araştırılır ve eğer Şii ise görev verilmezdi. Fakat Melikşah döneminde bu durum değişmeye başladı. Devletin yeterince güçlü olduğu düşünüldüğünden Şiilere yaklaşım değişmiştir. Bunda yönetimin ve toplumun bu yetişmiş kadrolara olan ihtiyacı da etkili olmuştur. Devlet kademelerinde çok yoğun bir şekilde yer almaya başladılar. Selçuklu yönetiminde Şii şehirlerine atıfla kullanılan et-Tefreşî, el-Ferâhâmî, el-Kummî, el-Kâşî ve el-Âvî gibi lakaplar, yönetimdeki Şii kadroların yoğunluğunu göstermektedir. Divandaki katipler bile şiilerden oluşmaktaydı. Sünni alimlere rüşvet vererek kendilerinin Sünni olduklarını söylemeleri de sağlanmıştır. Şianın bu yayılmasında, yönetimdeki Şiilerin "takiyye" yöntemini kullanmış olmalarının da etkisi büyüktür. Nizâmülmülk'e göre vezirlerin Hanefî veya Şâfiî olması gerekmektedir. Lakin Nizâmülmülk öldürüldükten sonraki dönemde vezirlik makamına da şia mezhebinden yöneticiler atanmıştır (Arıkan, 2010, 41-42; 105-107).

Selçuklular da yönetimin Farslılaşmasının temelinde, göçebe hayat düzeninden yerleşik hayata yeni geçmiş olmaları ve kurulan devletin teşkilatlanma yapısı hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaları yatmaktadır. Özellikle iktisadi anlamda devletin idaresi, yönetim anlamındaki en büyük eksiktir. Selçukluların okuryazar olmaması ve Müslümanlığı din

olarak seçtikten sonra da İslami kültürün etkisine girmemeleri, sosyal ve siyasal anlamda yerleşik hayat anlamında eksiklik oluşturmuştur. Bununla birlikte, Büyük Selçuklu Devletinin kurulduğu coğrafyada, Perslilerin yaşaması ve kadim bir kültürünün mevcut bulunması toplumsal manada da, bu benzeşme ve dönüşümü getirmiştir (Taşçı, 2015, 89). Bu durum geniş coğrafyalarda farklı devletler kuran Türkler adına aslında doğal bir sonuçtur.

Büyük Selçuklu Devletinin büyük bir kesiminin İran toprakları üzerinde ya da İran'a komşu topraklar üzerinde kurulmuş olması, kadim bir medeniyet ile direk teması kaçınılmaz kılmıştır. Üstelik İranlı bürokratların o dönemde birçok devlette çalıştığını görmek mümkündür. Bu konuda mahir olan İranlı bürokratlar, başta Selçuklular olmak üzere o dönemde Ortadoğu'daki birçok devlette görev yapmaktaydılar (Taneri, 1989, 220).

Gazneliler döneminde Farsçanın korunması ve resmi dil yapılmasına yönelik bazı girişimler olmuşsa da başarı sağlayamamıştır. Selçuklu Devleti döneminde ise Farsçanın gerek etkisi gerekse kabul edilirliliği artmıştır. Selçuklular Farsçayı yazışma dili olarak kabul ettiler ve böylece Farsça eski ihtişamlı günlerini yeniden kazanmış oldu. Sultan Melikşah döneminde Arap takvimi ve ay adları terkedilerek İran takvimi ve ay adları kullanılmaya başlandı (Nejad, 1987, 486-487). Bu durum Farsçanın yayılma alanını da genişletmiş, İslam'la yeni tanışmış olan ve Türk etkisinin büyük oranda görüldüğü Anadolu'da dahi bu dil, geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Hem edebiyat alanında hem de devlet kademelerinde Farsçanın kullanımı, devlet işlerindeki idari bilgi aktarımının önünü açmıştır (Turan, 1998, 25).

Sadece İran etkisinden değil aynı zamanda İran ve Farsça üzerinde Türk etkisinden de bahsetmek doğru olacaktır. Fars kültürünün gelişmesinde Selçukluların büyük etkisi olmuştur. Büveyhoğulları döneminde Farsça sadece İran'ın doğu bölgelerine sıkıştırılmıştı. Bu dönemde İran'ın batı bölgelerindeki şair ve yazarlar eserlerinin büyük bir bölümünü Arapça olarak kaleme almaktaydılar. Selçuklu Devleti hâkimiyeti sonrasında Arapça sadece dini metinlerde kullanılırken edebi yazışmalarda Farsça kullanılmaya başlandı. Söz konusu dönemde Fars kültür ve medeniyeti ciddi bir ilerleme ivmesi yakalamıştır. Güzel sanatların hemen her alanında büyük eserler meydana getirildi. Söz konusu kültürel zenginlik Selçuklu topraklarının tamamında etkisini

göstermeye başladı. Selçuklu dönemi İran şair ve yazarlarının en parlak dönemi oldu. Farsça, Anadolu Selçuklu Devleti'nin de resmi dili oldu (Nejad, 1987, 487-488).

Devlet anlayışında İranlıların etkin olmasının temelinde coğrafi etkilerle beraber, göçmen yaşam tarzına alışmış olan Türklerin, bu alanda yeterince gelişmiş olmaması da yatmaktadır. İdari alana hâkim olan İranlıları, askeri alanda görmek mümkün olmuyordu (Özkan, 2019, 226). Çünkü savaşçı özellikleri ve bu konudaki deneyimleriyle Türkler, farklı milletlerle bu ihtiyacın görülmesi gereksinimini duyumsatmıyordu.

Selçuklu kökenlilerin nitelik açısından genellikle askeri kademelerde görev alması, Gazneliler döneminde de idari anlamda yetkinlik kazanmış Perslilere yönetim kadrolarına girmesinin önünü açtı. Selçuklular, Gaznelileri ortadan kaldırıncaya, onlara hizmet eden Fars asıllı devlet adamları, Selçuklulara iltica etmeye başladı. Selçukluların, göçebe hayatına alışık olması ve yerleşik hayatta devlet idaresi açısından tecrübesiz olmasından dolayı, Farslı devlet adamları yönetimde etkili olmaya başladı. Bu da Selçuklu bürokratik yapısının şekillenmesini sağladı. Nişabur ve daha sonra Rey şehirlerini merkez alarak devletin idare edilmesi için divan teşkilatı kuruldu. Bu da devletin Farslaşmasının temel kaynağı oldu (Taşçı, 2015, 86).

Sultan Alp Arslan'ın meliklik döneminde ona vezirlik yapan Nizamülmülk, Alp Arslan'ın sultan olmasıyla beraber, Selçuklunun veziri oldu. Nizamülmülk'ün vezir olması, Selçuklunun Fars kültür dairesine girmesinin önünü iyice açmış oldu. Alp Arslan'dan sonra Sultan Melikşah'a da vezirlik yapan Nizamülmülk, bu otuz yıllık süreç içerisinde devletin yönetiminde büyük güç sahibi olmuştur. Devletin bütün kademeleri elinde bulundurması ve bu kademeleri şekillendirme yetisi, kendisine de büyük bir birikim kazandırmıştır. Sultan Melikşah'ın son yıllarında yazdığı Siyasetname (Siyerü'l Mülük) eserinde, kendinden sonraki idareciler ve sultanlar için uyarılarda bulunmuştur. Bu eser dahi Nizamülmülk'ün, devlet için önemini göstermektedir (Taşçı, 2015, 86, 87). Göktürk Yazıtlarında devletin Türk idarecilerinin, kendilerinden sonrakilere vermiş olduğu öğütleri, bu kez farklı bir milletten olan vezir kaleme almış oluyordu.

Abbasiler, Sasaniler'den aldıkları idare anlayışı üzerinden kendilerine bir uyarılama getirdiler. Türkler ise bu uyarılamadan hükümet mantığını devam ettirdiler. Abbasilerde çoğunlukla vezirlerin İranlı olması geleneği, Türklerde de devam etti. Büyük Selçuklu Devleti'nde görev yapan yirmi üç vezirin on altısının İran kökenli olması da bunun en

büyük delilidir. Alp Arslan ve oğlu Melikşah dönemin en güçlü askeri sistemini kurmuş sultanların vezirinin İranlı Nizamülmülk olması ve bu görevi otuz yıl yürütmesi; dönemdeki başarıların ise Nizamülmülk'ün bilge idareciliğine atfedilmesi, genel olarak yönetim üzerinde İran devlet anlayışının etkisini özetler niteliktedir (Kevserani, 1992, 32). Bir başka bakış açısına göre ise Selçukluların devlet anlayışı noktasında kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Selçuklu idaresi, Türk örfü ile İslam geleneklerini kaynaştırarak yeni bir idari anlayış ortaya koymuş ve kendisinden sonra kurulan Türk devletlerine de örnek oluşturmuştur. Ülkenin hükümdar ailesi ve bükrasının üst noktasında yer alan yöneticiler arasında bölüştürülmüş olması nedeniyle, Sasaniler'de görülen aşırı merkezîyetçi anlayışa aykırı bir durum sergilendiği öne sürülmüştür (Güney, 2002, 17).

Nihai anlamda Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci Anadolu'yu yeni yurt edinen Türk boylarının, göç edilen coğrafyanın şartlarına uyum sağlamaya başladığı görülmektedir. Bu uyumda dikkat çeken en önemli detay ise, daha önce birçok devlet kuran bir milletin bu tecrübesini farklı topraklarda, farklı bir kültürle harmanlayarak güncellemesidir. Büyük Selçuklu Devleti'nin bir dönemler devrin en büyük ve en güçlü devleti olmasında ve akabinde kurulan Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin de bu etkileşimden faydalandığı öngörülebilir.

Sonuç

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemi özelinde yapılan bu çalışmada, aslında bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar ulaşan bir kültür alışverişinin de kökleri incelenmiştir. Farklı medeniyetlerin aynı coğrafyada buluşması neticesinde sosyal ve siyasi alanlardaki etkileşimin devletleşme yapısına da nasıl etki ettiği görülmüş oldu.

Orta Asya döneminde Çin ile yapılan savaş ve ticaret gibi sosyal eylemlerin, eski Türk devletlerine etkisine birçok tarih ve siyaset kitabı dikkat çekmiştir. Çinlilerin güçlü kültürleri içerisinde yok olmamak adına çeşitli tedbirler alan Türkler, bütün bu tedbirlere rağmen belirli dönemlerde yozlaşmalar yaşamış; devletlerinin yıkılmasında Çinlilerin en güçlü faktör olduğunun her zaman farkında olmuşlardır.

Çin kültürü içerisinde yok olmamak adına Türk kültürünü yaşatmak için sınırların korunmaya çalışılmasına benzer bir durumu, Osmanlı Devleti döneminde Perslilerle kurulan sınırın diğer milletlere nazaran uzun süre değişmemesinde görebiliriz. Yavuz Sultan Selim döneminden sonra doğuya yapılan seferlerin ne kadar az olduğuna ve batıya

yapılacak olan her seferden önce Perslilerle sulh anlaşmalarının yapılması buna bir örnek teşkil etmektedir.

Anadolu'ya göç ile birlikte, yine kadim ve güçlü bir medeniyete, kültüre sahip olan Perslerle karşılaşan Türkler, devletin kuruluş döneminde Orta Asya'da ki yozlaşma tehdidini göz ardı etmeseler de, o dönemki kadar tedbir almamışlardır. Devletin yönetim şeklinden edebiyata, konuşulan dilden iktisadi yaşama kadar birçok alanda Perslilerin etkisinde kalmışlardır.

Etkileşimden bahsedilirken gaye, herhangi bir milleti ve o milletin idari anlayışını bir diğerinden üstün tutmak değil, etkileşimin temelindeki nedenlere dikkat çekmektir. Türkler, tarihleri boyunca birçok devleti kurabilmiş iseler, elbette bu durum ortada büyük bir devlet mantığının olduğunun kanıtıdır. Her ne kadar bir devleti kurmak kadar onun yıkılmasını engellemekte önemli olsa da bu husus önemlidir.

Bugün konuşulan Türkçenin içinde var olan Farsça kelimelerden, iki milletin yaşam şekillerindeki benzer noktaların çokluğuna kadar birçok ortak payda, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu döneminde atılmaya başlamıştır. Tabi bu etki aynı şekilde Persliler için de geçerlidir. Bugün İran halkının birçoğunun birçoğu Türkçe bilmektedir.

İslam inancının iki milleti de tesiri altına almasının payı da büyüktür. Türkiye ve İran'da nüfusa göre yoğunluk farklı mezheplerde olsa da, nihai anlamda İslam Dini de, iki milletin ortak kültürel yapısının oluşmasında en önemli faktörlerdendir.

Günümüz siyasal ikliminde komşu olan Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin değerlendirmesi, asırlardır birlikte yaşamanın vermiş olduğu etki göz ardı edildiğinde eksik kalacaktır. Devlet yönetimi anlamında büyük etkileşimler yaşayan bu iki kadim medeniyet, geleceğe dönük ortak siyasi planların yapılması anlamında diğer komşu ülkelere göre daha deneyimlidir. Türkiye ve İran'ın mevcut olduğu coğrafyanın barış ve huzuru, atılacak olan ortak adımlara bağlı olabilir.

Kaynakça

- Akıncı, Abdulvahap. (2013), *Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Alodalı M. Fatih Bilal ve Usta, Sefa (2017). “Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu”. *Strategic Public Management Journal*. 3 (6), 168-184.
- Arıkan, Adem (2010), *Büyük Selçuklular Döneminde Şîa*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Arslan, Mahmut (2012). “Eski İnan Devlet Geleneği ve Siyasetnameler”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3 (1), 231-262
- Arslan, Yavuz (2010). *Perslerin Yönetim Politikası*. Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Konya.
- Arvasi, S. Ahmed (1994), *Türk-İslam Ülküsü*, 7. Baskı, Cilt 1, Burak Yayınevi, İstanbul.
- Beldan, Şafak (2018). *Persler*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara
- Boyunağa, Yılmaz (1970), *Dost ve Düşman Gözü İle Türk-İslam Sentezi*, Yağmur Yayınevi, İstanbul
- Demirel, Demokaan (2017), “Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (16) , 425-450.
- Duran, Muzaffer. (2015). “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 34, s.61-86
- Güney, Adnan (2002). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta
- Güngör, Erol (1996), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 10. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- Güvenç, Bozkurt (1994), *Türk Kimliği; Kültür Tarihinin Kaynakları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1549, İnsanlık Tarihi Dizisi / 2, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara
- Heper, Metin (2006), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Çev. Nalan Soyarı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Kaçar, Turhan (2019), “Sasani Tarih Yazımında Paradigma Meselesi, Yeni Veriler ve Yeni Ufuklar”, *Divan*, 24 (46), 227-244.
- Kafesoğlu, İbrahim (1999), *Türk-İslam Sentezi*, 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim (1999a), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 4. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Karaketir, Eray (2018), “Persler Anadolu’da: Büyük Kyros’un Lydia Seferi ve Sonuçları”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 2 (1), 1-27.

- Kevserâni, Vecih (1992), *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul: Denge Yayınları.
- Memiş, Ekrem (2007), *Eski Mezopotamya Tarihi*, Bursa. Ekin Yayınevi
- Nejad, Bedi'ullah Debiri (1987). “Selçuklular Devrinde Kültürel Durum”, *Erdem*, 3 (8) , 479-490.
- Özcan, Koray ve Zekiye Yenen (2010), “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti”, *MEGARON*, 5(2):55-66.
- Özkan, Selim H. (2019). *Türk Devlet Anlayışı ve İran Devlet Anlayışının Etkileşimi*, EUROASIA Bilimsel Araştırmalar ve Son Akımlar Kongresi, s. 223-228, Aralık 2019, Bakü
- Saltuklu, Zübeyir (2019), “Türklerin Devlet Anlayışı”, *AUSBD*, 2(4): 2-12
- Taneri, Aydın (1989). *Türk Devlet Geleneği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Taneri, Aydın (1993), *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ocak Yayınları, Ankara
- Tekin, Oğuz (2008), “Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş”. *Tarih İncelemeleri Dergisi.*, 23 (2), 283-286.
- Tekin, Şafi (2019), “Türklerde Devlet-Kimlik İlişkisi: Devlet Kimliği”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 78-102
- Turan, Osman (1959), “Türk Ocağı ve Bugünkü Türk Milliyetçiliği”, *Türk Yurdu*, Yıl. 49, Nr. 272, Nisan 1959, S. 1-4
- Turan, Osman (1979) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Cilt. 1-2, 3. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Osman (1998). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Boğaziçi
- Yaman, Abdulsemet (2018), “Selçuklu Devleti'nin Yönetim Yapısı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (40) , 157-171.
- Yılmaz, Cuma Ali ve İsmail Ayarığ (2020), “Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1), 413-427.

CIVIL WAR and THE CHALLENGES AHEAD IN SOUTH SUDAN

Güney Sudan'da İç Savaş ve Önündeki Zorluklar

 <https://doi.org/10.54429/seyad.1037115>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Fatoumatta SARR

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
fatoumattasarr@gmail.com,
Orcid ID:0000-0002-7972-2131

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

Sarr, Fatoumatta. "Civil War and The Challenges Ahead in South Sudan". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2022), 53 - 70.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 15.12.2021

Kabul Tarihi: 11.05.2022

Yayın Tarihi: 30.06.2022

Civil War and The Challenges Ahead in South Sudan

Abstract

South Sudan's recently ended civil war began shortly after gaining independence in 2013. The conflict grew out of proportion and became disastrous for the world's youngest nation. In 2014 pressure amid sanctions from the international community forced rival parties into a productive process of a peace deal. However, there was little success as both the rebel militia and the government anticipated the downfall of each other. January 2015 indicated a positive move: the parties agreed to a cease-fire and peace talks were outlined. Mediators and other neutral parties, on the other hand, must take advantage of the situation to ensure stability. Another year of war will undoubtedly lead to a division, which will ultimately endanger South Sudan's sovereignty. This article describes the causes of ethnic struggles, military operations, the consequences of war, the role of external forces, and how to reach peaceful solutions.

Keywords: South Sudan, civil war, peace negotiations, foreign influence, SPLA

Özet

Şu anda sonuçlandırılan Güney Sudan iç savaşı 2013'te başladı. Çatışma orantısız bir şekilde büyüdü ve dünyanın en genç ulusu için felaket oldu. 2014'te ABD ve diğer ülkelerden gelen yaptırımların ortasındaki baskı, muhalif tarafları üretken bir barış ve uzlaşma sürecine zorladı. Bununla birlikte, hem hükümet hem de isyancı güçler, diğerinin çöküşünü beklerken kendilerini sağlamlaştırdıkları için zayıf bir başarı elde edildi. Ocak 2015'teki gelişmeler olumlu bir hamleye işaret etti: taraflar ateşkese ulaştı ve barış görüşmelerinin ana hatları çizildi. Arabulucular ve diğer tarafsız taraflar ise istikrarı sağlamak için ateşkestten faydalanmalıdır. Çünkü bir yıl daha savaş, şüphesiz bir devlet olarak Güney Sudan'ın egemenliğini tehdit edecek olan parçalanmayla sonuçlanacaktır. Bu makale etnik kavgaların nedenini, askeri faaliyetleri, savaşın Güney Sudan halkı için sonucunu, dış güçlerin rolünü ve barışçıl bir çözüme ulaşmanın yollarını özetlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Sudan, İç savaş, Barış görüşmeleri, Dış etki, SPLA

Introduction

After almost 40 years of unending war between South Sudanese rebels and the Bashir regime, the South voted for a referendum to gain independence from Sudan. The country has been overwhelmed by conflict for several years, hampering several aspects of development. This includes the achievement of basic human rights, infrastructure, education and formal administrative facilities. A lot of people were killed in the unending civil war. Despite the wealth in natural resources, including vast arable land and massive oil fields, immense humanitarian needs persisted even after independence. State-affiliated embezzlement decelerated post-war recovery. In 2013, Sudan received unprecedented humanitarian aid and its needs are assumed to continue to grow substantially.

In 2011, South Sudan achieved independence with tremendous international celebration. However, the country fell into another civil conflict in 2013 when President Salva Kiir got into a disagreement with his Vice President Riek Machar. The South once again got into a political and ethnic war that was rapidly spreading across most parts of the country. This outcome led to the death of thousands of men, women and children. The international media suggests the renewed conflict was based on tribal lines and illogical decisions by elected officials. Some specialists however disclosed that a power tussle within the Sudanese People's Liberation Military (SPLM); coupled with an over militarized society, and the fragile foundation of South Sudan's government reignited the war (UNMISS, 2014b; Rolandsen, 2015:164). All these circumstances combined have resulted in the escalation of violence. After the comprehensive peace agreement deal was signed, many questions arose. Was the South ready for independence? Who benefits from the prolonged civil war? And why have globally-sponsored peace negotiations failed?

The purpose of this work is to review the state of events that led to the conflict in the South and to evaluate the outcome of the war after years of ongoing combat. This article also summarizes efforts to address political and economic implications, humanitarian needs and find peaceful solutions. It finds out why ethnic hostility was the key factor for the shift from party-political conflict into massive violence. This research proposes an approach to ensure that the void left by the previous peace agreement is closed by involving local stakeholders. It proposes the formation of a fair governing body that restore public trust. This can be achieved through better management and resource

allocation, reform, re-educating of national security forces. Not only to guarantee the integrity of the state but also to ensure the monopoly of state power. All of this can be achieved by adopting costly and impartial constitutional amendments.

1. Historical Events Leading to War

In the south, there is a history of ethnic struggles and clashes between the fragment militias and SPLA (Sudanese People's Liberation Military). The two rival groups involved, the Dinka and Nuer, have also been competing for several social issues over the years, including pastures and cattle water. This endless conflict was primarily the result of the Khartoum government's political, economic, religious and cultural alienation of the South (Ottaway and El Sadany, 2012, 4). However, in 2005, a signed peace deal (Comprehensive Peace Agreement) led to the independence of the South in 2011 (Jok, 2015, 15). In terms of independence, the young country faced the same challenges as other newly liberated countries. Coupled with the diverse ideologies of local leaders, competition for political power created a situation in which communities reorganized and used ethnicity to advance their cause (Cheeseman, 2015, 813). South Sudan's independence has little or no impact on other parts of the country where violence has spread due to the inherent failure of the treaty (Africa Program Report N° 154, 2009, 2; Ajak et al., 2013, 224).

Under the CPA peace deal, the administrative, financial and humanitarian damages left by the war was devastating. During the 22-year conflict, approximately 4 million people immigrated to safer settlements, more than 600,000 were displaced internally and about 2 million were killed. Adding to the demolished homes, arable farms, and infrastructure, the relentless effort to sponsor the conflict served as a barrier to developing the country's depleted education system, healthcare, food and other necessary public services (Hanzich, 2011, 40).

December 2013 marked the emergence of political tensions among key South Sudanese leaders which led to immense violence. Some scholars believed that oil is the main catalyst of the South Sudanese civil war; and was caused by rival parties wanting to have control over the country's natural resources (Sachs and Warner, 2001, 827-238; Ballentine and Nitzschke, 2005, 6-7). But, Sefa-Nyarko (2016, 194) argued that the conflict was not caused primarily by the struggle for natural resources. The 2013 political dispute

coincided with already existing ethnic and political impediments, igniting yet another armed clash and ethnic killings in the capital, Juba, and its surroundings (Johnson, 2014,168).

The conflict intensified quickly in the first week after a fight broke out between factions of Juba's SPLA soldiers (Ottaway and El-Sadany, 2012, 3). What started the fighting have remained uncertain, however reports show that on 16-17 December, violence erupted in several parts of the city, Juba (Rolandsen, 2015, 163). Hundreds of residents were reported dead while thousands of others escaped to UN compounds for safety (Johnson, 2014,301). Some 7 million people are at risk of malnutrition, out of which 4.9 million are in dire need of urgent assistance. South Sudan has more than one million internally displaced people. Over 350,000 people have fled to neighbouring countries; all these figures continued to rise as the conflict escalates (Jamie, 2017, 4). State troops are reported to have targeted the Nuer ethnic group in intense searches (Human Rights Watch, 2014b; Johnson 2014, 170). The South Sudanese army is allegedly responsible for the majority of civilian deaths (African Union 2014,106, 276). Most of SPLM's opposition leaders were immediately arrested, and on December 16th, President Salva Kiir issued a statement that there had been an attempted coup (Reuters, 2013; Janssen, 2017, 12).

President Salva Kiir pointed fingers at his former second in command, Riek Machar, accusing him of a coup plot (Vertin, 2018, 2). To this day, Machar denied the charges and said the claims were unfounded (Blanchard, 2016, 1). After his dismissal, Riek Machar became agitated. He then join the armed opposition of the Nuer rebels and become their leader. This event caused furious enmity and bloodshed between the Dinka and Nuer people. Hundreds of citizens died while fleeing attacks seemingly targeted towards Machar's ethnic group, the Nuer. Machar later declared a retaliation with the help of high-ranking Nuer commanders. The fight which initially started as a loyalist-defiant soldier conflict would soon revolve into a civilian massacre (Adwok Nyaba, 2014, 104-117; African Union, 2014, 106-276).

The ruthless battle lasted for about 20 months as local bodies gradually made progress in promoting a peace agreement (Taulbee et al., 2014, 78; Vertin, 2018, 1). Occasionally, the parties recommit to the ceasefire agreement that was signed in January 2014. But this has been violated many times. In May 2014, the parties proposed an agreement to form

an interim government. However, they did not agree on terms and responsibilities. After several unsuccessful attempts to sign a peace agreement; threats of international sanctions, including an arms embargo led the parties to finally reach a peace deal in August 2015 (De Vries and Schomerus, 2017, 338). Salva Kiir signed the deal a week after Riek Machar, who allegedly called the deal divisive and sabotages South Sudan as a community (Blackings 2016, 7; Nyadera, 2018, 74).

While both sides publicly showed commitment in the execution of a ceasefire, developments derailed immediately and the conflict continued (Knopf, 2016, 12). The large-scale clash between the parties subsided, but the war continued. The parties repetitively violated the negotiating period but later joined forces to create a transitional government (Transitional Government of National Unity (TGNU) at the end of April 2016. Riek Machar went to Juba to serve as the Vice President of the interim government (Baker, 2016, 20-27). However, the formation of a unified government (sharing of power) did not stop the war. The conflict continued in places that were more peaceful when the war began. The October 2015 decree by President Kiir, which divided the country's largest 10 states into 28, also seemed to accelerate the conflict. Observers say the redefined borders changed the regional tribal balance and therefore increased indigenous rivalries over land and other resources (Nyadera, 2018, 74). Observers however believe that locations with the most oil fields lie in lands belonging to the Nuer (Jamie, 2017, 4).

2. Dynamics of The War

This war reflects underlying tensions and distrust that existed among ethnic groups and Sudan's leadership from (1983- 2005). While the conflict was initially labelled as a North. Vs. South war, internal friction between the rebel commanders in the South, in the 1990s, interrupted the South's efforts for independence (Warner, 2016, 6-13). SPLM leaders have delayed the path to self-actualization by competing for power and promoting tribalism. It is important to note that both sides committed atrocities. Khartoum (government in Sudan) sponsored/caused SPLM divisions by mobilizing, sponsoring and giving arms to breakaway groups, including forces led by Machar (Nyadera, 2018, 3). However, while large rebel groups made amends earlier in the 2000s, some breakaway militias held relentless operations around the Upper Nile region (Janssen, 2017, 13).

A peace deal (CPA) was signed in 2005, however, relations between the Sudanese government and SPLM remain tense (Jok, 2015, 1-5). In 2012, outraged by Khartoum's decision to transport and export oil via its territories, the South Sudanese government stopped oil production for over a year. This decision along with other border disputes caused an economic shock to both countries (AFDB, OECD, UNDP, UNECA, 2012).

As the war was ending, some of the SPLM leaders had put their grudges aside to promote peace. But, ethnic and social conflicts continued to grow in the midst of immense government responsibility, human, administrative, and infrastructural capacity constraints. South Sudan also became oversupplied with small arms, inter-ethnic violence prevailed and gradually appeared more politicized (O'Brien, 2009, 11). After independence, progressive work on the new constitution was stalled and the power struggle among the high-ranking members of the SPLM intensified. As part of President Kiir's cabinet shuffle in July 2013, arch-rival Riek Machar alongside other key cabinet members was dismissed. President Kiir deliberately blamed Machar and 75 government authorities for corruption (Appiah Afriyie et al., 2020, 36). Tensions increased when Machar and colleagues accused Kiir of becoming an active authoritarian, resulting in ruthless violence that broke out in December 2013 (Rolandsen et al., 2015, 89).

The peace process agreement began in January 2014. IGAD-backed peace negotiations were held in Ethiopia, Addis Ababa. Both the rebel group and government agreed that a comprehensive political solution is an ideal solution to solve Sudan's problems and that the dialogue and constitutional process should begin after the rules of that dialogue have been established. May 9th 2014, marked the signing of an agreement by the two leaders, they called for a comprehensive interim government. But this also failed. Violations of the cease-fire were reported only two days later, and expectations for a swift agreement soon diminished. Mediation fell into an "au fait" pattern (return to conflict) over power-sharing and a permanent cease-fire (Nyadera, 2018,75).

3. Consequences of The War

South Sudan is ranked by the United Nations as one of the places with the highest humanitarian status in the world, along with Syria, Iraq and Yemen. But it is the only one in Africa (Blanchard, 2016, 4). United Nations suggest that around 50,000 locals have died, however, an accurate death toll estimate is unavailable. Observers suggest the death toll could be higher. Approximately 2 million people are believed to have been displaced from December 2013. At least 1.9 million are internally displaced people, while the refugee count surpassed 1 million. An estimate of more than 160,000 people seeks refuge in Uganda according to the UN. The majority of those who fled to Uganda are women and children. Those who fled the war reported threats of rape, robbery and child abduction from both the military and rebels (Rolandsen, 2015, 355).

It is likewise hard to determine the number of victims, those who were killed during the war combined with the deaths caused by the effects of war (illnesses and malnutrition). Entire communities lost their source of income and livelihood became unbearable. People were forced to leave their homes in search of safer settlements. UN estimates showed that nearly 1.9 million were destitute and displaced; including an estimate of 470,000 who ran to nearby countries (OCHA, 2014, 9).

The war interrupted agriculture and trade. The price of commodities; including food has increased, leaving many not able to fulfil fundamental needs. In August 2016, the annual inflation rate rose to about 730% and food costs rose by about 850%. Raiding and stealing of food reserves from warehouses discouraged international agencies. Logistic challenges and uncertainties also required the delivery of food by airdrop (Jamie, 2017, 5). Government soldiers reportedly plundered the main camp of Juba's World Food Program during the July battle, resulting in the loss of 4,500 tonnes of food. This would have supported 220,000 people a month. Due to excessive demand, aid agencies have shifted their attention from durable development to emergency aid (BIP Inc., 2018, 155).

The conflict has weakened the already fragile economic system and financial institutions. The economic crisis was aggravated by falling oil prices (January 2015). The oil quality from South Sudan is poor, therefore it is sold cheaply in international markets (nothing new for most of Africa's raw materials and natural resources). A substantial percentage of the remaining profits are then paid as shipping costs to Sudan. This factor has led to

the closure of many other oil fields in a state of insecurity (Jamie, 2017, 5). A decrease in oil production saw a move from 500,000 barrels per day to 130,000 barrels; causing absolute economic injury to a country that depends entirely on oil production (Appiah Afriyie et al., 2020, 40). In addition, the war discouraged foreign investment, and many businesses had to close. Government reserves may be exhausted and the financial problems may intensify as conflict continues (Frontier Economics, 2015, 5).

United Nations estimate that over 50% of the country was in need of immediate humanitarian assistance and an extra 40% of the populace face severe starvation (Jamie, 2017, 4). As harvest season approaches in August, food security was expected to improve. However, experts observe that the extent of starvation in certain regions in the country which is dealing with feasible famine is “unprecedented”. Inadequate statistical data also reportedly avert aid agencies’ potential to decide whether or not situations meet the technical definition of famine (BIP Inc., 2018, 155).

4. Human Rights Problems

Human rights advocates argue that assaults on civilians and UN officials by both government and opposition parties during the war could constitute crimes against humanity. United Nations Mission (UNMISS) has reported that serious human rights abuses have occurred at an incredible level since the beginning of the war. UNICEF also estimates that about 16,000 children were drafted as child soldiers during the war. Children were killed in targeted attacks (UN, 2014, 6). Conflict-related sex crimes became rampant, and UN officials have expressed concern about "intentional rape," especially targeting specific ethnic groups. The UN Committee of Experts, which was formed under the Security Council resolution 2206 found that all those involved in the war participated in attacks on civilians as part of their military plans. In 2016, the United Nations recorded 217 sexual violence in Juba alone. Many were carried out by national soldiers (Rolandsen, 2015, 355).

When the conflict began, the African Union commissioned the South Sudan Investigation Commission (AUCISS) to look into human rights abuses committed during the war. The purpose of this investigation is to provide solutions on ways to ensure truth, justice and reconciliation. AUCISS published its final report in October 2015 under the leadership of former Nigerian President Olusegun Obasanjo. The outcome showed that human rights

abuses were systematic and, in most cases, extreme. The report indicates a rapid spread of violence in mid-2015, as the opposing parties struggled to acquire and retain territory in order to gain more power in peace negotiations (BIP Inc., 2018, 157).

5. Foreign Interest: Us and China's Quest for Oil

China and the United States are currently in a battle to strengthen their control over Africa's soil and natural resources. This fight for Africa's resources has long existed. What is new, however, is the intensified competition over energy resources between the U.S and its major competitors particularly China for strategic control. The reliance on energy resources of developed nations from developing nations is rising and fuelling competition between these two major powers. The International Energy Agency estimates that 90% of new supply over the next 40 years will come from developing countries. Thus, this competition for Africa's energy resources is a fight between great powers to control new energy. China is a major player in this competition as its energy needs and oil consumption have increased in the past decades. In response to this, the United States says African nation-states depending on Chinese debt and deals could free themselves through the loans given by the Britton Wood institutions (IMF and World Bank) and other Western powers including the United States itself.

Although the United States shows little concern about human rights abuses and crimes taking place in South Sudan, China, on the other hand, has its aid strictly adhered to the country's foreign policy (Hodzi, 2017, 4). China first showed interest in Sudan's oil industry in 1995, during Sudan's second civil war. U.S. economic sanctions laid on Sudan for war crime charges have not prevented Chinese companies from exploiting Sudan's oil reserves (Bodetti, 2019).

Playing the game of cards, the United States called on the government of Sudan to reach a resolution and sign a peace deal in 2011. The result stopped the war between North and South. Afterwards, the United States invested more than 1.9 billion dollars in the country since 2005; spending on reconstruction, humanitarian, development and the security sector (Jamie, 2017, 7). This level of U.S aid in sub-Saharan Africa is extraordinary and it marks one of the biggest United States foreign-based aid investments in the world. In this oil-energy competition, the U.S. was hoping to have control over South Sudan's

natural resources. The invasion of Sudan through the Darfur incident was considered successful (Rolandsen, 2015, 355-356).

China's trade relations with Sudan on the other hand is not limited to oil imports. China's commercial interests in Sudan are just one example of a larger story about China's trade involvement in Africa. While China needs an influx of resources to keep pace with its economic expansion, it also needs to identify new markets where it can export industrial products. The International Crisis Group said that China's foreign aid provides subsidies and other incentives for Chinese corporations to expand their businesses and, if necessary, export Chinese goods, technology and equipment globally (Caroline et al., 2012, 10). It is important to note that for every one dollar the Chinese government spend on a loan or investment in Africa, at least \$ 13 goes back to China as profit. In addition, Africa has many potential favourable markets for Chinese imports due to the high demand for products produced in China, e.g. low-priced electrical appliances. In 2008 alone, China became the third-largest trading partner in Africa, next to the United States and France.

There are few countries that consider South Sudan an ideal place for business. But unlike the United States and other strong economies, China's Foreign Policy is based on a non-interfering and risk-taking economic philosophy. There are favourable business opportunities in South Sudan for entrepreneurs who are courageous enough to venture into. Countries in East Africa alone have about 3 billion barrels in crude oil reserves. Petroleum specialist report that almost two-thirds of that amount is still unexplored. According to analysts, China holds the third-largest oil reserves in Africa, despite difficulties operating in war-torn regions. China's Africa success is based on its ability to avoid criticism from the international community, for disregarding human rights in countries they operate in. This tactic reinforces the Belt and Road Initiative which is aimed at expanding Chinese power in global North and South (Ladili, 2019, 10).

6. Problems Ahead

Observers globally have reported that the humanitarian assistance needed in South Sudan is enormous. Ironically, it has the fastest-growing population rate in the world. Under 30% of the population can read and write. The land is blessed with natural resources, yet highly underdeveloped. It is one of the countries that are completely dependent on oil for its national income. Existing oil reserves predictions indicate a decrease in production by

the year 2035. According to reports, the government has reportedly accumulated a huge sum of debt in military spending. While low global oil prices are putting more pressure on South Sudan's collapsing economy, extreme shortages of hard currencies have worsened food prices and food insecurity (BIP Inc., 2017, 159).

From a global perspective, South Sudan is not considered an independent country. It is seen by many as a mixed-ethnic group area with dominant tribes at the forefront. This is due to the way the peace agreement was processed so that a ceasefire could only be achieved if the ruling party was satisfied with its political position. Despite some signed peace agreements, weak systems still exist. Several agencies, such as the Joint Surveillance and Evaluation Committee (JMEC), UNMISS, IGAD, and Regional Conservation Forces (RPF), have enabled the implementation of several peace agreements. However, they were often unable to continue their mission due to institutional challenges that prevented them from functioning effectively. There is a lack of serious effort to stop the war. Even though the war brought a lot of negative consequences, government and elected politicians failed to show good intentions towards ending the crisis (Keitany, 2016, 50).

Those involved in the war have both political as well as moral responsibilities to protect the lives and dignity of the Sudanese people. But they failed. South Sudan has been betrayed by local and international stakeholders involved in peace negotiations. IGAD-backed peace agreement held in August 2018 shows that some countries involved in the process lacked neutrality. Sudan and Uganda represented the interests of both the government and the opposition, while Kenya and Ethiopia engaged in political and economic competition that benefited them in the peace process. Also, the national soldiers are more loyal to the political elite, especially those from major ethnic groups, than they are to the state. This relationship is strange but not something new. It have existed before the realization of independence (Rolandsen and Kindersley, 2017, 912).

Oil has been a curse rather than a blessing for most African countries (De Soysa, 2003, 409). It is believed to be the main instigator of war in South Sudan. The oil is produced in the South, but, processed, refined and exported from the North. The country earns its formal economy from oil production and the income generated from it (Agwaanda and Asal, 2020, 132). Oilfield management is synonymous with government revenue

management. Although the rebels failed to gain control of the oil fields, production fell from 250,000 barrels to about 160,000 barrels per day after the war in January 2015. It decreased by about 30% (Frontier Economics, 2015, 11).

Conclusion/ Recommendation

Civil war can be devastating. Although tribalism played a key role in this conflict, it is not the main trigger of political tensions. The crisis seems to have been triggered by the ruthless and selfish behaviour of politicians. South Sudanese leaders must be held accountable. Politicians should put aside their differences and focus on mending the communities. This can be done by introducing inter-regional projects that would help reignite trust among the locals. The South Sudanese civil service is in shambles. Thus, the government should establish initiatives to rebuild state administrative structures to help rebuild the country's service sector. With a robust civil service, a government can maximize its full potential to implement government programs, be effective in service delivery.

All parties involved in the domestic resolution of the war should make sure that the peace agreement includes indiscriminate accountability provisions. This includes the United Nations, African Union and major international partners. The new leadership in South Sudan has failed and is reluctant to shift into a democratic government. It is perceived as corrupt and uses divide and rule as a government method. Therefore, there is an urgent need for good leadership. Only then will the legacy of national injustice and prejudice be replaced with a state that ensures that all South Sudanese have equal rights and legitimacy. Also, civil society organizations should not only focus on receiving funding on behalf of the community, but also play a role in ensuring that the citizenship recognizes themselves as a whole and settle their differences.

Neighbouring African countries take up refugee responsibilities that are beyond their economic resource. This is because the regional groups ignore the fact that the protection of immigrants is a common global obligation and international cooperation is needed. Therefore, it is necessary to recognize that the division of responsibility is central to the international protection of refugees. Wealthier countries should share the responsibility of accepting migrants equally. The South Sudanese government is deeply involved in the war and commits human rights abuses, resulting in a large influx of refugees. This is why

they too must be part of the solution to eliminate the indigenous outflow. Greater participation from stakeholders is needed to prevent a return to violence that would lead to a new refugee crisis.

The path to truth, justice and reconciliation will provide an open space for dialogue for the South Sudanese. This would enable them to talk about their frustration and find solutions on how to achieve justice in a civilised manner. This platform will also address the country's existing structural weaknesses, by encouraging new government systems that are compatible with the country's social reality, as well as power-sharing agreements between warlords. The introduction of an equitable representation will eliminate the "winner and loser mind-set" that affects not only South Sudan but the majority of other African countries. When implemented, the new and perfect constitution with the help of UN forces should help reorganize and give the national security agencies new missions. With all these combined, there is a need for a comprehensive, impartial and honest peace process. A process that is unstained and unaffected by politicians. This will help reinforce the trust in the system by the masses. The masses have long suffered endless suffering. It's time to enjoy the beauty of peace and the general nutrition that accompanies food security.

Reference

- Adwok Nyaba, Peter. *South Sudan: The Crisis of Infancy*. Cape Town: The Centre for Advanced Studies of African Society, (2014).
- Agwaanda, Billy – Asal, Uğur Yasin. “State Fragility and Post Conflict State-Building: An analysis of South Sudan Conflict (2013-2019)”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 9/1 (Mayıs 2020), 125-146. <https://doi.org/10.28956/gbd.736103>
- Ajak, Peter et al. *South Sudan’s capability trap: Building a state with disruptive innovation*. Centre for International Development at Harvard University, (2013).
- Afriye, Frederick Appiah et al. “Comprehensive analysis of South Sudan conflict: determinants and repercussions”. *MISC*, 6/1 (2020), 33-47.
- Baker, Aryn. “War crimes: Slaughter and starvation haunt a broken South Sudan”. 187/20 (2016), 20-27.
- Ballentine, Karen - Nitzschke, Heiko. *The political economy of civil war and conflict transformation*. Berghof Research Centre for Constructive Management, Berlin. (2005).
- Bip Inc., *South Sudan Country Study Guide*. Strategic Information and Developments (Worlds Business and Investment Library), BIP Inc, (2018).
- Blackings, Mairi John. *Why Peace Fails: The Case of South Sudan’s Agreement on the Resolution of the Conflict in South Sudan*. Nairobi, (2016).
- Blanchard, Lauren Ploch. “Conflict in South Sudan and the Challenges Ahead”. Congressional Research Service, (2016).
- Bodetti, Austin. “How China Came and Dominate South Sudan”. The Diplomat Publication, (2019).
- Caroline, Francis et al. “China and the Sudan-South Sudan Oil Fee Impasse, Implications of Chinese Foreign Aid, Diplomacy and Military Relations”. (2012).
- Cheeseman, Nic. “Democracy in Africa: Successes, failures, and the struggle for political reform”. Cambridge, Cambridge University Press, (2015), <https://doi.org/10.1017/CBO9781139030892>.
- “China’s Foreign Policy Experiment in South Sudan”. Asia Report No:288, (2017).
- Chol, Agereb Leek. “20 years apology: A political campaign for Dr. Riek Machar-A case of ‘Why Gurang Must Go Now’ is now recanted”. (2011).
- De Soysa, Indra. “Paradise is a bazaar? Greed, creed, and governance in civil war, 1989-1999”. *Journal of Peace Research*, 39/4 (2002), 395- 416, <https://doi.org/10.1177/0022343302039004002>.
- De Vries, Lotje - Schomerus, Mareike. “South Sudan’s Civil War will Not End with a Peace Deal”. *Peace Review : a Journal of Social Justice*, 29/3 (2017), 333-340, <https://doi.org/10.1080/10402659.2017.1344533>.
- Frontier Economics. “*South Sudan: The Cost of War*”. In collaboration with the Centre for Conflict Resolution (CECORE) and the Centre for Peace and Development Studies (CPDS) (2015).

- Hanzich, Ricky. "Struggles in South Sudan". *Harvard International Review* 33 (2011), 38-41.
- Hodzi, Obert. "Note d'actualité n°14/16 de l'Observatoire de la Chine", cycle 2016-2017 January (2017).
- Human, Rights watch "South Sudan: Ethnic targeting, widespread killings". New York, NY:Human Rights Watch, (2014b). Accessed February 14.
- Janssen, Jordy. "South Sudan: Why Power-Sharing Did Not Lead to Political Stability". Unpublished M.A. Thesis, University of Leiden, (2017).
- Jamie, Faiz Omar Mohammad. "The Dynamics of National Identity Building in South Sudan". *State Building and National Identity Reconstruction in the Horn of Africa*. Palgrave Macmillan, Cham, (2017). 211-224.
- Johnson, Douglas H. "Briefing: The crisis in South Sudan". *African Affairs* (2014), 300-309.
- Jok, Jok Madut. "The paradox of peace in Sudan and South Sudan" *Why political settlements failed to endure. Inclusive Political Settlements Papers*, Berlin, Berghof Foundation. (2015).
- Keitany, Philip. "The African Union Mission in South Sudan: a case study of South Sudan" Unpublished M.A. thesis. University of Nairobi (2016).
- Kindersley "South Sudan: A Political Economy Analysis". *Norwegian Institute of International Affairs (NUPI)*. Oslo (2017)
- Knopf, Katherine Almquist. "Ending South Sudan's civil war". Council Special Report No.77. Council on Foreign Relations; Centre for Preventive Action, New York, (2016).
- Nyadera, Israel Nyaburi. "South Sudan conflict from 2013- 2018: Rethinking the causes, situation and solutions". *African Journal on Conflict Resolution* 18/2 (2018), 59-86.
- O'Brien, Adam. "Shots in the dark: The 2008 South Sudan Civilian Disarmament Campaign". Geneva: Small Arms Survey (2009).
- OCHA. "Annual Report: United Nations Office for Coordination of Humanitarian Affairs" (2014).
- Ottaway Marina, El-Sadany, Mai "SUDAN: From Conflict to Conflict" Carnegie Endowment for International Peace Publications Department (Mayis 2012).
- Reuters. "South Sudan president says military has foiled coup". Reported in The Guardian (2013).
- Rolandsen, Øystein H., et al. "A year of South Sudan's third civil war". *International Area Studies Review* 18/1 (2015), 87-104.
- Rolandsen, Øystein H. "Small and far between: Peacekeeping economies in South Sudan". *Journal of Intervention and State-Building* 9/3 (2015), 353-371.
- Rolandsen, Øystein H. "Another Civil War in South Sudan: The Failure of Guerrilla Government?" *Journal of Eastern African Studies*. 9/1 (2015), 163-174.

Sachs, Jeffrey D. - Andrew M. Warner. "The curse of natural resources". *European Economic Review* 45/4-6 (2001), 827-838.

Sefa-Nyarko, Clement. "Civil war in South Sudan: Is it a reflection of historical secessionist and natural resource wars in 'Greater Sudan'?" *African Security*. 9/3 (2016), 188-210.

Taulbee, James Larry. "*Norway's peace policy: Soft power in a turbulent world*". London, Palgrave Macmillan, India, (December 2014).

UNMISS. "South Sudan: UN chief stresses support for independence and sovereignty". UN News Centre, (2014b).

Vertin, Zach. "A Poisoned Well: Lessons in Mediation from South Sudan's Troubled Peace Process". International Peace Institute, New York, (2018).

Warner, Leysel "The Disintegration of the Military Integration Process in South Sudan (2006-2013)". *International Journal of Security and Development*, (2016),1-20.

KATILIM ve GELENEKSEL BANKALARDA KARLILIĞIN BANKA RİSK DUYARLILIKLARI ÜZERİNE OLAN ETKİSİNİN ANALİZİ

An Analysis of the Impact of Bank Profitability On Risk Sensitivity of Islamic and Conventional Banks

[doi](https://doi.org/10.54429/seyad.1101142) <https://doi.org/10.54429/seyad.1101142>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Huzeyfe Zahit ATAN

Arş. Gör.,
İstanbul Teknik Üniversitesi,
İşletme Fakültesi,
Ekonomi Bölümü,
atanhu@itu.edu.tr,
Orcid ID:0000-0002-6613-1500

Resul AYDEMİR

Doç. Dr.,
İstanbul Teknik Üniversitesi,
İşletme Fakültesi,
Ekonomi Bölümü,
resulaydemir@itu.edu.tr,
Orcid ID:0000-0003-1313-0464

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

Atan, Huzeyfe Zahit - Aydemir, Resul. "Katılım ve Geleneksel Bankalarda Karlılığın Banka Risk Duyarlılıkları Üzerine Olan Etkisinin Analizi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2022), 71 - 97.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 12.04.2022

Kabul Tarihi: 29.06.2022

Yayın Tarihi: 30.06.2022

Katılım ve Geleneksel Bankalarda Karlılığın Banka Risk Duyarlılıkları Üzerine Olan Etkisinin Analizi

Özet

Bu çalışmada küresel finansal sistemde ortaya çıkan risk yayılımları karşısında banka karlılık oranlarının katılım ve geleneksel bankaların risk duyarlılıklarını nasıl etkilediği incelenmektedir. Kantil vektör otoregresyon yönteminin kullanıldığı çalışma, 1 Ocak 2010 ile COVID-19'un pandemi olarak kabul edilmesinin hemen öncesi 1 Mart 2020 tarihleri arasında ikili bankacılık sisteminin bulunduğu 14 ülkeden borsaya kote 170 bankayı kapsamaktadır. Makalede küresel finansal piyasalardaki risk yayılımları için Dow Jones Sanayi Endeksi, Volatilite Endeksi ve MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler Endeksi; banka karlılıklarını ölçmek için ise aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları kullanılmıştır. Bulgular, katılım ve geleneksel bankaların risk duyarlılıkları açısından önemli farkları olmadığını göstermektedir. Sonuçlar, ayrıca, aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları düşük olan katılım bankalarının geleneksel bankalar ve karlılığı yüksek katılım bankalarına oranla risk yayılımlarından daha az etkilendiğine işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar ikili banka sistemi analizlerinde genel karşılaştırmaların yanı sıra karlılık oranları gibi bankaya özgü değişkenler üzerinden karşılaştırmalar yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Risk Yayılımları, Kantil Vektör Otoregresyon, Katılım Bankaları, Kantil Etki Tepki Fonksiyonları, Riske Maruz Değer

Abstract

This study examines how bank profitability measures affect the risk sensitivity of Islamic and conventional banks in the presence of risk spillovers that may occur in the global financial system. Using the quantile vector autoregression model, our sample includes 170 banks from 14 countries having a dual banking system from January 1, 2010 to March 1, 2020, right before the COVID-19 outbreak was declared as pandemic. We consider the Dow Jones Industrial Index, Volatility Index, and MSCI Emerging Market Index to measure the risk spillovers in the global financial markets. We measure bank profitability by banks' return on assets and return on equity ratios. Results reveal that overall there is no major difference between conventional and Islamic banks in terms of their risk sensitivities. However, we find that Islamic banks with low return on assets and equity ratios seem to be less affected by risk spillovers due to a shock in global financial indices compared to conventional banks and Islamic banks with high profitability ratios. Our findings suggest that bank-specific variables such as profitability ratios might provide important insights in analyzing the dual bank system.

Keywords: Risk Spillovers, Quantile Vector Autoregression, Islamic Banks, Quantile Impulse Response Functions, Value at Risk

Giriş

Finansal piyasalarda meydana gelen son dönemdeki gelişmeler bankacılık sektöründe risk duyarlılıkları ve bu riskleri etkileyen faktörleri anlamaya yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. Özellikle COVID-19 pandemisinin sebep olduğu küresel ekonomiyi tehdit eden durgunluk, belirsizlikleri artırarak finansal varlıklarla ilgili piyasaları olumsuz etkilemiştir. Bu durum ülkelerin büyüme oranları ve başta bankalar olmak üzere diğer finansal kuruluşların büyüme tahminlerinde ciddi düşüşlere neden olmuştur (Elnahass vd., 2021).

2008 küresel krizi ve COVID-19 pandemisi gibi finansal risklerin çoğalması ile birlikte geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak faizsiz finans modeline dayalı katılım bankacılığı üzerine yapılan araştırmaların sayısında da belirgin bir artış söz konusudur. Bu bağlamda katılım bankacılığını geleneksel bankacılıktan ayıran bazı yönler mevcuttur. Bunların en önemlisi katılım bankacılığının uyguladığı faiz oranı (riba) yerine kar-zarar risk paylaşım anlaşmalarını teşvik eden faizsiz finans sistemidir. Finansal işlemlerde aşırı belirsizliklerden kaçınması (Garar) ve spekülatif araçlara izin vermemesi katılım bankacılık sistemini geleneksel bankacılık sisteminden ayırtıran temel özelliklerindedir (Zehri - Al-Herch, 2013; Onakoya vd., 2013; Abdelselam vd., 2016). Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar özellikle 2008 finansal krizinden sonra geliştirilen teverruk ve emtia murabaha gibi finansal araçların katılım bankalarının kaldıraç oranlarını arttırdığını belirtmiştir. Ayrıca bu araçların, katılım bankalarının temel ilkeleriyle çelişebileceği ve katılım bankalarını geleneksel bankalardan ayıran temel unsurların ihlal edilebileceği vurgulanmıştır (Nienhaus, 2014; Lewis, 2015).

Ayrıca bazı raporlar katılım bankacılığı sektörü açısından 2008 krizi sonrasında başta AAOIFI (The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions/ İslâmi Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu) ve IFSB (Islamic Financial Services Board/ İslami Finansal Hizmetler Kurulu) tarafından hazırlanan katılım bankacılığı standartları doğrultusunda katılım bankalarının karlılık oranlarını yüksek tuttuğuna işaret etmiştir. Yayınlanan son raporlarda katılım bankacılığı standartlarının uygulanmasından elde edilen kazanımlardan dolayı katılım bankalarının COVID-19 pandemi krizine yüksek kar ve yüksek likit oranlarına sahip olarak girdikleri vurgulanmıştır (Adewale, 2021). COVID-19 pandemi krizine belli kriterler açısından

göreceli daha avantajlı giren katılım bankalarının risklere karşı duyarlılığı konvansiyonel muadillerinden farklılaşmakta mıdır?

Bu çalışma katılım ve geleneksel bankaların risklere karşı duyarlılıklarını banka karlılık oranları açısından mukayese etmeyi hedeflemektedir. Araştırma, küresel finansal endekslerde meydana gelebilecek olan bir şokun katılım ve geleneksel bankalar üzerinde uzun dönem riskine etkilerini incelerken bankaların hisse senedi getirilerini kullanmakta ve kantil vektör otoregresyon yardımıyla dinamik riske maruz değerler elde etmektedir. Ayrıca kantil etki tepki fonksiyonları kullanılarak bankaların karlılık oranları değiştikçe katılım ve geleneksel bankaların hisse senedi getirilerine olan etkilerinin nasıl değiştiği ayrı ayrı incelenecektir. Katılım ve geleneksel bankaların karlılık dinamiklerini araştıran çalışmalar iki banka türünün karlılık faktörlerinin birbirinden tamamen ayrıştığına işaret etmektedir (Yanikkaya vd., 2018). Bu çalışma ise katılım bankacılığının uygulamaya çalıştığı kar-zarar ortaklık modeline dayalı finans sisteminin risk duyarlılıklarına karşı faize dayalı geleneksel bankacılık sistemiyle arasında bir fark olup olmadığını irdelemeyi hedeflemektedir.

Sonuçlar banka karlılık oranlarının özellikle katılım bankacılığı riskleri açısından önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bulgularda hem aktif karlılık hem özkaynak karlılık oranları düşük olan katılım bankaları risk yayılımlarından en az etkilenen banka türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel bankalarda da genel olarak karlılık oranı düşük olan bankalar aktif karlılığı yüksek olan her iki banka türüne göre daha dayanıklı olmaktadır. Makale, karlılık oranı ile risk duyarlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu savunan geleneksel modellerin aksine yüksek karlılık oranlarının kriz dönemlerinde bankaların risk duyarlılıkları açısından olumsuz bir etkiye sahip olduğunu gösteren son dönem çalışmaları ile uyum göstermektedir (Jensen - Meckling, 1976; Pessarossi vd., 2020; Mesielman vd., 2020).

Çalışmanın ikinci bölümünde ilgili literatürün özeti, üçüncü bölümünde araştırmada kullanılan vektör kantil otoregresyon modeli, dördüncü bölümünde örneklem, beşinci bölümünde modelden elde edilen sonuçların sunumu ve sonuç bölümünde ise makalede elde edilen bulgular ve politika yapıcılar için tavsiyeler yer alacaktır.

1. Literatür İncelemesi

Makalede kullanılan analizle ilgili literatür incelemesini hisse senedi fiyatlarının banka performansına etkisi ve banka karlılığının banka performansına etkisi başlıkları altında iki kısımda ele almak mümkündür.

1.1. Hisse Senedi Fiyatları ve Banka Karlılığı

Literatürde, bankaların hisse senedi fiyatlarının banka performansları üzerine olan etkileri farklı yönlerle ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan ilk çalışmalardan biri olan Beccali vd. (2006), Avrupa bankalarının maliyet etkinliği ile hisse senedi fiyat performansları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmacılar, Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Stokastik Sınır Yaklaşımı modellerini kullanarak, banka hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmaların Avrupa bankalarının maliyet verimliliğini etkilediğini bulmuşlardır. Benzer şekilde, Nier (2006) banka hisse senedi fiyatlarının finansal çalkantılar sırasında bankaların finansal duyarlılıkları açısından en önemli göstergelerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan bankaların hisse senedi fiyatları ile karlılık performanslarının ilişkili olduğunu tespit eden çalışmalar da bulunmaktadır. Chu ve Lim (1998), Singapur'daki bankalar üzerinde 1992-1996 yılları arasında yaptığı çalışmada Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanarak maliyet/kar verimlilikleri ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yazarlar hisse senedi fiyatlarındaki değişimlerin maliyet verimliliğinden ziyade kar verimliliği ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Ionnadis vd. (2008) ise 2000'den 2006'ya kadar stokastik sınır analizini kullanarak Asya ve Latin Amerika bankalarının maliyet ve kar etkinliğini incelemiştir. Kar etkinliği ölçümlerinin hissedarlar için banka hisse senedi getirilerine ilişkin yararlı bilgiler içerdiğini belirleyerek hisse senedi getirileri ile kar etkinliği arasında güçlü bir bağlantı olduğunu bulmuşlardır.

Yakın zamanda yapılan çalışmalarda ise Atukalp (2020), Türk mevduat bankalarının 2014-2018 dönemi için hisse senedi getirileri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi TOPSIS yöntemiyle araştırmıştır. Türkiye'de bankaların hisse senedi getirileri ile finansal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Son olarak Mirzaei vd. (2021), koronavirüs pandemisinin ilk aşamasında (1 Ekim 2020 - 1 Nisan 2020) hem İslami hem de geleneksel bankaların hisse senedi fiyat performansını değerlendirmiştir. Elde ettikleri sonuçlar, banka riskine göre ayarlanmış

kriz öncesi verimlilik seviyelerinin katılım bankaları için kriz hisse senedi getirilerini açıklayabildiğini, ancak geleneksel bankalar için açıklayıcı bir faktör olmadığını göstermiştir.

1.2. Banka Karlılığı ve Performansı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Banka karlılıkları üzerine yapılan ilk çalışmalarda daha karlı bankaların daha düşük risk alma eğiliminde olduğu gösterilmektedir. (Jensen - Meckling, 1976) Bu teoriyle birlikte, son dönemde yapılan bankaların karlılığı ve finansal istikrar ile olan ilişkisi üzerine çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir.

Martynova vd. (2015) karlılığın banka riskleri üzerindeki etkisini incelemiştir. İlgili çalışma, son kriz sırasında, birçok karlı finansal kurumun, özellikle test edilmemiş yeni finansal araçlardan kaynaklanan risklere maruz kalmasından ötürü bankaların risk duyarlılıklarının değişmiş olabileceği varsayımıyla hareket etmiştir. Makalenin temel savı karlı bir ana faaliyetin bankaların daha fazla borçlanmasını ve yan faaliyetlerde daha büyük ölçekli riskler almasını sağlaması üzerine kurulmuştur. Sonuç olarak yazarlar yüksek karlılığın kaldıraç kısıtlamalarını gevşetebileceğini ve daha fazla risk almaya yol açabileceğini bulmuşlardır.

Coccorese ve Girardone (2017) 77 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke verisi kullanarak hem kriz hem normal dönemlerde banka karlılığı ve sermayenin banka risklerine olan etkilerini 2000-2013 yılları arasında araştırmıştır. Çalışma bankaların sermaye oranlarının artmasıyla birlikte kar oranlarının arttığını ve yükselen kar oranlarının ise kredi riskinin artmasına sebep olduğunu bulmuştur. Makale, bankaların kredi riskinin artmasını bankaların yüksek karlarını geleneksel olmayan varlıklara yatırım yapmasıyla ilişkilendirmiştir.

Moussu ve Romec (2018) 28 ülkeden 273 banka için yaptığı çalışmada 1998 ve 2008 krizleri sırasında karlılık oranlarının banka performansı üzerindeki etkisini özkaynak karlılık oranları üzerinden incelemiştir. Yüksek karlılık oranlarının kriz sırasında banka riskleri ve sistemik riskler için belirleyici bir değişken olabileceğini tespit eden yazarlar, karlılık oranının olumsuz etkisini özkaynak karlılığının belli şartlarda yapay olarak şişirilebilmesine ve yüksek özkaynak karlılığının riskli varlıklara fazla yatırıma yol açabilmesine bağlamışlardır.

Pessarossi vd. (2020) 26 ülkeden 266 bankanın aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranlarını kullanarak bankaların finansal dayanıklılıkları üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma yüksek karlılık oranlarının bankanın finansal krizleri engellemesinde bir rolü olmadığını bulmuştur. Bunun aksine bazı durumlarda yüksek karlılık oranlarının bankayı 3 ila 4 yıl arasında bir zaman zarfı içinde finansal zorluğa itebileceğini tespit etmişlerdir. Yazarlar karlılık oranlarının bankalar için finansal riskler adına bir öncü olabileceğini belirtmiştir.

Meiselman vd. (2020) bankaların maruz kaldığı sistemik risklerle karlılık arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Yazarlar 2008 küresel krizi dönemindeki Amerikan bankalarını, 1998 Rusya borç krizini ve 2008-2011 döneminde Avrupa devlet borç krizlerini ayrı ayrı incelemişlerdir. Çalışma, kriz öncesi bankaların özkaynak karlılıklarının risk dönemlerine etkisinin nasıl olduğunu “modelsiz (model free)” bir yaklaşım ile analiz etmiştir. Araştırmacılar, sistematik kuyruk riskine maruz kalmanın bir göstergesi olarak kârlılığı kullanan makalelerinde kriz olmayan dönemlerdeki yüksek kâr oranlarının daha sonra gerçekleşecek krizlerde sistematik kuyruk riskine maruz kalmanın bir göstergesi olduğunu bulmuştur.

Xu vd. (2020) panel regresyon tekniğini kullanarak 2004-2017 yılları arasında 431 banka üzerinden banka karlılığının finansal risklere olan duyarlılığının etkisini araştırmışlardır. Yazarlar banka karlılığının hem sistemik riskler hem de bankaların kendilerine özgü riskleriyle negatif yönlü ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Bunun yanı sıra bankaların faiz dışı gelire, toptan fonlamaya ve kaldıraç aşırı güvenmenin daha yüksek risklerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak yazarlar, politika yapıcılar için özellikle piyasa temelli faiz dışı gelir, kaldıraç ve toptan fonlamaya aşırı güvenin olduğu durumlarda araştırmacıların banka karlılığının kaynağını daha iyi anlamak için çaba göstermeleri gerektiğini tavsiye etmektedir.

Akhtaruzzaman vd. (2021) ABD’deki ticari bankaların karlılık oranlarının banka performansı üzerindeki etkisini Fama-French beş-faktör modelini kullanarak 1995-2016 yılları arasında analiz etmiştir. Yazarlar banka karlılık oranlarının banka performansına negatif etkide bulunduğunu tespit etmiştir. Temel gerekçe olarak, yüksek karlılığın bankalarda yüksek kaldıraç oranlarına sebep olmasını ve büyük bankalarda karlılığın sağlayacağı devlet güvencesi ile ahlaki tehlikeye (moral hazard) sebep olmasını

göstermiştir. ABD bankalarının karlılık oranları üzerine COVID-19 dönemi için araştırma yapan Li vd. (2021) faize dayalı olmayan gelirlerin banka aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı üzerine olan etkisini araştırmıştır. Çalışma faiz dışı gelirlerin banka performansını olumlu yönde etkilerken, banka riskini olumsuz açıdan etkilediğini ortaya koymuştur.

Son olarak, Saif-Alyousfi vd. (2021) Körfez ülkelerinde 70 bankanın verisini kullanarak risk ve karlılık oranlarını araştırmıştır. Çalışma veri analizi için iki aşamalı dinamik genelleştirilmiş momentler yöntemi ile 1998-2017 yılları arasında incelemiştir. Yazarlar nispeten daha yüksek kapitalizasyona ve yüksek borç verme büyüme oranlarına sahip bankaların kriz sırasında daha riskli ve kar oranlarının yüksek olduğunu bulmuştur.

Yukarıdaki araştırmalar doğrultusunda bu makale literatüre farklı açılardan katkı sağlamaktadır. Literatürde, katılım bankaları ve geleneksel bankaların karlılık oranları üzerine dinamiklerin araştırılmasıyla birlikte banka performansı üzerine yapılan kıyaslamalar oldukça sınırlıdır. Bildiğimiz kadarıyla bu araştırma, katılım ve geleneksel bankaların karlılık oranlarının bankaların riske karşı duyarlılıklarına olan etkisini, hisse senedi getirileri üzerinden analiz eden literatürdeki ilk araştırmadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada White vd. (2015) tarafından geliştirilen kantil vektör otoregresyon tekniği kullanılacaktır. Kantil vektör otoregresyon tekniği esas itibarıyla standart vektör otoregresyon tekniğinin kantil regresyona uyarlanmış halidir. Aynı zamanda tek değişkenli koşullu riske maruz değer kantil regresyonunun (CAVIAR) (Engle - Manganelli, 2004) çok değişkene genelleştirilmiş şeklidir. White, Kim ve Manganelli (2015) tarafından geliştirilen kantil vektör otoregresyon tekniği standart VAR regresyon modelinden birçok yönden ayrışır. Öncelikle standart VAR modelindeki dağılımsal varsayımlar kantil vektör otoregresyon modelinde mevcut değildir. Kantil vektör otoregresyon modeli bu yönüyle semi parametrik bir regresyon tekniğidir. Bu durum kalın kuyruklu (fat tailed) ve aşırı sivri bir dağılıma sahip finansal verinin analizi için oldukça önemlidir. Hata teriminin dağılımıyla ilgili varsayımların belirleyici olduğu parametrik regresyon modelleri finansal veri için uygun değildir. Kantil vektör otoregresyon analizi Koenker ve Bassett (1978) tarafından tasarlanan kantil regresyon yaklaşımına dayanmakta olup dışadüşenlere (outliers) karşı standart regresyon tekniklerine göre daha

az duyarlıdır. Özellikle finansal getiri verisinde dışadüşen değerlere sıkça rastlanır. Bu bağlamda dağılımın ortalamasını tahmin etmeyi hedefleyen tahminciler dışadüşenlere karşı duyarlı olup sapmalı sonuçlara götürebilirler. Kantil vektör otoregresyon tekniğinden yararlanılarak dağılımın bütünü hakkında bilgi edinebilir. Ancak bu makale risk şokları üzerine yoğunlaştığından 0.01 seviyesindeki uç kantillere (kuyruklara) dayanan tahminler yapılacaktır.

Kantil vektör otoregresyon tekniğinin en önemli avantajlarından birisi de doğrudan riskin en önemli göstergelerinden birisi olan riske maruz değerlerin dinamik olarak tahminine imkan vermesidir. Bu sayede dinamik riske maruz değerlerin gerçekleşmiş finansal şoklardan ve önemli politika değişmelerinden ne şekilde etkilendiği bulunabilir. Ayrıca kantil etki tepki fonksiyonlarıyla standart VAR modellerine benzer biçimde risk şoklarının değişkenler üzerindeki etkisi incelenebilir.

İki değişkenli kantil vektör otoregresyon modeli şu şekilde ifade edebiliriz:

$$Q_t^1 = Z_t' \lambda_1 + e_{11} Q_{t-1}^1 + e_{12} Q_{t-1}^2 \quad (1)$$

$$Q_t^2 = Z_t' \lambda_2 + e_{21} Q_{t-1}^1 + e_{22} Q_{t-1}^2 \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemde Z_t, Ω bilgi kümesine ait olup genel olarak Y_t 'nin gecikmeli değerlerini içermektedir. Bu durumda Y_{1t} ve Y_{2t} rassal değişkenlerinin t dönemindeki koşullu kantil değeri Q_t^i, θ güven düzeyi için aşağıdaki biçimde ifade edilebilir:

$$Pr [Y_{it} \leq Q_t^i | \Omega_{t-1}] = \theta, i = 1, 2 \quad (3)$$

$e_{12} = e_{21} = 0$ olması durumunda değişkenler arasında kuyruk ortak bağımlılığı (tail codependence) bulunmaz ve modeldeki her değişken birbirinden bağımsız tahmin edilebilir. Bu durumda kantil vektör otoregresyon modeli ya da diğer adıyla “çok değişkenli çok kantilli koşullu riske maruz değer” modeli tek değişkenli koşullu riske maruz değer kantil regresyonuna (CAViaR) indirgenir.

White vd. (2015) takip eden bu analizde Q_t^1 uluslararası risk faktörünü (getiri cinsinden) Q_t^2 ise banka hisse senedi getirisini temsil etmektedir. Bu çalışmada küresel finansal endekslerin ve banka hisse senedi fiyatlarının getirileri $R_t = 100 * (\ln(P_t) - \ln(P_{t-1}))$

şeklinde hesaplanmıştır. P_t banka hisse senedi fiyatını veya finansal endeks değerini göstermektedir.

Kantil vektör otoregresyon modeli değişken sayısı, gecikme sayısı ve güven düzeyi açısından geliştirilebilir. Ancak değişken ve gecikme sayısı artıkça hesap yükü artar ve standart özelliklere sahip bir bilgisayarla tahmini oldukça zaman alır. Bu nedenle bu çalışmada iki değişkenli kantil vektör otoregresyon modeli kullanılacaktır. Kullanılacak kantil vektör otoregresyon modeli daha açıklayıcı biçimde şu şekilde gösterilebilir:

$$Q_t^1 = c_1(\theta) + d_{11}(\theta)|Y_{1t-1}| + d_{12}(\theta)|Y_{2t-1}| + e_{11}(\theta)Q_{t-1}^1 + e_{12}(\theta)Q_{t-1}^2 \quad (4)$$

$$Q_t^2 = c_2(\theta) + d_{21}(\theta)|Y_{1t-1}| + d_{22}(\theta)|Y_{2t-1}| + e_{21}(\theta)Q_{t-1}^1 + e_{22}(\theta)Q_{t-1}^2 \quad (5)$$

Yukarıdaki denklem, matris formatında şu şekilde özetlenebilir:

$$Q_t = c + D|Y_{t-1}| + EQ_{t-1} \quad (6)$$

2.1. Kantil Etki Tepki Fonksiyonları

Çalışmanın ilk kısmında belirtilen otoregresyon modelinin etki tepki fonksiyonları aşağıdaki iki denklemden oluşturulabilir:

$$\Delta_s(\tilde{Y}_{1t}) = DF_{t,s} = I \quad (7)$$

$$\Delta_s(\tilde{Y}_{1t}) = E^{(s-1)}DF_{t,s} > I \quad (8)$$

Burada $F_t = |\tilde{Y}_{1t}| - |Y_{1t}|, \tilde{Y}_{1t}$ değişkeni yapay şoktan etkilenen, Y_{1t} ise yapay şoktan etkilenmeyen değişkendir. Bu özelliği sebebiyle VAR etki tepki fonksiyonlarına yapay etki tepki fonksiyonları denir. Standart etki tepki analizlerinde hata terimine tek seferlik etki eden η , bu modelde yalnız t zamanında Y_{1t} değişkenine etki edecektir. Dolayısıyla $\tilde{Y}_{1t} = Y_{1t} + \eta$ olacaktır.

3. Veri Seti

Bankaların karlılık oranlarını dikkate alarak hisse senedi üzerinde risk yayılımlarını araştırmayı hedefleyen çalışmada üç tür zaman serisi değişkeni kullanılmıştır. Makalede yer alan bütün veri Datastream üzerinden 2008 küresel krizinin sonrasını kapsayan 1

Ocak 2010 tarihinden COVID-19 pandemi kapanmalarının küresel ekonomide etkilerinin arttığı 31 Mart 2020 tarihine kadar olan aralığı kapsamaktadır.

Çalışmada kullanılan ilk tür değişken banka hisse senedi getirileridir. Makalenin temel amaçlarından biri katılım bankacılık sisteminin finansal risk şoklarına duyarlılık açısından incelemek ve geleneksel bankacılık sistemiyle karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırmanın tutarlı olması adına veri seti katılım ve geleneksel bankaların bir arada bulunduğu 14 ülkede borsalarda kote edilen 170 bankanın hisse senedi fiyatlarını günlük olarak içermektedir. Bu bankaların 138 tanesi geleneksel banka, 32 tanesi ise katılım bankasıdır. Bankaların ülkelere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Modeldeki ikinci tür değişkenler ise küresel finansal risk yayılımlarını ölçmek için kullanılan finansal endekslerdir. Bu bağlamda risk yayımlarıyla ilgili literatür takip edilerek finansal risk faktörünü temsilen Dow Jones Sanayi Endeksi, VIX endeksi ve MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksleri kullanılacaktır. Banka hisse senetleri değişkenleri gibi bu değişkenler de günlük olarak elde edilmiştir. Dow Jones Sanayi Endeksi’ni kullanarak, Amerika Birleşik Devletleri finans piyasalarıyla ilişkili şokların ülkeler arası risk yayımları aracılığıyla ikili bankacılık sistemi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlıyoruz. Literatürde yapılan son çalışmalar bölgesel farklılıklara bağlı olarak, ABD finans piyasalarının hem 2008 krizinde hem de 2008 kriz dışı dönemlerde gelişmekte olan piyasaları etkilediğini tespit etmiştir. (Samarakoon (2011))

Tablo 1. Katılım ve Geleneksel Bankaların Ünelere Göre Dağılımı

Ülke	Geleneksel Banka Sayısı	Katılım Banka Sayısı
Bahreyn	4	5
Mısır	6	4
Kuveyt	5	4
Suudi Arabistan	6	3
Katar	5	3
Umman	6	0
Bangladeş	28	7
Malezya	9	1
Pakistan	15	1
Endonezya	24	0
Lübnan	6	0
Filistin	3	1

Ürdün	9	2
Türkiye	12	1

Katılım bankacılık sistemi genel olarak birkaç önemli gelişmekte olan ve sınır piyasalarda (frontier markets) faaliyet gösterdiği için finansal şok etkilerinin örnekleme yer alan ülkelerin banka hisse senedi fiyatlarını etkilemesi beklenebilir. Bu bağlamda, 27 gelişmekte olan ülkenin 1.424 firmasını içeren MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksi, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına dair genel performansı ölçmektedir. CBOE Volatilite Endeksi (VIX) ise S&P 500 endeksinin (SPX) yakın vadeli fiyat değişikliklerinin göreceli gücü için piyasanın beklentilerini temsil eden gerçek zamanlı bir endekstir. Yakın vadeye sahip SPX endeks opsiyonlarının fiyatlarından türetildiği için 30 günlük ileriye dönük oynaklık projeksiyonu üretir. Oynaklık veya fiyatların ne kadar hızlı değiştiği, genellikle piyasa duyarlılığını ve özellikle piyasa katılımcıları arasındaki korku derecesini ölçmenin bir yolu olarak görülür.

Son olarak kullanılan üçüncü tür değişken ise karlılığı temsil etmektedir. Karlılık için iki farklı değişken özkaynak karlılığı (Return on Equity (RoE)) ve aktif karlılık (Return on Asset (RoA)) oranları kullanılmıştır. Aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları her bir banka için çeyrek zaman dilimi üzerinden elde edilmiştir. Ardından her bir banka için karlılık oranı ilgili dönemde yer alan çeyreklik değerlerin aritmetik ortalamaları alınarak belirlenmiştir. Makalede, karlılık oranları yüksek olan bankalar tasnif edilirken White vd. (2015) çalışmasında kullanılan yöntem takip edilecektir. Bu modele göre karlılık oranı yüksek olan katılım ve geleneksel bankalar kendi içlerinde gruplandırılıp banka türleri arasında bir fark olup olmadığı mukayese edilecektir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. Vektör Kantil Otoregresyon Analiz Sonuçları

Çalışmanın ilk sonuçları yukarıdaki 1. ve 2. denklemler kullanılarak 170 katılım ve geleneksel banka için Dow Jones Sanayi Endeksi, VIX ve MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksi için ayrı ayrı %1 seviyesinde iki yönlü kantil vektör otoregresyon tahmini yapılmıştır. Yapılan analizlerin çok sayıda olması sebebiyle vektör kantil regresyon sonuçlarını özetlemek amacıyla üç finansal endekste risk yayılımlarının 170 banka hisse senedi fiyat getirilerine etkisine ilişkin tüm tahmin sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 2’de kantil vektör otoregresyon analizinden elde edilen katsayılarından kaç tanesinin anlamlı olduğu her üç şok için ayrı ayrı belirtilmiştir. Tablo 3’te ise katsayı değerlerinin özet istatistikleri sıralanmıştır. Vektör kantil otoregresyon sonuçlarında iki nokta öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, E matrisinin çapraz değerlerinin standart tek değişkenli kantil vektör otoregresyon analizi için sahip olduğu değerlerdir. Tablo 2’de elde edilen sonuçlarda e_{11} ve e_{22} değerlerinin her üç endekse verilen şokta 170 bankanın katsayılarının neredeyse hepsinin anlamlı olduğu sonucu çıkmıştır. Bu sonucu destekleyen Tablo 3’te yer alan ortalama değerlere bakıldığında ise e_{11} ve e_{22} katsayılarının sırasıyla 0.75 ile 0.8 değerlerini alması riske maruz değer analizinin anlamlı bir otokorelasyon ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde standart sapma ve minimum/maksimum değerlerinin farklılaşmasının tahmin sonuçlarının heterojen olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Her Finansal Şok için İstatistiksel Olarak Anlamlı Çıkan Katsayılar

Dow Jones Sanayi Endeksi

	c_1	d_{11}	d_{12}	e_{11}	e_{12}
Anlamlı Katsayı	72	160	43	167	39
	c_2	d_{21}	d_{22}	e_{21}	e_{22}
Anlamlı Katsayı	83	67	119	43	158
KB Testi	82				

VIX

	c_1	d_{11}	d_{12}	e_{11}	e_{12}
Anlamlı Katsayı	142	169	60	168	63
	c_2	d_{21}	d_{22}	e_{21}	e_{22}
Anlamlı Katsayı	83	70	150	50	165
KB Testi	110				

MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler Endeksi

	c_1	d_{11}	d_{12}	e_{11}	e_{12}
Anlamlı Katsayı	92	163	49	165	39
	c_2	d_{21}	d_{22}	e_{21}	e_{22}
Anlamlı Katsayı	64	45	121	37	157
KB Testi	70				

Not: Tabloda yer alan değerler 170 banka için gerçekleştirilen denklem 1 ve 2’de açıklanan vektör kantil otoregresyon modelinden elde edilen katsayıların kaç tanesinin anlamlı olduğunu belirtmektedir. KB testi ise D ve E matrislerinde yer alan köşegen olmayan matrislerin Wald ortak kuyruk bağımlılık test analiziyle 170 banka için kaç tanesinin anlamlı sonuç verdiğini ifade etmektedir.

Vektör kantil regresyon modeli kullanılarak ikinci olarak hisse senedi getirileri ile küresel finansal endeksler arasında bir kuyruk bağımlılığı olup olmadığının tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo 2’de yer alan D ve E matrislerinin çapraz olmayan katsayı değerlerinin bazılarının istatistiksel olarak anlamlı olması değişkenler arasında kuyruk ortak bağımlılığı olduğunu ifade etmektedir. Bu katsayılardan elde edilen kuyruk ortak bağımlılık Wald testi sonucunda Dow Jones Sanayi endeksi için 82, VIX endeksi için 110 ve MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksi için 70 bankanın katsayısının istatistiksel olarak anlamlı sonuç verdiği görülmektedir. Sonuçlar finansal endeksler ile banka hisse senedi fiyatları arasında bir ortak bağımlılık olduğunu ve iki yönlü kantil vektör otoregresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Her Finansal Şok için Tam Otoregresyon Katsayılarının Özet İstatistikleri

Dow Jones Sanayi Endeksi

	c1	g11	g12	h11	h12
Average	-0.215	-0.562	-0.016	0.747	0.014
Std. Dev.	0.582	0.154	0.068	0.189	0.133
Min	-6.253	-0.93	-0.673	-0.989	-0.354
Max	1.567	0.035	0.126	1.006	1.752
	c2	g21	g22	h21	h22
Average	-0.629	-0.249	-0.234	-0.043	0.801
Std. Dev.	1.349	0.305	0.228	0.144	0.302
Min	-12.283	-1.625	-1.703	-0.409	-0.987
Max	0.068	0.218	0.070	0.695	1.014

VIX

	c1	g11	g12	h11	h12
Average	-1.516	-0.438	0.065	0.708	0.107
Std. Dev.	11.852	0.034	0.294	0.055	2.511
Min	-4.648	-0.501	-0.984	0.035	-2.601
Max	181.312	-0.314	1.558	0.851	38.647
	c2	g21	g22	h21	h22

Average	-0.552	-0.029	-0.237	-0.003	0.797
Std. Dev.	1.421	0.045	0.204	0.035	0.309
Min	-12.470	-0.305	-0.939	-0.171	-0.999
Max	0.460	0.054	0.086	0.189	1.022

MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler Endeksi

	c1	g11	g12	h11	h12
Average	-0.196	-0.469	-0.026	0.748	0.015
Std. Dev.	0.755	0.109	0.103	0.229	0.124
Min	-9.114	-0.856	-1.335	-0.838	-0.643
Max	2.100	0.020	0.124	1.004	1.505
	c2	g21	g22	h21	h22
Average	-0.629	-0.249	-0.234	-0.043	0.801
Std. Dev.	1.350	0.305	0.228	0.144	0.302
Min	-12.284	-1.625	-1.703	-0.409	-0.987
Max	0.068	0.218	0.070	0.695	1.014

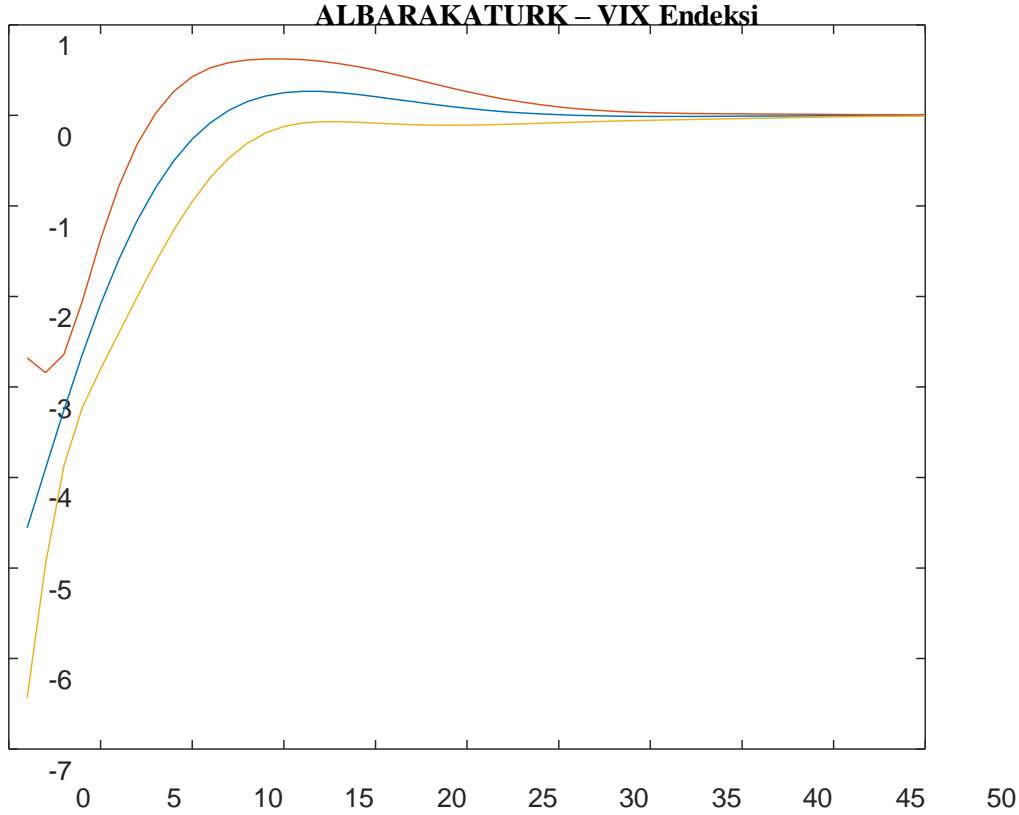
4.2. Kantil Etki Tepki Analiz Sonuçları

Analizin bu aşamasında, her bir finansal şok için 170 banka üzerinde elde edilen kantil etki tepki fonksiyonları incelenecektir. Bu bağlamda Şekil 1, kantil etki tepki fonksiyonlarına örnek olması açısından Albarakatürk'ün VIX endeksine yönelik iki standart sapma şokundan elde edilen kantil etki-tepki fonksiyonunu göstermektedir.

Şekil 1'de yatay eksen gün sayısını, dikey eksen ise Albaraka Türk'ün şok karşısında hisse senedi fiyatlarındaki yüzde değişimini göstermektedir. Bu örnekte MSCI Gelişen Ülkeler endeksine yönelik iki standart sapmalı bir şok, Albarakatürk bankasının günlük riske maruz değerinde yaklaşık %4.5'lik bir düşüşe neden olmaktadır. (Kırmızı ve sarı çizgiler %95 güven aralığını temsil eder).

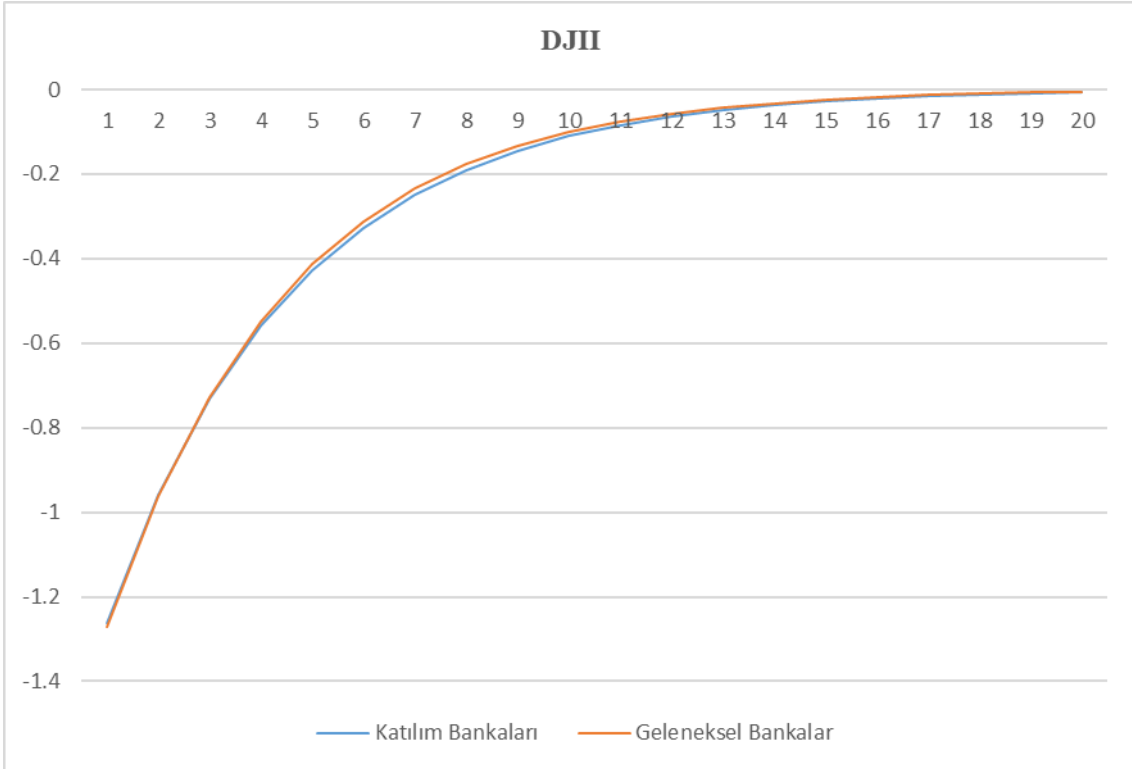
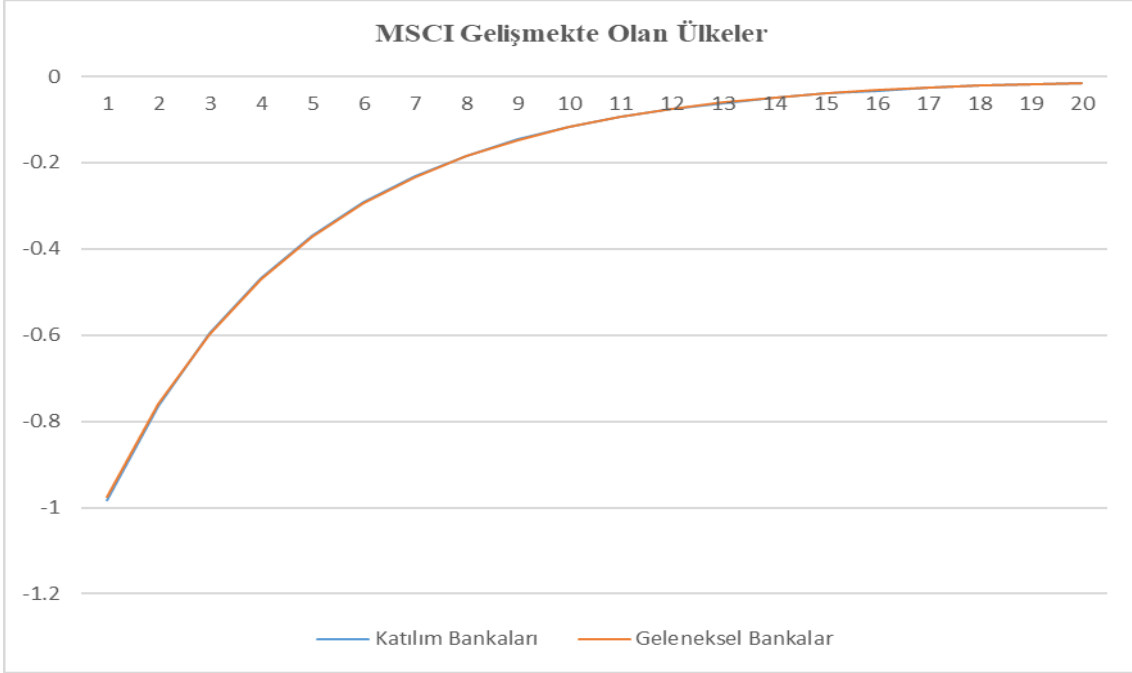
Bu aşamada 170 bankanın kantil etki tepki fonksiyonlarını ayrı ayrı sıralamak pratik olarak mümkün olmadığından banka türlerini mukayese etmek adına kantil etki tepki fonksiyonlarının ortalamalarını White vd. (2015) kullandığı yöntem ile Şekil 2'de verilmiştir.

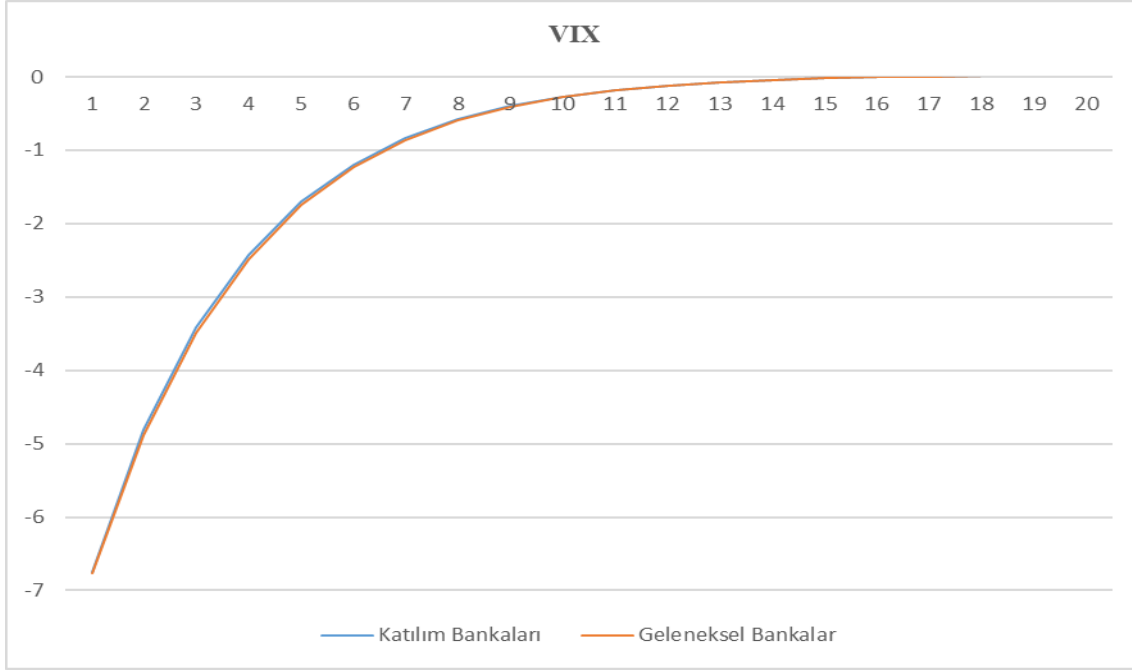
Şekil 1: Kantil Etki Tepki Fonksiyon Örneği

Şekil 2’de bankaların finansal duyarlılıklarının en çok olduğu değişken VIX endeksine gelen şokta gözükmemektedir. Bu bağlamda VIX endeksine gelen bir şok hem geleneksel hem de katılım bankalarının hisse senet fiyat getirilerinde yaklaşık %7’lik bir düşüşe sebep olmaktadır. Bununla birlikte banka türlerini kıyaslandığında hem katılım hem de geleneksel bankalar için MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksi, Dow Jones Sanayi endeksi ve VIX endeksine gelen şoklarda sırasıyla yaklaşık yüzde 0.98, 1.27 ve 6.75’lik düşüşler meydana gelmiştir. Sonraki günlerde de şokun sönümlenmesinde banka grupları arasında bir fark görülmemektedir. Dolayısıyla bulguların tamamına bakıldığında finansal endekslere gelen bir şok karşısında katılım ve geleneksel bankalar arasında belirgin bir fark olmadığını söylemek mümkündür.

Şekil 2: Kantil Etki Tepki Fonksiyon Ortalamaları (Tüm Örneklem)

Şekil 3 ve Şekil 4’te ise bankaların karlılık oranları sırasıyla aktif karlılık ve özkaynak karlılık değişkenleri kullanılarak her finansal endekse gelen bir şokun hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Buna göre örnekleme yer alan geleneksel bankaların ve katılım bankalarının aktif karlılık oranlarının en yüksek olduğu ve en düşük olduğu bankalar gruplandırılarak kantil etki tepki fonksiyonları çıkartılmıştır. Bu gruplandırma yapılırken örnekleme yer alan aktif karlılığı en düşük geleneksel bankaların yüzde 25’i (35 geleneksel banka) yeşil eğri (GBDüşük) ile aktif karlılığın en yüksek olduğu geleneksel bankaların yüzde 25’i (35 geleneksel banka) ise mor eğri (GBYüksek) ile gösterilmiştir. Aynı şekilde katılım bankaları için örnekleme yer alan aktif karlılığı en düşük katılım bankalarının yüzde 25’i (8 katılım bankası) mavi eğri (KBDüşük) ile aktif karlılığın en yüksek olduğu katılım bankalarının yüzde 25’i (8 katılım bankası) ise turuncu eğri (KBYüksek) ile gösterilmiştir.

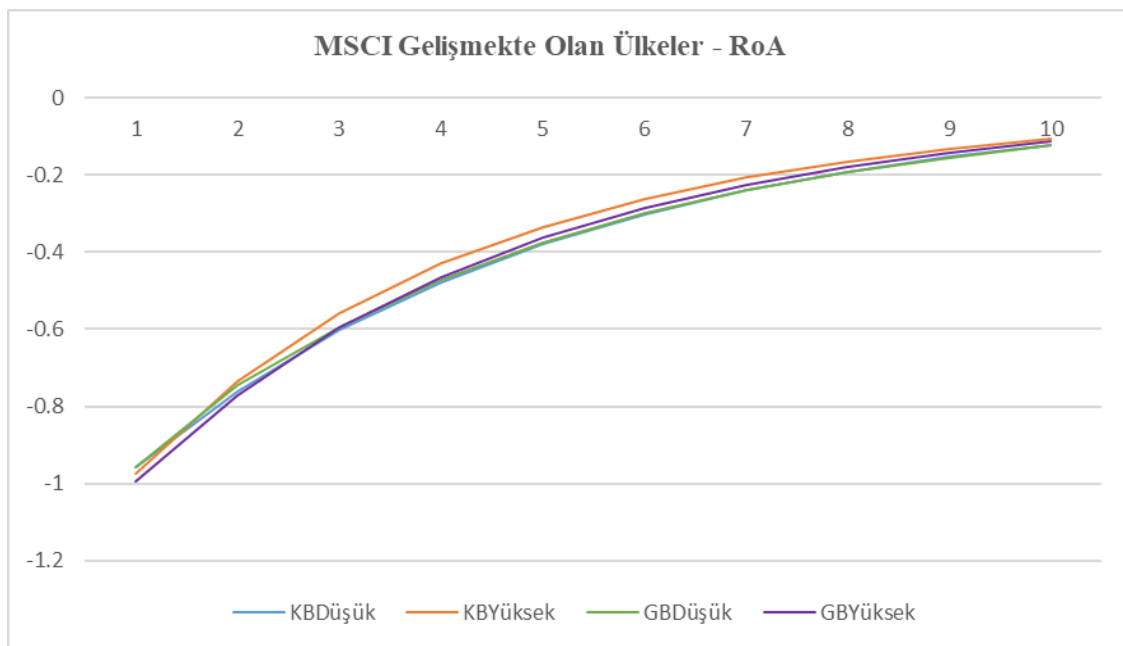
Şekil 3’teki grafikte aktif karlılık oranlarının bankaların hisse senedi getirilerine olan etkisi görülmektedir. MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksine gelen bir şoka karşı ilk gün hisse senedi getirilerinde en az etkilenen banka grubu, hisse senedi getirilerinde yaklaşık yüzde 0.95’lik bir düşüş ile aktif karlılık oranları en düşük olan geleneksel ve katılım bankaları olmaktadır. Aktif karlılığı yüksek olan katılım ve geleneksel bankalarında ise bu düşüş sırasıyla ilk günde yüzde 0.97 ve 0.99 oranlarında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte ilerleyen günlerde şoktan daha az etkilenen banka türleri

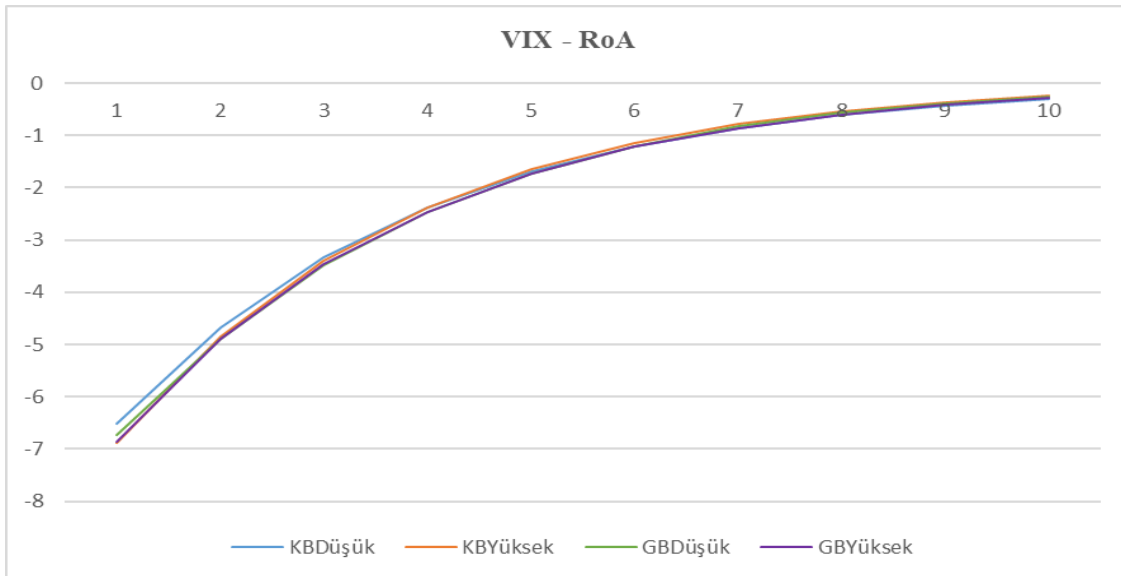
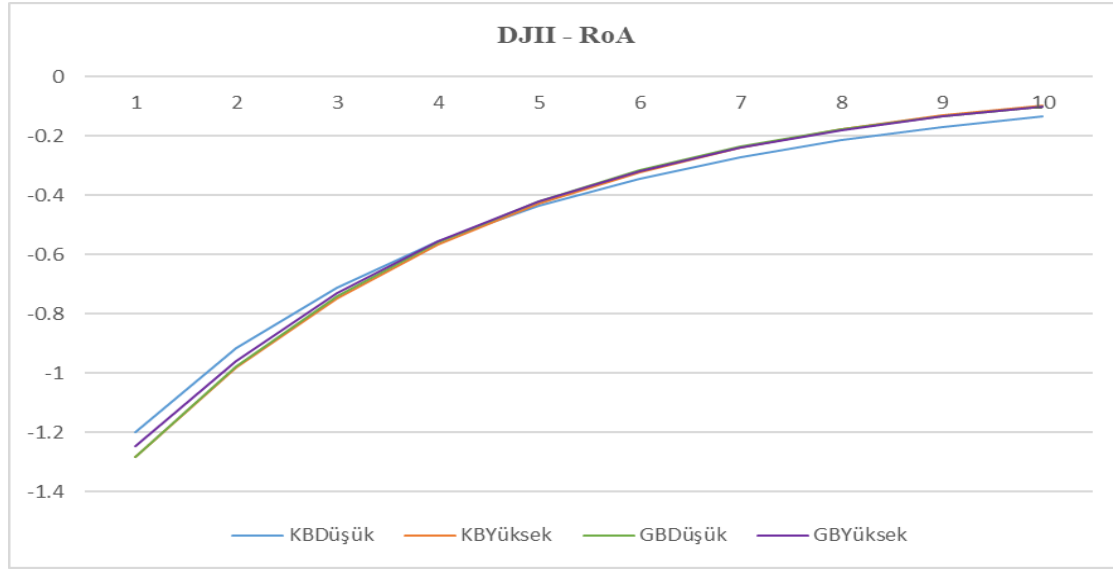
önce aktif karlılığı yüksek katılım bankaları daha sonra aktif karlılığı yüksek geleneksel bankalar olmaktadır. Dolayısıyla şokun ne kadar sürede sönümlendiği açısından bakıldığında aktif karlılığı daha yüksek bankaların daha iyi bir performans sergilediğini söylemek mümkündür.

Dow Jones Sanayi endeksi incelendiğinde ise kantil etki tepki fonksiyonlarında en az etkilenen banka grubunun kantil etki tepki fonksiyonunda yüzde 1.19'luk düşüşle yine aktif karlılığı en yüksek olan katılım bankaları olduğu görülmektedir. İkinci sırada aktif karlılığı yüksek olan geleneksel bankalar yüzde 1.24'lük düşüşle yer alırken aktif karlılığı yüksek katılım bankaları ve aktif karlılığı düşük geleneksel bankalar yüzde 1.28'lik düşüş gerçekleşmiştir. Şokun sönümlenmesinde ise aktif karlılığı düşük olan katılım bankalarının daha kötü performans sergilediği gözükmemektedir.

Son olarak Volatilite endeksinde şokun etki ettiği ilk anda hisse senedi getirilerindeki ortalama düşüşün en az olduğu banka grubu yüzde 6.5'lik düşüşle aktif karlılığı düşük olan katılım bankaları olmaktadır. Daha sonra en az etkilenen grup yüzde 6.7'lik düşüşle aktif karlılığı düşük olan geleneksel bankalar olurken aktif karlılığı yüksek olan her iki banka türü için de şokun ilk etkisinin yaklaşık yüzde 6.9 oranında seyrettiğini görmekteyiz. Bu sefer diğer iki şoktan farklı olarak aktif karlılığı düşük olan katılım ve geleneksel bankalarının şoklarının sönümlenmesi aktif karlılık oranları yüksek olan bankalarla örtüşmektedir.

Şekil 3: Kantil Etki Tepki Fonksiyon Ortalamaları (Aktif Karlılık Oranlarına Göre)

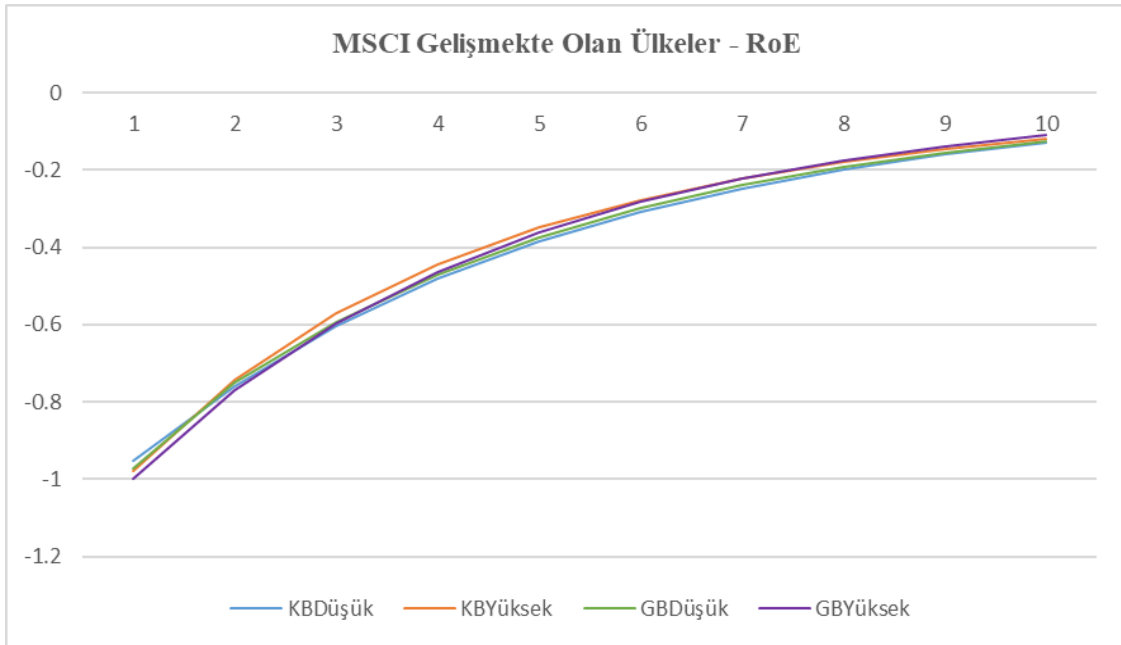

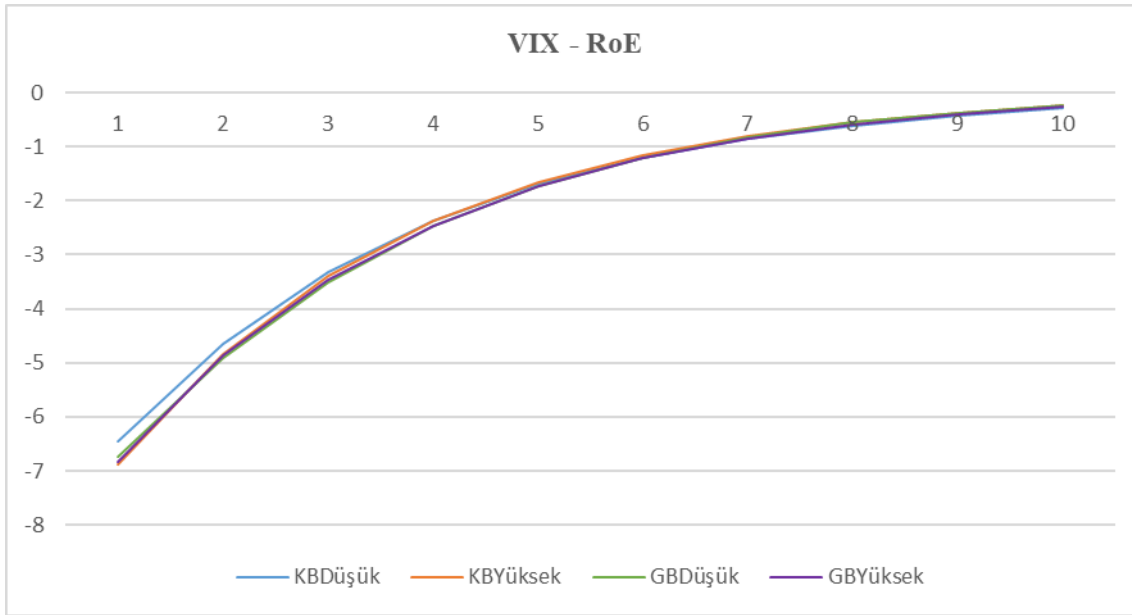
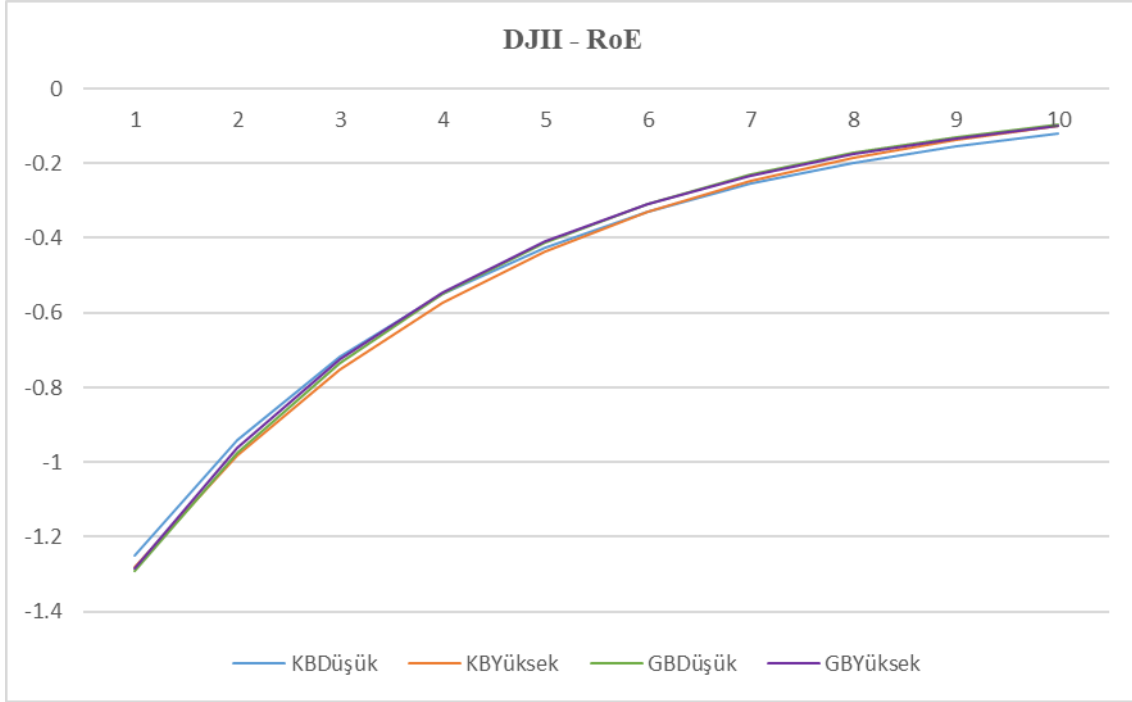
Şekil 4'te özkaynak karlılığına göre kantil etki tepki fonksiyonları gruplandırılmıştır. Özkaynak karlılığından elde edilen sonuçlar aktif karlılık sonuçları ile uyumludur. Bu bağlamda MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksine gelen bir şok karşısında en az etkilenen banka grubu özkaynak karlılık oranı düşük olan katılım bankaları, daha sonra ise özkaynak karlılık oranı düşük olan geleneksel bankalar olmaktadır. Aktif karlılık oranlarında olduğu gibi şokun ilk etki ettiği zaman özkaynak karlılığı düşük katılım bankalarının şok karşısında yüzde 0.95 azaldığı, özkaynak karlılığı düşük geleneksel bankalarında ise azalmanın yüzde 0.97 olduğu görülmektedir. Şoktan en çok etkilenen banka grupları ise özkaynak karlılığı yüksek katılım bankaları (-0.98) daha sonra özkaynak karlılık oranı yüksek olan geleneksel bankalar (-0.99) olarak görülmektedir. Şekil 3'te olduğu gibi özkaynak karlılık oranlarında da özkaynak karlılığı yüksek olan

bankaların şokunun sönümlenmesi özkaynak karlılığı düşük bankalara oranla daha hızlı olmaktadır.

Dow Jones Sanayi endeksine gelen bir şok karşısında en az etkilenen, kantil etki tepki fonksiyonu yaklaşık yüzde 1.24 lük bir düşüşle, özkaynak karlılığı düşük olan katılım bankaları olmaktadır. Geri kalan üç kantil etki tepki fonksiyonlarında ciddi bir farklılık görülmemektedir. Son olarak VIX endeksine gelen bir şoku incelediğimizde özkaynak karlılığı düşük olan katılım bankalarının en az etkilenen banka grubu olduğunu, daha sonra en az etkilenen grubun ise aktif karlılığı düşük olan geleneksel bankalar olduğunu görmekteyiz.

Şekil 4: Kantil Etki Tepki Fonksiyon Ortalamaları (Özkaynak Oranlarına Göre)

5. Tartışma

Sonuçları genel olarak değerlendirdiğimizde, her iki karlılık değişkeni için düşük karlılık oranına sahip katılım bankalarının yüksek karlılık oranlarına sahip katılım bankalarına kıyasla risklere karşı daha dayanıklı oldukları görülmektedir. Aynı şekilde geleneksel bankalarla ilgili olarak karlılığı düşük olan bankaların şoklardan daha az etkilendiğini genel olarak ifade edebiliriz. Bazı durumlarda ise aktif karlılığı yüksek olan geleneksel bankaların risklere karşı daha dayanıklı olduğunu söylemek mümkündür. Elde ettiğimiz

bu bulgular literatürdeki diğer çalışmalarla uyumludur. Özellikle son dönemde yapılan çalışmalar düşük banka karlılığının risk yayılımları karşısında bankaları daha güvenli kılmasının nedeni olarak, yüksek karlılık oranlarının bankalar için kaldıraç kısıtlamalarını esnetebilmelerine sebep olabileceği ifade edilmiştir (Akhtaruzzaman vd., 2021; Martynova vd., 2015; Mesielman vd., 2020).

Katılım ve geleneksel bankaları birbirleriyle kıyasladığımızda ise, karlılık oranı yüksek banka türlerinin risk duyarlılıkları açısından birbirine benzediği görülmektedir. Diğer taraftan, karlılık oranı düşük katılım bankaları bütün analizlerde şoklardan en az etkilenen banka türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarda katılım bankalarının 2008 krizinde geleneksel bankalara kıyasla daha iyi performans göstermesinin temel gerekçelerinden birinin düşük kaldıraç oranlarına sahip olmaları gösterilmiştir. Ayrıca kriz sonrası dönemde geliştirilen ve İslami finans ilkeleriyle çelişen araçların katılım bankalarının risk duyarlılıklarını olumsuz yönde etkileyebileceği vurgulanmıştır (Nienhaus, 2014; Lewis, 2015). Elde ettiğimiz bulgular arasında yer alan, karlılığı yüksek katılım bankalarının geleneksel bankalarla benzer risk duyarlılıkları göstermesinin katılım bankacılığında artan karlılık oranlarının kaldıraç dayalı araçlarla gerçekleşmesi ve dolayısıyla risk duyarlılıklarının bundan olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde karlılığı düşük katılım bankalarının risklere daha fazla dayanıklı olmalarının kaldıraç oranlarının daha düşük tutulmasından kaynaklandığını ifade etmek mümkündür.

Son olarak, sonraki dönemlerinde aktif karlılığı yüksek olan bankaların Dow Jones ve MSCI Gelişmekte Olan Ülkeler endeksleri için VIX endeksinden farklı olarak daha çabuk sönümlendiği görülmektedir.

Sonuç

Banka karlılık oranlarının banka performansını nasıl etkilediğine dair muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Son dönemde bu alanda yapılan araştırmalar yüksek banka karlılık oranlarının kriz dönemlerinde bankaların risk duyarlılıklarını arttırabileceğini göstermiştir (Moussu - Romec, 2018; Meiselman vd., 2020; Pessarossi vd., 2020).

Vektör kantil otoregresyon modeli kullanılarak yapılan bu çalışmada küresel finansal endekslerde meydana gelebilecek bir şokun ikili bankacılık sistemi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bankaların hisse senedi getirileri üzerinden riske maruz değerler elde

edilmiştir. Bankaların genel mukayesesi yapıldığında katılım bankaları ve geleneksel bankaların risk duyarlılıkları arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir.

Aktif karlılık ve öz kaynak karlılık oranlarına göre sonuçlar değerlendirildiğinde, karlılık oranları düşük olan katılım bankalarının diğer bütün bankalara göre şoklardan daha az etkilendiği görülmektedir. Aynı şekilde şoklardan daha az etkilenen ikinci grup bankalar ise aktif karlılığı düşük geleneksel bankalar olmaktadır. Makalenin sonuçları son zamanlarda yüksek karlılık oranlarının risk yayılımlarında bankalar için olumsuz bir gösterge olabileceğini belirten literatürdeki çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Çalışma politika yapıcılar ve sektördeki karar alıcılar açısından önemli bulgular içermektedir. Son dönemde katılım bankacılığı üzerine yapılan bazı analizlerde 2008 mali krizinden sonra geliştirilen teverruk ve emtia murabaha gibi finansal araçların bankaların kaldıraç oranlarını artırarak katılım bankalarının özünden kopmasına yol açabileceği ve finansal performanslarına olumsuz etki edebileceği ifade edilmektedir (Nienhaus, 2014; Lewis, 2015). Benzer şekilde çalışmanın bulguları katılım bankalarının finansal risk dayanıklılıklarını korumak amacıyla kaldıracı dayalı finansal araçların kullanımında dikkatli olmaları gerektiğini göstermektedir.

Bankaların karlılık oranları üzerinden ikili bankacılık sistemini karşılaştırdığımız araştırmanın bazı kısıtları söz konusudur. Çalışmada kullanılan örneklem bölgesel ayırım yapmaksızın borsalarda kote edilen bankaları içermektedir. Sonraki araştırmalarda banka sayıları artırılarak ve bölgesel kısıtlımlar dikkate alınmak suretiyle banka tipleri arasında farklar ortaya konmaya çalışılabilir. Diğer taraftan, çalışmada banka karlılığını ölçmek için aktif karlılık ve öz kaynak karlılık oranları kullanılmıştır. Bunların dışında farklı karlılık tanımları da analize dahil edilerek, karlılığın katılım ve konvansiyonel bankaların risk duyarlılıklarına olan etkisi daha detaylı incelenebilir.

Kaynakça

- Abdelsalam, Omneya Vd. "Earnings Management Behaviors Under Different Monitoring Mechanisms: The Case of Islamic and Conventional Banks". *Journal of Economic Behavior & Organization* 132 (2016), 155-173. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.04.022>
- Adeyemi, Abideen. "Assessing the Effectiveness of COVID-19 Policy Responses in the Islamic Industry". *International Financial Services Board* (2021), 1-34.
- Akhtaruzzaman, Md. vd. "Betting Against Bank Profitability". *Journal of Economic Behavior & Organization* 192 (2021), 304-323. doi:10.1016/j.jebo.2021.10.012
- Atukalp, M. Esra. "Determining the relationship between stock return and Financial Performance: An Analysis on Turkish Deposit Banks". *Journal of Applied Statistics* 48/13-15 (2020), 2643-2657. <https://doi.org/10.1080/02664763.2020.1849056>
- Beccalli, Elena vd. "Efficiency and Stock Performance in European Banking". *Journal of Business Finance & Accounting*, 33/1-2 (2006), 245-262. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.2006.01362.x>
- Chu, Sing Fat - Lim, Gua Hang. "Share Performance and Profit Efficiency of Banks in an Oligopolistic Market: Evidence from Singapore". *Journal of Multinational Financial Management* 8/2-3 (1998), 155-168. [https://doi.org/10.1016/S1042-444X\(98\)00025-5](https://doi.org/10.1016/S1042-444X(98)00025-5)
- Coccorese, Paolo - Girardone, Claudia. "Bank Capital and Profitability: Evidence from a Global Sample". *Essex Finance Center. Working Paper No.17* (2017), 1-45. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2020.1832902>
- Elnahass, Marwa vd. "Global banking stability in the shadow of Covid-19 outbreak". *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* 72 (2021),1-32. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2021.101322>
- Engle, Robert Fry - Manganelli, Simone. "Caviar: Conditional Autoregressive Value At Risk by Regression Quantiles". *Journal of Business & Economic Statistics*, 22/4 (2004), 367-381. <https://doi.org/10.1198/073500104000000370>
- Ioannidis, Christos vd. "The Relationship Between Bank Efficiency and Stock Returns: Evidence From Asia and Latin America". *University of Bath, School of Management, Working Paper 2008.10* (2008), 1-28.
- Jensen, Michael Cole - Meckling, William Henry. "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure". *Journal of financial economics* 3/4 (1976), 305-360.
- Koenker, Roger - Bassett Jr, Gilbert "Regression Quantiles". *Econometrica: Journal of the Econometric Society* 46/1 1978, 33-50. <https://doi.org/10.2307/1913643>
- Mirzaei, Ali vd. "Bank Stock Performance During the COVID-19 Crisis: Does Efficiency Explain Why Islamic Banks Fared Relatively Better?". *Annals of Operations Research*,1-39. <https://ssrn.com/abstract=3702116> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3702116>

- Nienhaus, Volker. "Islamic Finance and Economic Development". *Islamic Finance and Development*. ed. Nazım Ali. 9-38. Cambridge, MA: Harvard Law School, ILSP, 2014.
- Nier, Erlend W. "Bank Stability and Transparency". *Journal of financial stability*, 1/3 (2005), 342-354. doi:10.1016/j.jfs.2005.02.007
- Martynova, Natalya vd. "Bank Profitability and Risk-Taking". *International Monetary Fund* 15/249 2015, 1-34.
- Meiselman, Ben S vd. "Judging Banks' Risk by the Profits They Report". *Available at SSRN 3169730 (Mart 2020)*, 1-53.
- Moussu, Christophe - Petit-Romec, Arthur. "ROE in Banks: Performance or Risk Measure? Evidence from Financial Crises". *Finance* 38/2 (2017), 95-133. doi: 10.3917/fina.382.0095
- Lewis, Mervyn. "Models of Islamic banking: The Role of Debt and Equity Contracts." *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 28/1 (2015), 151-164. doi: 10.4197/Islec.28-1.6
- Li, Xingjian vd. "The Effect of Revenue Diversification on Bank Profitability and Risk During The COVID-19 Pandemic". *Finance Research Letters*, 43 101957 (2021), 1-6.. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.101957>
- Onakoya, Adegbemi Babatunde – Onakoya, Adekola Olaitan. "The Performance of Conventional and Islamic Banks in the United Kingdom: A Comparative Analysis." *Journal of Research in Economics and International Finance* 2/2 (2013), 29-38.
- Pessarossi, Pierre vd. "Does High Profitability Improve Stability for European Banks?." *Research in International Business and Finance* 53 101220 (Ekim 2020), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101220>
- Saif-Alyousfi vd. "Determinants of Banks' Risk-Taking Behavior, Stability and Profitability: Evidence From GCC Countries". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* (2021), 874-907.
- Samarakoon, Lalith P. "Stock Market Interdependence, Contagion, and The US Financial Crisis: The Case of Emerging and Frontier Markets." *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* 21/5 (2011), 724-742. doi: 10.1016/j.intfin.2011.05.001
- White, Halbert vd. "VAR for VaR: Measuring Tail Dependence Using Multivariate Regression Quantiles." *Journal of Econometrics* 187/1 (2015), 169-188. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2015.02.004>
- Xu, Ms TengTeng vd. "Bank Profitability and Financial Stability". *International Monetary Fund (Ocak 2019)*, 4-32
- Yanikkaya, Halit vd. "How Profitability Differs Between Conventional and Islamic BANKS: A DYNAMIC PANEL DATA Approach." *Pacific-Basin Finance Journal* 48 (2018), 99-111. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.01.006>
- Zehri, Fatma - Najya Al-Herch. "The impact of the global financial crisis on The Financial Institutions: A Comparison Between Islamic Banks (IBs) and Conventional Banks

(CBs)." *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance 113/915 (2013), 1-40.*

SEYAD
Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan/Sakarya
+90 (532)769 5899
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>
e-posta: seyad@sakarya.edu.tr

**Siyaset, Ekonomi ve Yönetim
Araştırmaları Dergisi**

SEYAD

**ISSN: 2147-6071
E-ISSN: 2147-7035**

**Cilt/Volume: 10 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)**

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Research Journal of Politics, Economics and Management is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Research Journal of Politics, Economics and Management provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the SEYAD. No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) is assumed by the editors or by the Publisher.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

ASOS
indeks

ICJ JOURNALS
MASTER LIST

ACARINDEX

MIAR

DRJI

Editör/Editor in Chief Danışma Kurulu/Advisory Board

Doç. Dr. Mücahit AYDIN Prof. Dr. Abdulmenaf Turan (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants Prof. Dr. Adem Çaylak (Kocaeli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Veysel İNAL Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Sayı Editörü/Issue Editor Prof. Dr. Bülent Güloğlu (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Enes TEKŞAN Prof. Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi)

Dil Editörü (Türkçe)/Language Editor (Turkish) Prof. Dr. Ferit İzci (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Arş. Gör. Yunus Emre TURAN Prof. Dr. Fuat Erdal (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)

Dil Editörü (İngilizce)/Language Editor (English) Prof. Dr. Halis Çetin (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Arş. Gör. Mustafa ÇALIŞKAN Prof. Dr. Haluk Alkan (İstanbul Üniversitesi)

Yayın Kurulu/Editorial Board Prof. Dr. Muhittin Ataman (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Temel GÜRDAL (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Osman Pehlivan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Engin ÖNER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Önder Kutlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY (Durham University) Prof. Dr. Şakir Görmüş (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Tank VURAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi) Doç. Dr. Dinara Zubaidullina (Başkurd Devlet Üniversitesi)

Web Sayfası Sorumlusu Doç. Dr. Faruk Taşçı (İstanbul Üniversitesi)

Arş. Gör. Enes TEKŞAN Doç. Dr. Furkan Beşel (Sakarya Üniversitesi)

Tasarım/Design Dr. Öğr. Üyesi Aysun Yaralı Akkaya (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Banş Kandeğer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Yazışma Adresi/Corresponding Adress Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)

Serdivan/Sakarya Dr. Öğr. Üyesi Sait Ebinç (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

+90 (532)769 5899 Dr. Ebubekir Mollaahmetoğlu (İstanbul Üniversitesi)

Web Adresi/ Web Page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta/ e-mail: seyad@sakarya.edu.tr

